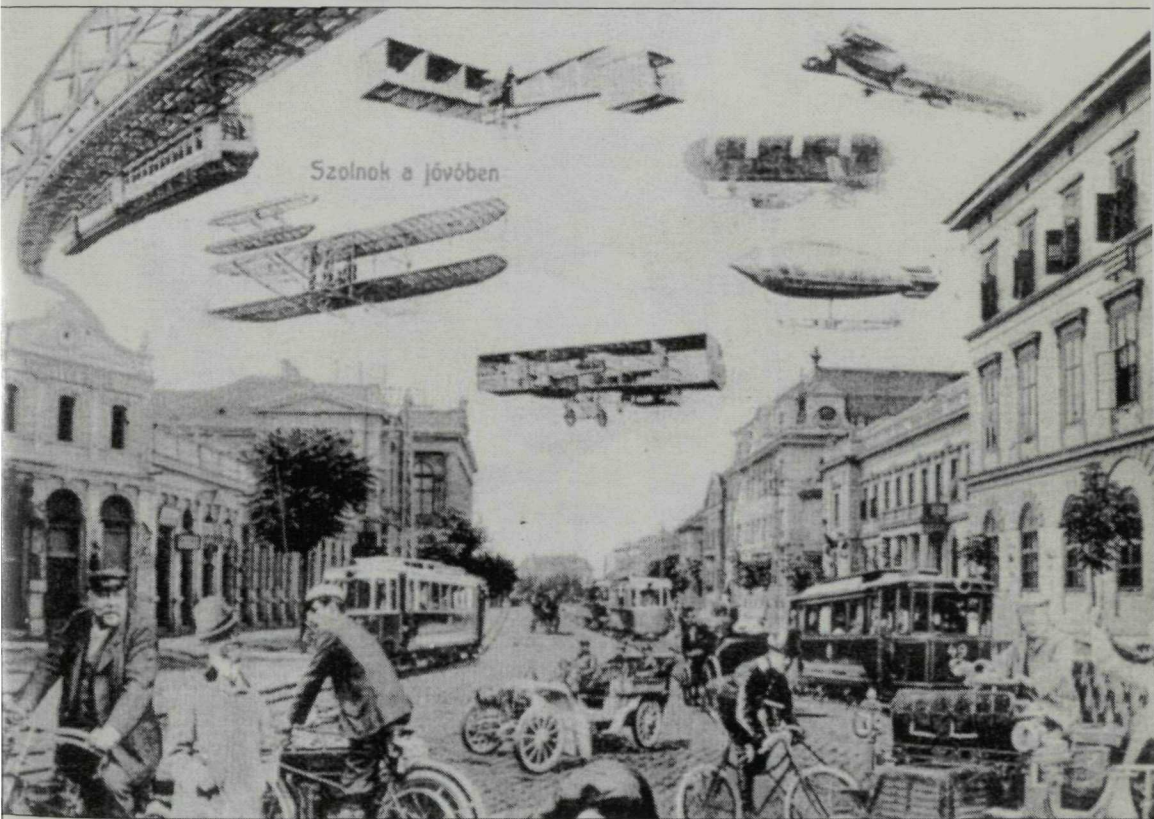

JÁSZKUNSAÉG

Z MTA JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK MEGYEI TUDOMÁNYOS TESTÜLETE FOLYÓIRATA

BÁNKINÉ MOLNÁR ERZSÉBET

Redemptusok és a kapitalizálódás

A Jászkun Kerület polgárosításának tendenciái

A társadalom kutatói között újra és újra felvetődnek azok a kérdések, amelyek a polgárosodás folyamatának mikéntjére kérdeznak, keresnek választ. A JÁSZKUNSÁG 2000. évi 2. számában Szabó László néprajzkutató-történész tollából olvashattunk igen részletes, érdekes áttekintést a problémaköréről. Szabó László írásának utolsó szakaszához, nevezetesen a Jászkun Kerületet érintő fejtegetéseihez szeretnék néhány gondolattal csatlakozni, nem vitatva az általa leírtakat, sokkal inkább arra támaszkodva, és bizonyos mértékig más szemszögből kiegészítve azt.

A jászkun polgárosodás problémái visszanyúlnak a Jászkun Kerület 1848 előtti időszakára. Ebben a korszakban alakultak ki mindazok a gyökerek, amelyekből a Jászkun-ság polgári fejlődése szárba szökken és azok is, amelyek ezt a fejlődést gátolták, késleltették.

Jelen írásomban csupán azt a két legfontosabb tényezőt említem meg, amely a kiváltságolt kerület polgárosulásában hosszú távon, a Jászkun Kerület formális megszűnése után is éreztette a hatását. Az egyik a redimált földtulajdon, a másik a jászkun autonómia és önkormányzatiság.

A Jászkun Kerület történetének kutatói között, különösen az utolsó fél évszázadban a történeti, szociológiai és a néprajzi szakirodalomban teret nyertek azok a vélemények, amelyek a redempció és a jászkun polgárosodás fogalmát összekapcsolják. E vélemények közül a legmerészebbek a redempcióban megváltott földet polgári földtulajdonnak tekintik, de az árnyaltabban fogalmazók is polgári vonásokat fedeznek fel a redemptus földtulajdonlásban. Magam az utóbbiakhoz csatlakozom, s nem osztom a néprajzi kutatás irányából szárnyra kelt nézetet, amely szerint a redempció polgári földtulajdonra helyezte a földbirtoklást.

A redempció után az egyéni birtokba adott földterületeket a megváltási módból eredően — a valamit valamiért elv alapján —, quasi földtulajdonnak tekintették, amit a helyi statútumokban meghatározott elővételi jogok betartásával szabadon adhattak- vehettek, örökíthettek, bérelhettek és elzálogosíthattak. Miután a szabad vonások a rendelkezési jogban érvényesültek leginkább, a redemptus földtulajdon egyik leghangsúlyosabb tulajdonsága a forgalomképessége lett. Ugyanakkor nem szabad megfeledkezni a birtoklásban, a használatban, és a rendelkezés szabadságában településenként kialakult korlátozásokról sem. A jászkun földtulajdon olyan feudális földtulajdon, amelynek sajátosságait redimált jellege adta, ebből eredtek szabad vonásai és korlátozásai.

A redempció megvalósításakor a Jászkun Kerületben a redimált földtulajdonhoz politikai előjogokat kapcsoltak. Ilyen földhöz kapcsolt politikai jog volt a választói jog. Ennek köszönhetően a redempció elhúzódó folyamatában a hatalom és a föld ugyanazok kezébe került, nevezetesen a redemptusokéba. S bár a kiváltságlevélben nem szerepelt, a helyi társadalom egyetértésével a kerületek alkotmányos alapelvévé vált, hogy aki eladta tőkeföldjét, eladta a hozzákapcsolt jogait is.

A földforgalom történeti kutatása bebizonyította, hogy a birtokok koncentrációját, a szabad munkaerő-vándorlást, mivel a redemptusság egy bizonyos földtulajdon nagyságához kapcsolódott, a redemptusok érdekében különböző eszközökkel akadályozták. Aki nem akarta a politikai jogait és az ezzel járó gazdasági előnyöket elveszíteni, annak meg kellett őriznie a redemptussághoz szükséges tőkeföldmennyiséget. A történeti és a néprajzi kutatás is megerősíti, hogy maguk a birtokos családok alakították ki azokat a stratégiákat, amelyek a föld aprózódását, másrészt koncentrálódását megakadályozták. Ezt a stratégiát szolgálta a jázsági nagycsaládos, és külön élő nagycsaládos gazdálkodás, ezt támogatta a jászkun öröklési jog, a munkaerő-megkötés helyhatósági szabályozása, s sorolhatnánk még a becsatlakozó tudati tényezőket is.

Az önmegváltás ténye, az elnyert redimált földtulajdon, a személyes szabadság, az önkormányzatiság megerősítette a jászkun öntudatot és helyzeti előnyt biztosított számukra külső környezetükkel szemben. Előnyeik kihasználhatóságát viszont behatárolta, hogy kedvező helyzetüket rendi kiváltságoknak köszönhatték.

A néprajzkutatók közül Szabó László hívja fel a figyelmünket a jászok társadalmá fejlődésében igazolt ellentmondásra, nevezetesen arra, hogy a jázsági gazdákat személyes munkájuk a jobbágyokhoz közelíti, földjeik birtoklási szabadsága viszont a jobbágyoktól való megkülönböztetésüket erősíti. Megállapítását nem vitatva, megjegyzem, hogy a jászkun társadalomfejlődés ellentmondásai a Jázságban és a Kunságban egyaránt a redempcióban elnyert kiváltságokból fakadtak. Kiváltságaik hol támogatói, hol gátlói lettek gazdasági és társadalmi fejlődésüknek, így polgárosulásuknak is.

A redempcióban megszületett, s az 1770-es évekre megerősödött egyéni tulajdonosi szemlélet, a személyes szabadság a polgárosulás felé lendíthette volna a Jászkunságot, de ez elé az önkormányzati hatalmat kisajátító redemptusok a feudális kiváltságból nyert előnyeik megőrzése érdekében gátakat állítottak.

A XVIII. században a redemptusok még többségben voltak, a torzulásoktól mentes, kerületi választási módszerrel az egész helyi társadalom érdekeit juttatták érvényre. A XVIII. század végére megerősödő jászkun önkormányzat tisztségviselőinek választásakor különösen a kerületi közigazgatás hatóságai támaszkodhattak a legitimitásukat erősítő széles társadalmi bázisra. A XIX. század elejére azonban megváltoztak a társadalmi rétegek egymáshoz viszonyított arányai, s a gazdasági és politikai hatalmat birtokoló redemptusok kisebbségbe szorultak, a hatalmi szervezetek belterjessé váltak, az ösztársadalmi érdekekkel szemben túlzott teret nyertek a csoportérdekek. A jászkunok organizált társadalmának legfőbb ereje az önkormányzatiságban volt, de ez az organizált társadalom teljes mértékben a redemptus érdekek szerint szabályozott keretek között formálódott. A hatalom kisajátítása ugyanarra a kiváltságra hivatkozva vált lehetővé, amely az önkormányzatot lehetővé tette. Az önkormányzat társadalmi bázisának kiszélesítését — a helyi alkotmányosság szerint — a redemptus réteg növekedése jelenthette,

de ehhez hiányzott a szabad forgalomban megvásárolható földterület. Ezért az önkormányzatiság szintén el-eltávolodik a polgári önkormányzathoz vezető iránytól. Mindezek ellenére ez az a jogi részterület, amely 1848-ban a legkönnyebben alkalmazkodik az új feltételekhez.

A jászkun települések gazdasági és társadalmi fejlődésének kritikus vonásaira a néprajzi és a történeti kutatás is rámutatott, de az okok és következmények módszeres végigkövetésével még adósok vagyunk. Abban egységes vélemény alakult ki a történeti kutatók között, hogy a Jászkun Kerületnek a vármegyénél szabadabb jogállapota ellentmondásaival együtt is lehetővé tette a jászkun önkormányzat polgárisulását.

A kiváltságok létezéséig a Jászkun Kerület említett belső ellentmondásai megmaradtak. Feloldásuk az erre irányuló törekvések ellenére nem történhetett meg többek között azért sem, mert mind a polgárosulás irányába törekvők, mind a nemesi rendhez való kötődést hangsúlyozók a kiváltságokat tekintik hivatkozási alapnak. Utalok az 1790-es évek donációs szerzési törekvéseire vagy az ellentétes pólusról a képviselői rendszer bevezetését kezdeményező 1823-ban lezajlott akcióra, a közigazgatási reformokat és közteherviselést követelő 1831-es és 1843-as kerületi mozgalmakra.

A Jászkun Kerület népességének személyes szabadsága, a forgalomképes egyéni földtulajdon és az önkormányzat, egyformán a polgári fejlődés alapfeltételei közé sorolhatók, a jászkun polgárosulás mégsem tudott olyan szintet sem elérni, mint amilyen a szabad királyi városok polgárságánál kimutatható. A redemptusok többsége számára a szabadságharc előestéjén vagy saját paraszti létének és kultúrájának magasabb szintre emelése, vagy a nemesi minták követése jelentette a járható utat. A jászkun mezővárosok népességéből csak egy szűk réteg gazdálkodásában, életmódjában és kultúrájában tükröződött a polgári értékek jelenléte, esetleges dominanciája.

Az 1848-as áprilisi törvények hatása

Az 1848-as áprilisi törvények megalkotása után bekövetkezett jogi nivellálódással a kiváltságolt állapot, a személyes szabadság, a redemptusok vámkedvezménye, a redimált föld szabad tulajdonságainak jelentősége lecsökkent. A forradalom nagy vívmánya a jobbágyfelszabadítás a Jászkun Kerületben évszázados valóság volt. A redempcióból fakadó tulajdonjogot a XXV. tc. érvényben hagyta.

A redemptus érdekek szintén a tulajdonviszonyok változatlansága mellett szóltak. A redemptusok egyes csoportjaiban félelmet keltett annak a lehetősége, hogy az irredemptusok és zsellérek a privilégium által teremtett előnyökből részesülhetnek, esetleg részesülni akarnak. A redempcióból kiszorultak népes tábora viszont éppen a forradalomban látta azt az erőt, amely által elérhetővé válnak a redemptus jogok, s amely révén beleszólhatnak a helyi politikába.

Az érdeellentétek az önkormányzatokban is felszínre kerültek. A várható átalakulás terhével a helyi tanácsok alig tudtak megbirkózni. Számos tanácsnok évtizedek óta támogatta a politikai jogok kiterjesztését, az ősiség eltörlését, a közteherviselést, a képviselői rendszer bevezetését, a polgári átalakulást. Ismételten utalok a reformkorban kezdődött s 1843—1844-ig elhúzódó jászkunsági mozgalmakra.

A kutatások azt bizonyítják, hogy a polgári átalakulást megalapozó törvények cikkelyei közül a közigazgatás átalakítását célul tűző, 1848:5. tc. és az 1848:23. tc., valamint a jászkunok számára alkotott 1848:25. tc. végrehajtása zökkenőmentesen zajlott. A népképviselő reformkorban szárnyrakapott eszméinek törvényi megvalósítása a kerületben nem okozott problémát, hiszen összeesengett a helyi haladó erők évtizedes törekvéseivel, megvalósításához a szervezett közigazgatás és fejlett választási technikájuk jó alapnak bizonyult.

A városi tisztségviselők választásához a választói képességük összeírását az 1848:23. tc. szerint, az országgyűlési képviselői és a kerületi tisztválasztásra jogosultakat az 1848:5. tc. szerint írták össze. Megjegyezzük, hogy a Jászkun Kerület közigazgatásában a mezővárosok és a falvak között csupán nagyságrendi különbségek voltak, a szervezeti felépítés azonos volt. A választói névjegyzékek összeállítására tükrözi azt a törekvést, hogy a politikai hatalmat biztosító választójogot továbbra is a redemptusok számára őrizték meg. A helyi értelmezés szerint polgárnak nem tekintett földnélküliek, kereskedők és iparosok közül csak néhányan kerülhettek be a választói névjegyzékbe.

A választók közül legtöbbször a kerületi tisztválasztásokon szavaztak. Félegyháza 17108 lakosából 1502 fő nyerte el a szavazati jogot, közülük 1156-an szavaztak, vagyis a szavazásra jogosultak 76,96 százaléka. A 7414 lakosú Kunszentmártonban 753-an kaptak szavazati jogot, akik közül a szavazati jogúak 75,96 százaléka, 572 személy szavazott. A kerületi választások iránti kiemelt érdeklődés a redempciótól kezdve nyomon követhető, de a választójogúak összeírására és a titkos szavazás ilyen tömeges részvétel mellett lebonyolítására a jászkunok történetében 1848 júliusában először került sor. A helyi és a kerületi választások eredményeként hivatalba lépett önkormányzati testületekben bekövetkezett változások azonos társadalmi rétegen belüli személyi változások voltak, csekély elmozdulás az iparosok javára történt.

Az országgyűlési képviselő-választásokat általános érdektelenség kísérte. Jászberény 18343 lakosából például 1537-en kaptak választójogot, de csupán 162-en szavaztak. Jászberény első népképviselői alapon megválasztott nemzetgyűlési képviselője, Illésy János, 53 személy szavazatával nyerte el a tisztséget.

Az 1848-ban megteremtett népképviselő a jászkunok számára alig hozott változást. A választásra jogosultak aránya kicsit nagyobb lett, de társadalmi összetételében alig változott. A jogkiterjesztés határai a redemptusokig terjedtek, s nem születtek olyan községi határozatok, amelyek az áprilisi törvényeket úgy értelmezték volna, hogy a privilégium sáncai mögé az irredemptusok is beléphetnek.

Az 1848. évi helyi közigazgatás átalakításában a választás népképviselői érvényesítése mellett a másik újdonság a helyi képviselő-testületek megalakítása volt. Az új közigazgatási testület a jászkun közigazgatási rendszernek és hagyományoknak köszönhetően könnyen beilleszkedett az önkormányzati szervezetbe.

A polgári átalakulás másik feltétele a jobbágyfelszabadítás, 1848-ban a kerületeken belül inkább hátrányos, hiszen a környezetükkel szembeni gazdasági előnyüktől fosztotta meg őket. Az 1853-as úrbéri pátenis pedig az úrbéri kárpótlás kötelezettségét kiterjesztette a redimált földekre. Igaz az 1848:25. tc. 15. §-a biztosította a redempcióból eredő magánjogi viszonyok fenntartását, ezáltal időt hagyott, hogy — a hajdani redempció

lebonyolításához hasonlóan — településenként rendezték a földtulajdonhoz kapcsolt jogosultságokat.

Első lépésként a közbirtokossági és községi földek jogi elkülönítésére került sor. Gazdasági civil szervezetekként megkezdődtek a közbirtokossági testületek szerveződésai, elkülönítésük a tanács testületétől. E szerveződésekkel párhuzamosan felerősödtek az 1840:30. tc. megjelenése óta nem nyugvó tagosítási mozgalmak. Az irredemptusok, és az elszegényedett redemptusok utódai a közös puszták felosztásából szerettek volna földhöz jutni.

Az új telekkönyvezésből és a tagosításokból fakadó bonyodalmak bebizonyították, hogy a volt kiváltságos kerület birtokszerkezetéből és tulajdonlasi módjából adódó problémái nem azonosíthatók a vármegyékével. Miután az úrbéri bíróságok nem oldhatták meg a redempcióból fakadó jogi problémákat, az úrbéri kárpótlás kerületi kiterjesztése s a polgári telekkönyvezés ellenére, az immáron polgári földtulajdon a redemptus földtulajdoni vonásait tovább hordozta és hogy ez utóbbiak a köztudatban, a szokásjogban milyen erősen gyökereztek, azt az 1861-ben bekövetkezett visszarendeződések bizonyítják. A rövid alkotmányos időszak alatt számos jászkun településen visszatértek az 1848 előtti adásvételi és telekkönyvezési gyakorlathoz. Túrkevéen még az egykori redemptusi elővételi jogokat is felélesztették. Az ismételten bevezetett földforgalmat korlátozó helyhatósági szabályozás egyben arra is utal, hogy az 1848 után szabaddá vált birtokforgalomhoz nem állt rendelkezésre elegendő föld. Ekkor érezte visszahúzó hatását az, hogy a Jászkun Kerület a XIX. század elejétől már nem szerzett újabb birtokokat.

A földtulajdont illetően a kiegyezés után sem változott a helyzet. A földtehermentesítésnek nevezett adónemet — a korábbi úrbéri kárpótlást — a Jászkun Kerületre vonatkozóan 1868-ban sem törölték el. Fizetniük kellett azért, hogy földjeiket polgári tulajdonnak tekintsék.

A földhiányból és a jogi helyzetből eredő feszültségek kerületenként másként mutatkoztak meg. A jászkok 1848 előtt részben kitelepülésekkel, részben külső bérletekkel hártották el a gazdasági növekedés akadályait. Ezt a folyamatot nevezik a néprajzi szakirodalomban jászk expanzióknak. A Jászságból vannak adataink arra, hogy gazdasági felemelkedésüket külső puszták, szőlő vagy dohányföldek bérletével erősítették. 1848 után az eredményes gazdálkodásból származó tőkefelhalmozásuk lehetővé tette, hogy a környező vármegyékben vásároljanak földeket. Gazdasági fejlődésük a XIX. század végén kiskunsági pusztáik elvesztése, pontosabban önállósulása után ismét lassúbbá vált.

A Kiskunságban társadalmi konfliktusok sorozatát váltja ki a közbirtokossági és a városi tulajdonok telekkönyvi elkülönítése. Az 1867-es kiegyezés után felerősödtek a pusztakereső mozgalmak. A pusztakeresők arra hivatkozva, hogy redemptus ősök a tőkefölddel együtt nem adták el az osztatlan közös redemptus tulajdonú pusztákból rájuk eső résztulajdont, most földet követeltek. A jászkun alkotmányosság alaptételét azonban minden hatóság érvényben hagyta. A puszták felosztásakor ismét a régi elv érvényesült, amely szerint aki a tőkeföldjét eladta, eladta a hozzákapcsolt jogokat is, tehát nem maradt részesedési joga a felosztásra kerülő pusztákból. Ezek a konfliktusok a Nagy-kunságban is nyomon követhetők.

A Jászkun Kerületben a kiegyezés után még mindig az a legfontosabb, kinek mennyi redimált földtulajdona van, mert részesedési jogot a hatalmas osztatlan közös pusztákból

csak ez adott. Anélkül, hogy minden kerületre részletesen kitérnénk, megállapíthatjuk, hogy a jászkun földtulajdonlás teljes átalakulása a pusztafelosztások befejeződésével a XIX. század végére történt meg.

Hasonló módon lassú és elhúzódó folyamat volt a szemléletmód és a jászkun tudat átalakulása, a polgári értékrend kialakulása.

Az alapot ehhez is a személyes szabadság és a tulajdonvédelem fejlett jogi keretei adták. Az az előny, amelyet a jászkunok a XVIII. században gazdasági és közjogi vonatkozásban elértek, visszahatott a magánélet szférájára: az életmódra, s a mindennapok kultúrájára. A városiasodás ütemével szinte azonos ütemű a tanyásodás. A Jászkunság kettős helyszínű, erős családi, a Jászszágban nagycsaládi, illetve különálló nagycsaládi gazdaságaiban már a XVIII. század végén szárba szökken a parasztpolgári kultúra.

A módos redemptus portákon megjelennek a paraszti célszerű eszközhasználatról megkülönböztetett luxustárgyak. A XIX. század elő felében a magánépítkezésekben is tükröződik a vagyon és a rang. A Jászkun Kerületben 1801-ben 7 mezőváros 18 falu, 1839-ben 18 mezőváros 7 falu, 1850-ben 21 mezőváros 4 falu és mindvégig 55 pusztá tartozott. A falvak mezővárossá válása bizonyos mértékű polgárosodást eredményezett. A birtok méretétől függően általában egy vagy két fiú folytatja a gazdálkodást, a többi mesterségre vagy tanulni adják. A halasi, félegyházi, kunszentmiklósi, jászberényi — és sorolhatnánk még — iskolákban a helybeli gyermekek mellett vidékiek is járnak. Ugyanekkor a módos redemptusok fiait Budára, Maria Theresiapolisba (Szabadka), Debrecenbe küldik tanulni, világot látni. Belőlük alakul ki a helyi értelmiség, az új tisztviselőgárda. Kétféle mintát követnek, részben a nagyobb városok polgárosultabb jómódúinak, részben a középnemesség életmód mintáit. Ezek természetesen keverednek.

Hátráltatta a polgárosodást hogy a redemptus mentalitástól idegen volt a vállalkozás. A vagyongyarapodás legfőbb értékmérője a földtulajdon nagysága. A szemléletbeli változás talán még a redemptus tulajdon polgárivá alakulásánál is lassabban történt meg. 1869-ben azt olvashatjuk a Jászkunság című hetilapban, hogy „A jászkunsági polgár csak akkor nézi valamire a kereskedőt, midőn rászorul... A redemptus embernek szégyen volna pénzért dolgozni, szégyen volna, ha fiai közül egyre is rá lehetne mondani nem gazdaember... A népünknel tapasztalható szellem, mely a mesterséget a kereskedést lenézi, s csupán a földbirtokost tekinti polgárnak, hatással van a kereskedőkre a kézművesekre is. ... a kereskedő mihelyt egy kis tőkére tesz szert, ... a tőkét nem üzlete emelésére fordítja, hanem vesz egy kis fekvőséget és elkezd gazdálkodni...”

A Jászkun Kerület vállalkozóinak egyik csoportjába a XVIII. században a Balkánról érkezett görögkeleti vallású kereskedők tartoztak. A másik csoportba az osztrák-bajor származású bérlők sorolhatók. A zsidók a helyi tiltó rendelkezések miatt többnyire csak az 1850-es évektől települnek be. A Jászszágban 1850-ben 26 zsidót, a Kiskunságban 671-et a Nagyunságban csupán 6 főt írtak össze. A XIX. század végére a XX. század elejére viszont már minden nagykun településen a zsidók kezébe került a kereskedelem.

A Jászság fővárosában, Jászberényben 1854-ben 190 izraelita család élt, holott az első betelepedést csak 1850-ben engedélyezték. Az 1910-es népszámlálás már arról tanúskodik, hogy a jász településeken összesen 2116 zsidó él. Hasonló tendenciák figyelhetők meg a Kiskunságban, a Nagyunság kevésbé vonzotta az izraelita betelepülőket.

Az idegen származású vagy vallású kereskedőknek, iparos és értelmiségi rétegnek különösen nagy szerepe lett a Jászkun Kerület polgárosodásában. Az 1848 utáni időszakból nem lehet említés nélkül hagyni a betelepülő zsidóknak a bankok és takarékszövetkezetek alapításában, igazgatótanácsaiban játszott vezető szerepét. A nagyon lassan, de mégis kapitalizálódó mezőgazdaság kiszolgálására alkult tőkés üzemek közül elsőként a malom részvénytársaságok alakultak meg. A részvényesek között megtalálhatók a helyi birtokosok, de a vezérkarban a többség a később betelepült vállalkozó családokból került ki.

Az 1895-ös Félégyházi Nagy Képes Naptár írása szinte ugyanazt a szemléletet tolmácsolja a redemptusok polgárosuló utódairól, mint az 1869-es Jászkunság. A naptár jellemzése szerint a helyi vezető birtokosok „jobban reszketnek egy redemptio forintért, mint az egyesült gözmalom részvénytársaság osztalékáért.”

A pusztafelosztások lezárulásának évében vagyunk. Ez az az időszak, amikor az egykori kiváltságos Jászkun Kerület településeinek a polgári igazgatási, tulajdonjogi és értékrend szerinti átalakulás minden feltétele megteremtődik. Erre az időszakra következik be a régi redemptus családokban a vezető egyéniségek generációváltása. Mindez felerősíti az ekkorra már a vármegyékbe betagolt hajdani jászkun települések polgárisulását, amelyhez a századfordulón országosan érzékelhető gazdasági fellendülés jó húzóerőnek bizonyult. Új iskolák létesülnek, megerősödik a helyi sajtó, teret nyer a presztízs fogyasztás, átalakul a viselet. A köz- és magánépületeken hódít a szecesszió. Az új vezetőgeneráció új értékrendet alakít ki. A századfordulóra az egykor kiváltságai által rétegezett társadalom új rendi szerkezetet alakít ki magának. A Jászkun Kerület utórendiségének vizsgálata azonban már túlmutat jelen írásom keretein.

Összegezve: a jászkun polgárosodás fejlődése 1848 előtt és után sem egyenes ívű, sokkal inkább hullámvonalhoz hasonlít. Kiteljesedését a kiváltságolt múlttra visszavezethető jogi és tudati tényezők gátolták, ezért szakaszai nem mindig mutatnak párhuzamot az ország más vidékeivel. A pontos kép megrajzolásához azonban az eddigi eredményeket nem lebecsülve folytatni kellene a családokra, dinasztiákra kiterjesztett néprajzi, történeti és szociológiai mikrovizsgálatokat.

Irodalom: 1. Bagi Gábor: 1991.: A Jászkun Kerület és a reformországgyűlések. Szolnok. 1995.: A Jászkun Kerület társadalmi a redempciótól a polgári forradalomig (1745—1848.). Szolnok, 286 p. 2000.: A puszták szerepe a Jászkunságban (1745—1876). Előadás, Jászkunság kutatása 2000. konferencia. — 2. Bánkiné Molnár Erzsébet: 1986.: A rendszeres bizottsági munkálatok szerepe a Jászkun Kerület megreformálásában (1791—1843—44). 103—129. = ZOUNOK I. Szolnok. 1995.: A Jászkun Kerület igazgatása (1745—1876). Szolnok, 285 p. 1996.: Polgárok Kiskunfélegyházán 1890—1913. Debrecen, 314 p. (Studia Folkloristica et Ethnographica 38. Szerk. Ujváry Zoltán 1998.: Betelepülő vállalkozók szerepe Kiskunfélegyháza polgárosulásában. 239—261. = Az Alföld társadalmi. Nagykörs, Szerk.) — 3. Novák László. 2000.: Redemptusok. Debrecen, DUP. 307 p. 2000.: A jászkun földtulajdon. Előadás, Jászkunság kutatása 2000. konferencia — 4. Bathó Edit: 1998.: A zsidók letelepedése a Jászságban. 355-365. = Az Alföld társadalmi. Szerk. Novák László. 2000.: Korszakváltások a jász viseletben. Előadás, Jászkunság kutatása 2000. konferencia. — 5. Bellon Tibor: 1996. Beklen. Karcag — 6. Gyáni Gábor—Kövér György: 1998.: Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig. Bp. Osiris K. 356 p. — 7. Márkus István 1996.: Polgárosodó parasztság. Bp. Dinasztia K. 211 p. — 8. Szabó László: 1997.: A munka néprajza. Debrecen, 534 p. 2000.: Rendi és polgári társadalom. 73—86. = Jászkunság, 2000. 2.sz. — 9. Ö. Kovács József: 1996.: Zsidók a Duna—Tisza közén. Társadalomtörténeti esettanulmányok. XVIII—XIX. század. Kecskeméti Lapok Kft. 291 p.

SZABÓ LAJOS

Kisújszállásiak kényszermunkán a donyeci szénbányákban (1945–1950)

Hazánk középső, északi és nyugati részén még folytak az elkeseredett harcok, amikor a front mögött — 1944 őszén — megkezdődött a színtiszta magyar lakta területeken is az ártatlan lakosság összeszedése, majd a Szovjetunióba szállítása marhavagonokban: jóvátételi munkára, „málenkij robotra”, kényszermunkára. Szebeni Ilona munkái révén (Merre van a magyar hazám? Debrecen 1991, 1992, Haza fogunk menni 1993...) ma már gazdag irodalom áll az érdeklődők rendelkezésére a rettenetes megpróbáltatásokról. Ám az elhurcoltak pontos létszámát talán sohasem tudjuk meg, mert a nyilvántartási listák vagy nincsenek meg, vagy hiányosak. Magyar források szerint összesen mintegy 600 ezer magyar állampolgár került szovjet fogságba. (A szovjet adatok 541 ezer fogolyról szólnak, de ebben nincsenek benne, akik a romániai átmenő táborokban, illetve kiszállítás közben haltak meg.) Elvittek az orosz katonák az udvaron éppen jószágot etető, úton lovat, ökröt hajtó férfiakat, a kútra vízért, a boltba vásárolni küldött lányokat, s utcai járókelőket is. A hírek — hogy bizonyos listák készülnek — csak 1944 decemberében szivárogtak ki, s az is, hogy az összeírások az új hatósági emberek segítségével történnek. Először a németek, a Volksbund tagjai, az SS kötelékbe tartozók és nyilasok hozzátartozói, háborús bűnösök, népellenes magatartású személyek, ezek híján a német nevéük kerülnek az elhurcolandók névsorába. Sokan olyanok, akiknek már a dédszüleik sem tudtak németül és magyarnak vallották magukat, semmiféle párthoz nem tartoztak, becsületesen, példamutató munkában éltek. Férfiak 16–45, nők 18–45 éves korig. Az internálandó személyek kiválasztásában gyakran szerepet játszottak szubjektív érzelmek, rosszindulatok is; személyes elégtételt véve a korábbi, vélt vagy jogos sérelmekért.

Az 1944. december 22-én kiadott 0060. számú szovjet parancsra 1945. január 1-én az NKVD egység tisztjei rajtaütésszerűen jelentek meg az ország harcmentes helyeiben, hogy a listákat revideálják (ellenőrizzék). Kisújszállásról 1945. január 7-én 17 német nevű személyt (13 férfi és 4 nő) vittek el az oroszok. Köztük a Bachmer lányokat (Marikát és Erzsikét), Hoffmann Károly tanár úr fiát, Ferencet, Schauer Annát és Erzsébetet, Kubicsek László fodrászt, Vitmann Tibor kertészt, Bachmer Lajos cipészt, Hack Dánielt, Pitner Elemért. A visszaemlékezés szerint a közreműködő hivatalnokok között volt Herpai Sándor és Nagy Ferenc.

Az elhurcoltakkal csak annyit közölt az értük jött két karszalagos polgár (policáj), hogy két hétre Szolnokra kell menni hidat építeni és hozzanak magukkal élelmet, valamint egy váltás fehérneműt, télikabátot, plédet. Ám az út másfelé vezetett. Teherautón, orosz fegyveresek kíséretében Túrkevényt át, Mezőtúrra érkeztek az elhurcoltak, innen lovas kocsival mentek Gyomára. Itt aludtak egy üres helyiségben, szalmán. Másnap ugyancsak lovas kocsival Gyulára vitték őket, ahol káderezésük 2-3 napig tartott. Gyulán már rengetegen voltak, mintegy 2700—3000 embert gyűjtöttek be — akik között sok volt a 16-17 éves gyerek — egy katonai laktanyába: Mezőberény, Gyoma, Túrkeve, Mezőtúr, Békéscsaba, Almáskamarás, Nagykamarás, Elek községből. Az éjszakát nagy zsúfoltságban a laktanyában töltötték. Innen a létszámenellenőrzést követően, megtörtént a bevagonírozás (50—60 főt zsúfoltak egy-egy vagonba), s a marhavagonokból álló hosszú szerelvény megindult az ismeretlen cél felé. Voltak, akik már az utazás megpróbáltatásait sem éltek túl. Közülük való Hofmann tanár úr fia is, aki az utazás közben halt meg. A romániai Buzauba, széles nyomtávú vagonokba terelve „utaztatták” tovább az elhurcoltakat. Ezek a vagonok nagyobbak voltak, a két végén emeletes priccsek beszalmázva, középen a vagonok alja kivágva, a kis nyílás fölött egy feneketlen vödör pokróccal körülvéve szolgáltatta a WC-t. A közel háromhetes út folyamán nőttön nőtt az elkeseredés... Az otthonról hozott élelmet elfogyott, a január végi hideg egyre elviselhetetlenebbé vált. A reményt veszítették lelkileg és fizikailag összetörtek. Végre megérkeztek. Szénhegyek, meddőhányók között több kilométert gyalogolva jutottak el a klasszikus lágerbe, mely kétszeres drótkerítéssel volt körülvéve, a négy sarkon megfigyelő őrtornyokkal, a két drótkerítés között főlásott és elgereblyézett úgynevezett lősáv. A bejárati kapunál orosz katonatisztek várták az elcsigázott érkezőket, akiket többször megszámoztak és épületenként bekísérték a szállásra. A nőket és a férfiakat külön barakkokba, illetve lágerekbe helyezték el. (A kisújszállási férfiak 30 km-re voltak a női lágertől). A láger vezetője Pakusz János, mezőtúri tolmács közreműködésével hozta az elhelyezettek tudomására a szigorú rendet, az elvárásokat, s adta meg a munkához szükséges legfontosabb információkat. Arról, hogy hol vannak, csak az első munkanapon szereztek tudomást. A terület a Donyec-vidék, Novasahai település körzete, ahol — szénbányászati célból — több munkatábor működött, melyekben különböző nemzetiségű katona-hadifoglyok, elhurcolt civilek és büntetésüket töltő oroszok dolgoztak normában, megalázóan kevés fizetésért.

Nehéz megrendülés nélkül írni a kezdeti lágeri estéről, éjszakákról. Mindenkét emésztett a honvágy, a bizonytalanság, a kilátástalanság. Talán a Nádudvarról elhurcolt Futó Imre szavai a legkifejezőbbek: „A barakk foglyai, felnőtt férfiak, és egymás után kezdtek el sírni, mint a gyerekek... Valami szívbe markolóan fogott el bennünket a honvágy — ami pedig mindig marcangolta az embert ott a nyomorúságban. Az egész barakk sírt, nem hangosan, de annál torokfojtogatóbban, és nyelte a befelé folyó könnyeit...”

A barakkokban — két sorban elhelyezve — emeletes deszkapriccsek szolgálták fekvőhelyül. Az étkezöben — az éppen ügyeletes foglyok — x-lábú deszkaasztalokra, horganyzott vedrekben „tálalták” az ételt, s hosszú nyelű merőkanalakkal csajkába adagolták a lócákon ülő, fáradt és legyengült éhezőknek. A fő eledel mindenkor a káposzta, utána a burizs, a korpaleves és a savanyú uborkaleves volt, ezeket aztán úgy

variálták, hogy egyféle naponta csak egyszer kerüljön sor. Előfordult, hogy ellenőrzéskor, vagy ha nagy ünnep volt (november 7-e, Sztálin születésnapja) paradicsomos halat, tojáslepenyt is kaptak, háromhavonként egy kis cukrot is. A napi kenyéradag 40 dkg volt (a bányában dolgozóknak 1 kg). Egy kilogramm kenyér ellopásáért 5 év börtön járt a Szovjetunióban. Nagy értéknek számított a cigaretta, a dohány és a mahorka (orosz dohány).

Az egészségügyi ellátást elsősorban felcserek végezték, nem nagy szakmai felkészültséggel. Jóakaratok kevés volt a gyógyításhoz. Gyógyszer alig-alig állt rendelkezésükre. Az elhurcoltak legalább egyharmada meghalt az éhség következtében, végelgyengülésben, járványokban (elsősorban tifusz) és balesetek miatt. A halottak kétharmada férfi volt, egyharmada nő.

Az internáltak bányamunkája: szénfűrés, lapátolás, csillézés volt. A nők többsége (főként az erősebbek) csillésként dolgozott. Másfél évig fegyveres kísérettel gyalogoltak távoli munkahelyükre, ahol a liftakna építményén elhelyezett, nagy kivilágított vöröscsilag fogadta őket, szimbólumként, hogy a normára dolgozók lelkesedjenek. Váltva, három műszakban 8-8 órát dolgoztak és hetente pihenőnapot kaptak. Ekkor udvart takarítottak a láger területén. A sahti női láger tisztaságára nagyon vigyáztak, gyakran előfordult, hogy az alvókat éjszaka is felköltötték takarítani, klórmeszezni, meszolni. Ezzel csökkent a járványveszély. Naponta kétszer étkeztek. Reggel, műszak előtt és este, műszak után (előtte közös fürdés).

Külső ruházatuk usanka (orosz fejfedő), pufajka, lábbeli (benne kapca), kalocsni. A levelezést két évig nem engedték. Ezután is csak szórványosan érkezett egy-egy levél.

Puskás Lajosné Bachmer Mária így emlékezik: „Szénbányába kerültünk dolgozni, nagyon nehéz fizikai munkára. Az ellátás gyenge volt és rossz, a nehéz fizikai munkát nem bírtam. Később már nem is ettem, éhen akartam halni. Mikor annyira legyengültem, hogy a munkát nem bírtam és összeestem, azt mondták, nem akarok dolgozni. Lényegében igazuk volt. Kivíttek a hideg hóba szenet válogatni, bár meleg ruhánk nem volt. Továbbra is a munkamegtagadással vádoltak bennünket. Ezután hidegkamrába kerültem. A könny a ruhámra fagyott... Mikor már járni sem tudtam a gyengeségtől, csak akkor vittek a betegszobába. Itt etettek, felerősítettek, majd mikor kicsit erőre kaptam, ismét visszakerültem a szénbányába. A nővérem energikusabb volt, s ő néha kapott konyhai kiegészítő munkát, s az ezért járó élelemnek nagyobb részét nekem adta, sajnált, siratott. Ő segített életben maradni. Volt mikor a drótkötél elütött és lázasan is menni kellett dolgozni. A fenékbe rúgást, lámpával való megütést el kellett viselni. Volt egy füzesgyarmati lány, Klány Irmának hívták, a nacsalnyik oktalanul a lámpával megverte, s ő visszaütött. Nagy hadbírótság, sok magas rangú tiszttel szállt ki a lágerbe az ügy kivizsgálására. Tárgyalást csináltak. Elítélték és szibériai kényszersermunkára rabszállító autóval el is vitték.”

Megjegyzendő, hogy maga az orosz nép sem élt jobban, csak egy kicsit szabadabban, 30 km-es körzetben mozoghattak. A barakklakókkal szembeni idegenkedésük, szított gyűlöletük időközben feloldódott és az orosz emberek jószívűségéről ma is mesélnek a még életben lévők.

1946 tavaszára a bányamunkán lévő internáltjaink annyira legyengültek, hogy teljesítményük napról napra csökkent, sokan feladtak minden reményt és jobb létüket a haláltól várták. Hatására orvos bizottság ment a lágerbe, és 3 napig tartó vizsgálatot válogatták ki

a munkára alkalmatlanokat. (Akinek a farán, a karján, a mellén összecsípett és meghúzott bőr nem rugódzott vissza, az egészségileg alkalmatlannak bizonyult). Ők lesznek az első hazautazók. Valójában a csoportos hazatérés 1947 őszén kezdődött. Megfogyatkozva, testileg-lelkileg összetörve kerültek vissza szülőföldjükre, otthonukba az internáltak. A nők három, a férfiak öt év körüli időt töltöttek rabságban, de volt olyan csoport, ahol a nőknek is öt év járt. Egyesek pedig csak az ötvenes években szabadultak. A kisújszállási Bachmer lányok három és fél évet (1945. jan. 7.—1948. júl. 15.) töltöttek ártatlanul rabságban. Tanulságos és megható Puskás Lajosné emlékezése: „1947 decemberében jött az örömhír: hazamegyünk. Kis rongyainkat elosztogattuk, itthon már úgysem kell... De sajnos másik lágerbe vittek bennünket. Azt a lelki fájdalmat leírni nem lehet, amit átéltünk. Tetézte, hogy az új lágerben fizetésből éltek az emberek, mi viszont az előző helyünkön csak a teljes ellátást kaptuk. Nem hitték el, hogy nincs pénzünk, az éhezéstől sokan összeestek. Később kaptunk előleget, hogy ennyivalót vehessünk. A fizetés a szerencsétől függött, az nekem nem volt. Fát hordtunk a bányában, egy méter magas folyosón.”

Nagyon elevenen él benne a hazautazás élménye is: „1948 júliusában nővéremet és több társát kivették a munkából, hogy hazahozzák őket. A testvérem siratott, én tettetett örömmel vettem tudomásul, hisz nekem rajta kívül senkim sem volt. Elhatároztam, ha ő elmegy, öngyilkos leszek, árammal végzek magammal. Az utolsó nap nekem is szóltak, hogy ne menjek dolgozni, mert engem is hazahoznak... Boldogan, tele reményekkel értünk magyar földre. De a lelki kínzásokat nem csak az oroszok, hanem a magyarok is folytatták! Debrecenben az összes hadifogolyt kiadták az igazolványt, s útnak indították. Engem és nővéremet nem engedtek el, azt mondták nem haza, hanem Németországba visznek. Majd csak este adták ki az igazolványt és húsz forintot. Borzalmas órákat éltünk át, a visszaemlékezés még most is mélyen megvisel...”

Idehaza, Kisújszálláson újabb csalódások érik. „Azt hittük, itthon szeretettel várnak, s hogy a nekünk okozott szenvedéseket, fázással, éhezéssel eltöltött éveinket megpróbálják jóvátenni. De nem! Nem kaptunk munkát, megbélyegzettek lettünk. A nővéremnek az akkori rendelkezések értelmében a fogságba esés előtti munkakört kellett visszakapnia. Annak előtte postán dolgozott, ezt úgy oldották meg, hogy a kunhegyesi postára vették vissza tisztviselőnek. De két hétig sem dolgozott. B-listázták. Miért? Ezt csak találgatni lehet... Szegény testvéremet a szénbányában szerzett tüdőbetegség vitte a sírba.”

Eddigi ismereteink szerint az elhurcolt 17 kisújszállási közül heten jöttek vissza. Tudjuk, a történekről az érintetteknek mélyen hallgatniuk kellett. A hazatérésük előtti fenyegető figyelmeztetés réme beléjük égetődött: vagy jót, vagy semmit, különben visszaviszik őket. Ezért is hallgattak évtizedeken át elhurcoltjaink. A kedvezőtlen politikai viszonyok miatt az elhurcoltak egész életükben hátrányos helyzetűek maradtak, s ezen már aligha változtathatunk, de azon igen, hogy közismertté váljon megpróbáltatásuk és szenvedésük a ma élő generációk számára. Ezért bízom abban, hogy írásommal a jelen jobb megértését szolgálhatom.

JUHÁSZ GÁBOR

A kínálat terrorja

Meddig hódítanak még a hipermarketek?

A közelmúltban az a hír járta be Szolnokot, hogy két olyan telket is eladnak, ahol majd bevásárlóközpontok épülnek. Ezt a régiót is elérte tehát az elkerülhetetlen, hogy szembenézzen a jólét ezen kihívásával.

Ez a tanulmány arra a kérdésre keres választ, hogyan is alakult a jóléti társadalmak e két gazdasági szereplője, a bevásárlóközpontok és a fogyasztók kapcsolata, milyen mértékben beszélhetünk valódi vásárlói igényekről, vagy hamis, irányított szükségletek gerjesztéséről, és végül mi lehet a fogyasztók valódi vesztesége ebben a kapcsolatban.

A XIX. század ipari társadalmainak közgazdászai koruk gazdasági állapotában még egyfajta harmonikus egyensúlyt tétéleztek fel mind a kereslet és a kínálat, mind pedig a termelők és a fogyasztók közt. Elképzelésük szerint a termelők és a fogyasztók ezen kiegyensúlyozott kölcsönhatása irányítja a piacot, vagyis minden kínálat megtalálja a maga keresletét, és a keresletek csak nekik megfelelő mennyiségű kínálatot hívnak életre. A gazdasági teóriák égiszén ezek a gondolatok a tökéletesen versenyző piac és az általános gazdasági egyensúly elméleteiben törtek felszínre, de legkonkrétabban talán a *Say-dogmában* fogalmazódtak meg, miszerint minden eladás egyben vétel is, és így minden kínálat megteremti a maga keresletét. Ezen idealisztikusan kezelt időszakban a gazdaság individuális színterét vizsgálva a közgazdászok a *homo oeconomicus* jelenlétét aposztrofálták. A gazdaságtan szerint a *homo oeconomicus* egy olyan gazdasági alany, aki döntéseit kizárólag a „józan ész” segítségével hozza meg, és ezekkel egyedül a saját haszna maximalizálására törekszik.

Az ökonómia tudománya azonban a XX. század gazdasági-társadalmi eseményeinek hatására kénytelen volt szakítani a tökéletes verseny és az általános gazdasági egyensúly elméleteivel. A piac önszabályzó automatizmusának eszméje elveszítette érvényességét, működésébe egyre jobban beleszóltak a piac klasszikus határain túl működő tényezők, mint például a monopóliumok, s így szükség támadt az — eddig a piac ügyeitől távol maradó — állam ellenőrző és korrekciós részvételére is. A gazdasági élet tehát kiszakadt a kereslet és a kínálat tökéletesnek hitt szimbiózisából. A gazdasági individuumok szintjén a tökéletes verseny eszméjének értékvesztése többféle szempont alapján közelíthető meg. Egyrészt megtörik a gazdaságilag racionális lény, a *homo oeconomicus* nimbusza, így századunk elméleti törekvései már elvetik azt az ökonómiai ködképet, hogy ezeket az

alanyokat, mint tökéletesen racionális lényeket kell számontartanunk. Másrészt pedig a kereslet-kínálat közvetlen, dialektikus kapcsolatának felbomlásával eltűnik a gazdaságelméletek palettájáról az a dinamikus egyensúly, melyet a termelők és fogyasztók között korábban feltételeztek.

A jóléti társadalmak gazdasági szereplői racionalitásának vizsgálatakor először is kiemelt jelentőséget kell tulajdonítanunk a pénzzel és a szabadidővel való bánás ésszerűtlenségeinek, melyek a rendszeresen végzett munka ellenértékeinek elvesztegetéséből, ésszerűtlen felhasználásából erednek. Századunk termelési viszonyaiban a munkafolyamatok specifikusságának, tervszerűségének, irányítottságának és ellenőrzésének fokozásával, egyre tömegszerűbbé válásával, a munkaidő lerövidülésével maga a munkavégzés egyre távolabb kerül az emberi személyiség kibontakoztatásának klasszikus követelményétől. A munka ezen ártértekelődésének hatását fokozza a XX. századi gazdasági verseny vezető éráiban kialakult társadalmi jólét, vagy legalábbis a létbizonytalanság elvesztése, és főként annak a tudatnak a kialakulása, hogy a létfenntartás nincs feltétlenül ekvivalens kapcsolatban a munkavégzéssel — hogy ne is szóljunk a weberi protestáns munkamorálról. A termelékenység fokozásának professzionalizálásával ugyanis problémamentessé vált azon rétegek eltartása, akiknek nem jutott feladat, vagy nem akarnak részt venni a társadalmi munkavégzésben. Így az egzisztenciális hangsúly fokozatosan áttevődik a munkavégzésen kívüli szférára, vagyis a munka ellenértékeként kapott pénz és a szabad idő az eddigieknél fontosabbá válnak a homo oeconomicus számára, aki jövőtehetetlen hibát vét, ha ezeket nem saját céljaihoz és megvalósításához használja, hanem engedi, hogy a fejlett ipari társadalom technikai racionalitása behatoljon ebbe a szférába is.

Másodsorban: a jóléti társadalmakban uralkodó túltermelési tendenciák miatt felbomlik a termelésnek és a fogyasztásnak a klasszikus közgazdák által megfogalmazott egyensúlya. A gazdasági szféra extraprofitja manapság már nem onnan származik, hogy meglévő szükségleteket elégít ki, hanem hogy újakat fedez fel vagy hitet el a fogyasztókkal. A gazdaságpszichológia — erre a jelenségre reflektálandó — többféle vásárlási típust különböztet meg a posztindusztriális társadalmakban. A fogyasztó javak beszerzésénél többnyire eleve adott szükségleteket elégítünk ki. Ettől eltérő vásárlási aktus a szolgáltatások igénybevétele, hiszen ekkor már fennáll az a lehetőség, hogy a szolgáltatást kínáló nagyobb mértékben próbál keresletet kelteni, mint az a szolgáltatás vevőjének természetes szükségleteiből adódna. A harmadik vásárlási formánál, a tartós fogyasztási cikkek beszerzésénél pedig már az is kérdéses, hogy mennyiben beszélhetünk egyáltalán szükségletekről. Ennél a gazdaságpszichológiai álláspontonál a marxi és freudi alapokról indult *Herbert Marcuse* jóval radikálisabban fogalmaz az Egydimenziós ember című irányadó művében. Szerinte ezen utóbbi, a biológiai szintet meghaladó szükségletek hamis, represszív szükségletek, s olyan külső hatalmak által determináltak, melyek felett az egyén nem rendelkezhet befolyással.

A továbbiakban az elemzés ezen szükségletek vizsgálatára irányul, a gazdaságpszichológia és a mikroökonómia eredményeinek felhasználásával, attól a szándéktól vezérelve, hogy valamiféle választ kap a jelenkori jóléti társadalmak bevásárlóközpontjai által életre hívott vásárlási szokásokra. Ha például a homo economicus gazdasági viselkedése felől indítjuk el a gondolatsort, akkor rögtön adódik néhány mikroökonómiai tény, melyek segítségével szűkebbé tehetjük a hamis, represszív szükségletek körét. Ezek

az esetek ugyanis kizárólag a fogyasztók gazdasági „ésszerűtlenségét” bizonyítják, olyan alapvető lelki jellemvonásokat testesítve meg, amelyek egyedül a gazdasági életben résztvevő individuumok pszichológiai, mikroökonómiai reflexióiként értelmezhetők. Véleményem szerint a kínalati oldal terrorja a kereslettel szemben csak ezen a ponton lép be a képbe, ugyanis a fogyasztói réteg alapvető pszichológiai tulajdonságainak deformálásával, manipulálásával kényszerít ki egyre nagyobb keresleti hajlandóságot.

A homo oeconomicus sajátos pszichológiájának elemzésekor különös figyelmet kell szentelnünk még azon szituációknak, melyek a jövedelemváltozás hatását tükrözik a fogyasztói kereslet vonatkozásában. A jövedelemváltozás sebességének alakulása ugyanis jócskán megzavarhatja a homo oeconomicus gazdasági racionalitását. Nagyszerű példaként hozható fel erre a jelenségre a magyar társadalom rendszerváltozás utáni alakulása. A szociológiai közhelyeknél megmaradva azt a megállapítást tehetjük, hogy míg a 90-es évek előtt sokkal homogénebb volt a társadalom vagyoni szerkezete és színvonala, a rendszerváltozás után a társadalom korábban egységes középrétegének anyagi helyzete viszonylag gyors változásokon ment keresztül.

A továbbiakban — ugyancsak a pontos szociográfiai feltérképezés igénye nélkül — a korábbi középrétegtől való eltávolodás két társadalmi csoportját vizsgálnám meg. Egyrészt azokat, akiknek jövedelmi, vagyoni helyzete az áremelkedéseknél nagyobb ütemben növekedett, illetve azokat, akiknek vagyoni gyarapodása alulmaradt az általános drágulásokkal szemben. E gyors jövedelemváltozás mindkét formáját tárgyalja a mikroökonómia mint a kereslet általános törvénye mellett megemlítendő összefüggéseket.

Azon társadalmi réteg, melynek jövedelme csak az utóbbi időben nőtt — viszont nagy sebességgel — a jelenlegi szintre a pillanatnyi keresetéből többet költ tartós, és kevesebbet az új jövedelemszintjének megfelelő fogyasztási cikkekre. Vagyis a jövedelme növekedésével nem az általa vásárolt javak minőségét növeli — habár megtehetné —, hanem a régi jövedelemszintjének megfelelő termékek vásárlását fokozza.

A csökkenő reáljövedelemmel rendelkező társadalmi csoport paradoxnak tűnő vásárlási szokásait a *Giffen-hatás* magyarázza. Giffen, angol statisztikus megállapította, hogy bizonyos alárendelt, ugyanakkor alacsony jövedelemtartományban mással nehezen helyettesíthető, s a jövedelem tekintélyes hányadát lekötő jószágok áremelkedése úgy megterheli egyes háztartások költségvetését, hogy más, drágább javak fogyasztását csökkentve, azok helyett is az emelkedő árú cikket vásárolják. Giffen példaként az 1845-ös írországi burgonyavészt hozza fel, amely során a megemelkedett árú burgonya kereslete növekedett a húsfogyasztás rovására. Nem kell azonban Írországra szaladnunk, hogy példát szolgáltatassunk eme jelenségre, elég, ha a 90-es évek áremelkedéseinek hatására a magyar háztartásokban felhalmozott cukor-, olaj-, hús- és kávékészletekre gondolunk.

Meggyőződésem, hogy mindkét vásárlói magatartásforma nem kevésbé erősíti a bevásárlóközpontok amúgy sem gyöngye pozícióját, melyet ezek az intézmények magabiztos rutinnal használnak ki és erősítenek meg. A bevásárlóközpontok monstumaiban ugyanis mindkét csoport maximálisan kielégítheti felhalmozó becsvágyát. A csökkenő reáljövedelemmel rendelkezők a hipermarketekben találják meg az alapvető élelmiszerek és ruházatok tömkelegét, amelyekből itt tudnak a lehető legnagyobb mennyiséget vásárolni, vagyis e helyütt tudják legjobban kompenzálni az áremelkedések hatását. A pozitív jövedelem-mérleggel bírók pedig ugyancsak a bevásárlóközpontokban tudnak szert tenni azokra a

tartós fogyasztási javakra, amelyek habár még mindig a tömegcikk kategóriába tartoznak, de amelyekből itt képesek a lehető legnagyobb mennyiséget vásárolni, vagyis itt tudják leginkább realizálni jövedelmük növekedését. A bevásárlóközpont hatalmas gazdasági potenciálja, hogy a társadalom különböző vagyoni helyzetben lévő és különböző fogyasztási szándékú elemeit egy fedél alatt tudja tartani.

A társadalom vagyoni helyzetének folyamatos változása, illetőleg az egyre élesedő verseny miatt azonban a hipermarketek tevékenysége nem merül ki az imént említett formulákban. A bevásárlóközpontoknak azon kell lenniük, hogy egyrészt még szélesebb társadalmi réteget fogjanak át, másrészt pedig ne engedjék el az onnan „kigazdagodni igyekvőket”. Az első feladatát az egyre olcsóbb termékek árusításával és az akciós áruk állandó készletével éri el. (Gazdaságpszichológiai tény, hogy a vásárlás időzítését mindenféle „szükség” érzésénél jobban motiválja, hogy a vásárlók úgy érezzék, hogy „az idők most kedveznek” a vásárlásnak.) A második tevékenység típus fed fel azonban a bevásárlóközpont igazi talentumát. Hogyan lehet a hipermarketekben tartani az egyre vagyonosabb rétegeket? Hogyan lehet elérni, hogy ez a réteg náluk hagyja ott a jövedelmében keletkező többletet?

A válasz nyilvánvaló: többet adni egyszerű árucikkeknél, az árut szolgáltatásokba ágyazottan vinni piacra. A gazdaságelmélet ezt a jelenséget nevezi az áruk és a szolgáltatások egymásba csúszásának, a gazdaság „ellágyulásának”. A bevásárlóközpont szokásos árukészlete így (az áruskála folyamatos bővülésén és a minőségi javuláson túl) egyre több szolgáltatással bővül. Miután pedig a jóléti társadalmak gazdagabb rétegeiben fokozatosan elhalványul az alapvető és tartós fogyasztási javak felhalmozásának ingerenciája, felszabadul egy olyan csoport, amely mint potenciális vásárlóerő van jelen. A szolgáltatások feladata tehát az lesz, hogy megőrizze ezt a réteget a bevásárlóközpontok számára. Azokat, akiknek már nem okoz megfelelő intenzitású kielégülést az alapvető, vagy tartós fogyasztási javak vásárlása — vagy már eleget halmoztak fel belőle — mással kell elkápráztatni. Az élménytelenedett vásárlást mozival, éttermekkel, korcsolyapályákkal, diszkókkal és koncertekkel kell megint szórakoztatóvá varázsolni. A „szórakoztató fogyasztás” funkciója azonban nem merül ki a szokásos méretű profit biztosításában (a fogyasztási hajlandóság szintentartásában), hanem a szórakoztatás újabb kereseti lehetőségeket, vagyis a fogyasztási hajlandóság növelésének újabb paramétereit nyújtja a hipermarket számára. Manapság akkora méretű, olyan széles áruskálával és szórakoztató apparátussal felszerelt bevásárlóközpontok vannak, hogy egész hétvégéket tölthetnek el bennük a családok.

A XX. századi kapitalizmus sajátossága, hogy egyre kevesebb munkát követel meg termelőitől, amiért ráadásul egyre több pénzt és szabad időt ad cserébe, viszont másik oldalról a gazdasági alanyokat mint fogyasztókat egyre erősebben és gátlástalanabban láncolja magához. Manapság a legjobb „üzletek” között kínálkozik tehát, hogy a szabad időnk minél nagyobb részét a munka alatt szerzett jövedelem elköltésével töltsük. Az ember által végzett rendszeres munkának azonban csak egyik ellenértéke a pénz, a másik, a szabad idő. Ha azonban a harmadik évezred nyugat-európai társadalmait, mint jóléti és fogyasztói társadalmakat értelmezzük, akkor nyilvánvalóvá válik a több oldalról veszélyeztetett szabad idő megfizethetetlen és pótolhatatlan értéke.

SURÁNYI DEZSŐ

Gyümölcsfák a Tisza menti homokon

A csongrádi gyümölcskultúráról

Csongrád 22 ezer lakosú város a Tisza mellett, szemben a Hármaskörös torkolatával. A határa 233,24 km², a település körülbelül 6 km hosszan nyúlik el a Tisza jobb partján. Területe nagyjából úgynevezett fekete föld (zömmel jó minőségű csernozjom, 60%) és mély fekvésű rét (öntéstalaj, 10%), homok (20%), valamint szik (10%) alkotja a város talajait. Legmagasabb pont a Keselypart (97 m) és legalacsonyabb Bokrospuszta (82 m)¹.

Nagy múltú város, első okleveles említése 1075-ből való, I. Géza bocsátotta ki². Anonymus *Gesta Hungarorum*a azonban régiebb voltát is idézi. Érdemes néhány jellemző részletet kiemelni, hisz azok történeti-ökológiai dokumentumok. Ebben Árpád csalódottságát jelzi a Salánnak adott válasza: „A földet, amely a Duna és a Tisza között terül el, ezenkívül a Duna vizét ... a magunk pénzén szereztük...küldöttük a tizenkét fehér lovat meg a szóban volt többi mást ... Ő maga (ti. Salán vezér)...egy nyaláb fűvet küldött Alpár homokjáról és egy korsót a Duna vizéből³...” Árpád a hagyomány szerint Tetétlenen tartott haditanácsot⁴, majd csatába vonult. „Salán vezér pedig, amint látta, hogy övéi alulmaradnak a küzdelemben, futásnak eredt ... a Tiszát kicsiny folyónak véelve, ...a Tisza vizébe veszték ...⁵

„... addig a mocsárig mentek (ti. Árpádék), melyet Körtvély-tónak mondanak, s ott maradtak a Gyümölcsey-erdő (Silvam Gemelsen) mellett harmincnégy napig ... Majd a vezér azt a helyet Ondnak, Ete apjának adta a Tisztától a Botva-mocsárig és a Körtvély-tótól (Curtueltou) Alpár homokjáig ... Ond fia Ete sok szlovént gyűjtött össze, s Alpár vára meg a Bódi-rév között igen erős földvárát építtetett, melyet a szlovének a maguk nyelvén Csongrádnak (Surungrád), azaz Fekete várnak neveztek⁶.

Csongrád az Alföld egyik legértékesebb földdel bíró városa, aranykorona értékben különösen az Alsóréti, Arany-sziget, Bökény, Kenderföld, Kiszéti és Patika emelkedik ki⁷. Kertővezete jelentős és a város fejlődését dinamizáló terület, kisebb foltokban a csernozjomra, de jobbára a homokon igen értékes szőlő- és gyümölcskultúra honosodott meg⁸. A garamszentbenedeki apátság alapító levelében már említett település a kiváló adottságain túl, a bencés életfilozófiának is köszönhetően, az elmúlt évszázadokban sikeresen foglalkozott a szőlő- és gyümölcskultúrával. Az Ellésparton megtelepült (véltetően bencés) kolostor szerzetesei számottevő hatást gyakoroltak az alpári, csongrádi és tiszazugi szőlők, gyümölcsöskertek kialakulására⁹. Az idézett munka, valamint e sorok írójának két írása is foglalkozik a kérdéssel¹⁰.

Mivel a XX. századi helyzetből lehetséges e sikeres gazdasági ágazat eredményeit bemutatni, mindössze csak néhány korábbi felmérés és jegyzék adatait használjuk fel —

vagyis nem törekedve a kronológiai folyamatoságra. Csongrád első kataszteri felvételezését 1786—89 között készítették el, e szerint a belterületen 380 házikertet találtak, egy részük a Kis-Bökényben volt. A városhoz legközelebbi szőlők a Györfösben alakultak ki, összterületük 49 hold 1546 négyszögöl. De a szőlők nagy része Máma és Ellés környékén díszlett. A legtávolabbi Jámbori Jánosé volt Bokros alatt, s további 688 személynek vele együtt 1192,7 holdat képviselt a szőlőbirtoka. A városnak több részén is dohánykerteket műveltek. A veteményes kert pedig (külső részeken is!) 10 hold 1243 négyszögöl (288 főnek), kenderföld 87 hold 747 négyszögöl (552 főnek) területe teremtett biztonságot az itt lakóknak¹¹. Ugyanakkor az 1828. évi összeírás szőlőrovata mellett sem almások (pomaria), sem szilvasok (pruneta) létére nem lehet következtetni, amely főleg az összeírók számlájára róható fel, s így nem a valódi helyzetet tükrözi¹². Megjegyzendő az is, hogy a nyelvtörténeti vizsgálatokból kitűnik, hogy Györfös és Felgyő a dióra utal. Mégis mint látható, szintén nem említi mint gyümölcsfát egyik korabeli forrás sem. A feltételezést erősíteni látszik, hogy a Károlyi-uradalomban végzett felmérésben az inventárium 25 almafa és 370 szilvafa tényét igazolta¹³, vagyis hogy elsősorban az adóköteles ingóságokat és ingatlanokat vonták a jegyzékbe.

A talajtípusok sokfélesége, élő nagy vízfolyások (Tisza, Hármaskörös), a kicsiny Vidre és Kurca, valamint a közeli Holt-Tisza- és Holt-Körös-ágak, mint morotvák, mély fekvésű szikes vagy tőzeges aljzatú területek, továbbá a mikrodomborzat mintázatai az amúgy sík területet igen változatossá varázsolják. A Tisza menti homokhátba belevágó folyó természetes határt szab a szőlőknek, amint többé-kevésbé a csernozjom kiterjedése is. A Patika és a Kilences magasabb fekvésű részein, valamint a Kisréten és Aranyszigeten pedig értékes gyümölcsöskertek alakultak ki. Egy másik sajátosság Csongrádon a kertek szerepe a gyümölcsszükséglet biztosításában, bizonyos fajokat szinte csak itt termesztettek (birs, naspolya, füge málna, szamóca, kőszméte, ribiszke, mogyoró), a szedret, a sulymot és epret (*Morus*) pedig gyűjtögették¹⁴. A város gyümölcskultúrájában elsősorban a szőlőhegynek (Öregszőlők, Erzsébet, Ibolyás, Halesz és Bokros) volt kiemelkedő szerepe, hiszen a gyümölcstermés után nem volt adókötelezettség, de a ház körüli kert jelentősége, valamint az ártéri részek haszna sem vitatható.

A homoki és fekete földi gyümölcsfajok eloszlása tökéletes ökológiai ismeretre vall, például a ház „hátlájahoz” ültették a málnát, a somot, vagy esetenként a ribiszkét, a napos

1. fotó

Az Urbán úti Szt. Orbán-szobor feszülettel

2. fotó
*Gyalogművelésű Kadarka és Ezerjő között Magvaváló szilvák
és Vörösmeggy fák*

3. fotó
Lakóház a Vöröskunyhó közelében

részen a szamócát és köszmétét. A csongrádi sajátságok sora még nem ér véget, mert az utcai élő sövények aranyribiszkeből, ritkán myrobalánból álltak, továbbá direkt termő szőlősövényekből is áll. A birtokhatár jelölését dió- és eperfák szolgálták a szőlőkben (különbféle tövises fák, cserjéken kívül: akác, koronaakác, vadnarancs). Nagy víz idején az Öregszőlők menedéket nyújtottak a Tisza ellen, például 1876-ban, amiről Váry Gellért megemlékezett az Emléklapokban¹⁵.

Az 1959. évi fakataszter lényegében rögzíti azt a mennyiségi és minőségi értékű számokat a városról, ahová a gyümölcskultúra fejlődött és jutott a kertészkedő lakosság révén, megszenvedve a háborúkat, gazdasági válságokat és rossz politikai döntések sorát. 215.545 db fatermetű gyümölcsfa élt Csongrádon (1. ábra) s 122.046 tő boggyósféle (2. ábra). A gyümölcsfákból közel 80 ezer a házaknál és az utcai részen, illetve a szőlőkben volt a fákból 76 ezer db¹⁶. A fontosabb fajok közül csak a

naspolya és például az eperfa nem számított igazán „homoki” gyümölcsnek, az 1. táblázat szerint a többinél nem kevesebb, mint 50%-a az állománynak a szőlők közé került, s csak az urasági földeken telepítettek tisztán gyümölcskertet (3. ábra). Az alma és a csonthéjasok magas aránya arra mutat, hogy e fajok felszaporítása a szőlőkben nagyon tudatos munkának volt köszönhető. A háznál, szőlők között, üzemi gyümölcsösben és szórványban előforduló gyümölcsfák arányát és számát a 3. ábra összegezi.

1. táblázat

A szőlőterületek jelentősége a fontosabb gyümölcsfajták megőrzésében¹⁶

Faj	Szőlők között, %
alma	75,0
körte	51,0
birs	37,1
cseresznye	70,2
meggy	79,5
szilva	71,9
sárgabarack	67,7
őszibarack	83,5
mandula	62,7
dió	63,7

alát ábrázolja (4. ábra)¹⁹, a Tiszazug térképrészlete pedig a mostani szőlős-gyümölcsös (zárt)kertek elhelyezkedését a város felett (5. ábra)²⁰, annyi változott a XVIII. századhoz képest, hogy a Györfösnél végérvényesen megváltozott a környezet részben a folyómeder változása, részben a környezet állapot rohamos romlása miatt.

A nagyobb jövedelmet biztosító szőlőt sem, a gyümölcsöt még kevésbé művelték önálló megélhetés céljából, főfoglalkozásban. Jellemzően, a bérlő, a felesgazda, a földműves, az iparosok, különféle értelmiségiek és köztisztviselők szinte kivétel nélkül a szőlőből és a gyümölcsből így részben tudtak megélni. Csongrád népe és megmaradása a több lábbon állás példaképe. Ebből követ-

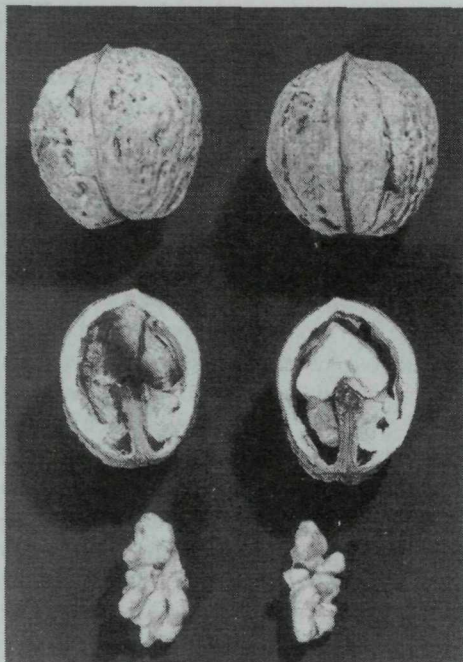
kezően a kétszintes termesztés célszerű követelményei nagyon sok idegen munkaerőt is igényelt, a nagycsaládok, a segítő családtagok szerepe ugyanúgy megnőtt a századfordulótól, mint a napszámosoké. Ennek azonban a végét az 1945 utáni változások gyorsították: téveszbe hajszolt parasztság, birtokkuszáló tömbösítés, majd a csereföldek és háztájik furcsa együttese, a legalább ennyire ellentmondásos kárpótlási gyakorlat, a tulajdonosi réteg tragikus elöregedése, vele együtt a fák, s a szőlők elöregedése — a mostani

Csongrád gazdasági növekedése, határhasználatának korszerűsödése lényegében a XVIII. sz. derekától figyelhető meg. Ugyanis a török hódoltság, a végvári harcok és a felszabadulás következményeit most nincs lehetőség bemutatni, így csak az előbbiekre irányítjuk a figyelmet¹⁷. A legelőosztás, a Károlyi-uradalom sikeres működése még a Bach-korszakban sem akadt meg, bár épp ekkor tömegesen jelentkeznek súlyos kártétellel járó betegségek a szőlőkben (peronoszpóra, lisztharmat és a filoxéra — kis mértékben) és a gyümölcsfákon (lisztharmat, varasodás stb.)¹⁸. Müller Ignác 1769-beli térképe a nagy hurkokat „leíró” Tisza meder von-

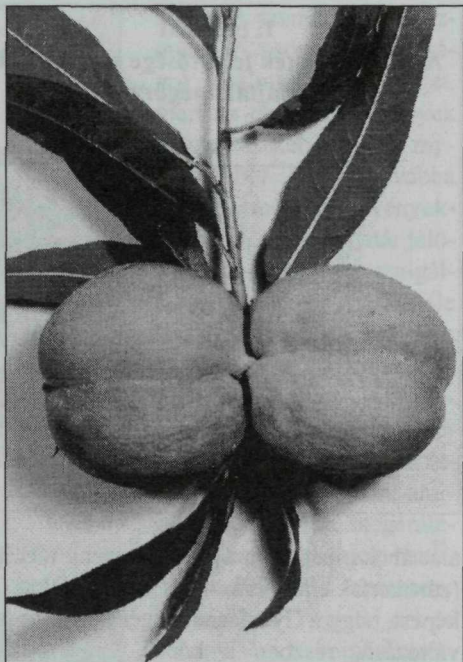
4. fotó

Nemesítő kedvű ember keresztezései meggyfákon

5. fotó

A Csongrádi dió termése és magbele

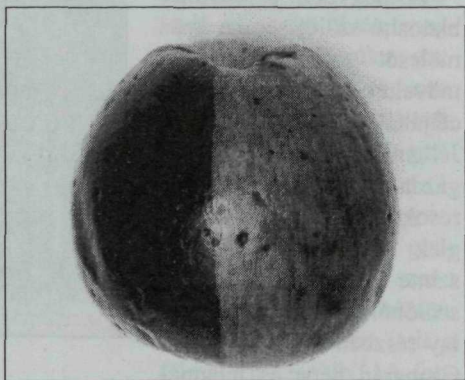

6. fotó

Ikerbarack a Csongrádi parasztbodyrak

agrárdekonjunktúrával párosulva —, szinte végveszélybe sodorta a csongrádi szőlők és belső házikertek létét és pomológiai értékeit²¹. Ezeknek a bemutatását részben megtettük egy Kertgazdaság tanulmányban²² és az egyik könyvünk²³ fejezetében, valamint az Aszaló napsugárban²⁴.

A csongrádi szőlőkben és kertekben a leggyakoribb és még meglévő fajták a következők, sajnos azonban a felsorolás számszerűsége nem tartalmaz, illetve hiányoznak belőle a tömbösítésnek talán leginkább áldozatul esett Erzsébet és Vöröskunyhó dűlőbeli szőlők, s a bökényi városrész kertjeinek az adatai²⁵.

7. fotó

A pollenkeverék játéka Jonathan gyümölcsén (metaxénia)

1.

Almafajták

Batul
Cár alma
Cigányalma
Citromalma
Eperalma
GravensteiniH
Húsvéti rozmaring
Jonathan
Kormos alma
London pepin
Nyári fontos
Pogácsa alma
Rétesalma
Szentiványi
Téli fontos
Tüköralma
Vajalma

Körtefajták

Arabitka
Árpás körte
Bosc kobak
Búzás körte
Császárkörte
Diel vajkörte
Hardenpont
Kálmán körte
Kovács körte
Serres Olivér
Szegefű körte
Téli esperes
Vilmos körte
Birsfajták
Bereczki birs
Csongrádi „bisalma”
Konstantinápolyi

Cseresznyefajták

„Fehércseresznye”
Germersdorfi óriás
Jaboulay korai
Májusi korai
„Ropogós” cseresznye
Meggyfajták
Aratómeggy

Cigánymeggy
Halyagmeggy
Pándy meggy
Spanyolmeggy
Üvegmeggy

Szilvafajták

„Aszaló” szilva
Besztercei szilva
Besztercei muskotály
Duránci szilva
Magvaváló szilva
Sárga ringló
Tarka szilva
Zöld ringló

Őszibarackfajták

Champion
Duránci barack
Elberta
Ford korai
Gumibarack
Korai Duránci
Mayflower
Parasztbarack
Szatymazi
Sárgabarackfajták
Korai piros
Magyar kajszai
Majombarack
Rózsabarack
Selyembarack
Tengeribarack

Diófajták

„Cinegés” dió
Milotai
Papírhéjú dió

Mandulafajták

Édesmandula
Keserű mandula
Köszmétefajták
Piros piszke
Sárga piszke
Zöld piszke

A csongrádi származású fajták egy külön csoportot érdemelnek, amelyek különálló fajták, fajtaváltozatok, klónok, s a csongrádi szőlők között vagy a házikertekben alakultak ki. Ezek a következők²⁶:

„Csongorádi” ropegős cseresznye: Germersdorfi óriásnál valamivel kisebb és korábbi, Csongrádi „bisalma”: alma alakú birsváltozat, Csongrádi „piszke”: piros, sárga és zöld termésű változatát termesztették, Csongrádi dió: aszimmetrikus alakú, nagygyümölcsű, a Tökös dió változata, Csongrádi duránci: középkorai érésű, vörösen rostos belű, nem magvaváló, Csongrádi fehér: Ezerjő és Hárslevelű spontán hibridje, Csongrádi Feri (szőlő): bórfestőnek is használt „garád-szőlő”, Csongrádi Germersdorfi óriás klón: a Saroktanyánál Brózik figyelt fel rá, Csongrádi Kadarka: bőtermő, külön típus, színanyaga közepes, Csongrádi Magyar kajszli: az Arany-szigeten Brózik Sándor találta, Csongrádi nagymeggy: a Szentesi meggy változata, Csongrádi parasztbarack: augusztusi érésű, zöldessárga húsú, magvaváló, Csongrádi piros alma: piros fedőszín fedő a gyümölcsöt, kemény húsú, édesalma, Kiseréti naspolya: a Csongrádi naspolya alapfajtája, a Hollandihoz hasonlít.

Jegyzetek: 1. Kiss I.: Csongrád megyei város közigazgatása 1935. Tel. váz. 1. Csongrád. CsMT, Szeged 1989. 40-44. — 2. vö. Erdélyi P.: Csongrád város rövid története 1998. Múz. Füz. I: 3—18. — 3. Anonymus Gest. Hung. 38. fej. — 4. vö. Arany: A tetétleni halmon c. költeménnyel — 5. Anon. Gest. Hung. 39. fej. és Vörösmarty: Zalán futása — 6. uo. 40. fej. — 7. Asztalos I. — Sáralfalvi B.: A Duna—Tisza köze mezőgazdasági földrajza 1960. 63. — 8. uo. 62. és 68. — 9. Erdélyi, i. m. és mint új koncepciók — 10. Surányi D.: A kétszintes művelésű családi gazdaság... 1989. Mozaikok 151—162. és üő. A csongrádi Kadarka — és múltja. Millenniumi szőlős-boros könyv. 2000 (megjel. alatt). — 11. Kruszlicz I.: Csongrád első kataszteri felmérése 1988. Mozaikok 35—45. — 12. Bartha L.: Az 1828. évi országos összeírás... 1980. Mozaikok 188—201. — 13. Góg M.: A mélt. nagykár. gr. Károlyi Csongrádi urad. leírása... 1984. Mozaikok 128—163. — 14. vö. Surányi D.: Biodiverzitás a gyümölcsstermesztésben 2000. (egyetemi jegyzet), megjel. alatt — 15. Váry G.: Emléklapok Csongorád multjából. (Kézirat, 1904); kiadása: 1974, Somogyi Könyvtár, Szeged. „...nem lehetett a szokott úton a város felé kanyarodni, hanem a Tisza oldali szőlőkhöz kellett hajtani, mert ekkor csak az ottani szőlőktől a városig nyúló keskeny töltésen lehetett a városba bejutni.” (112.) — 16. Az 1959. évi gyümölcsfa összeírás községi adatai 1961. KSH 337. — 17. vö. Erdélyi, i. m. 3—8., összehasonlításként Bende L.: A kecskeméti szőlő- és gyüm. term. fejlődéstörténete. Kkméti Közl. Ny. és Lapkiad., Kecskemét. és Szabó K.: Kecskeméti szőlő- és gyüm. term. múltja. Katona J. Társ., Kecskemét. — 18. Sebestyén, i. m. 249—293. és Barta L.: A legelbelkülönítés és az örökvaltság Csongrádon 1997. Oppid. 19—34. — 19. A Müller-féle térkép részlete a Tiszazug térképen 1992. Paulus TI, Pomáz. — 20. A Tisza menti szőlők Csongrádon 1992. Paulus TI, Pomáz. — 21. vö. Sebestyén, i. m. főbb megállapításaival és Surányi D. 1989 adataival a Mozaikok-ban, valamint Tardy J.: „Nem láttam a folyót, melyben oly nagy halak volnának...” 2000. Hítel 13 (6): 53—60. és Surányi: A gyilkos ciánszennyezés után — a gyümölcsösökért 2000. Hítel 13 (6): 53—60. — 22. Surányi: Az alföldi szőlők és szórványgyümölcsösök pomológiai értékei 1990. Kertgazdaság 22 (6): 46—63. — 23. uő. Mítosztól a valóságig. 1993. Szerzői kiadás, Cegléd. — 24. uő. Aszaló napsugár 1990. Téka, Bp. — 25. saját gyűjtés 1961—1987 között — 26. I. bővebben Surányi, 1989, 152—161. és uő. Mítosztól a valóságig 1993, 97—113.; további adatok Surányi három cikksorozata, a Kertészet és Szőlészetben: Elfelejtett gyümölcsfajták 1—12. (1984): 33. évf. 2., 4., 6., 8., 10., 12., 14., 16., 18., 20., 22., 24. sz. — A magyar gyümölcs évszázadai 1—21. (1985—1986): 34. évf. 2., 4., 6., 24., 26., 28., 30., 32., 34., 36., 38., 40., 42., 44., 46., 48., 50. sz és 35. évf. 2., 4., 6., 8. sz. — A gyümölcs Magyarországon 1—10. (1988): 37. évf. 28., 30., 32., 34., 36., 40., 42., 44., 46., 48. sz. — (Cikkünk valamennyi fotóját a szerző készítette)

Egy hét története

Dokumentáció a cianidszennyezés felszámolásáról

2000. január 31-én — mint azt a Felső-Tisza Vidéki Vízügyi Igazgatóság jelentette — a Szamos határszakaszát az eddig ismertnél lényegesen nagyobb cianidszennyezés érte el. Ez a dokumentáció azt mutatja be, hogy a különböző szervezetek, intézmények mit tettek a Tisza Jász-Nagykun-Szolnok megyei szakaszán a cianidszennyezés felszámolásáért. A szerkesztőség úgy gondolja, érdemes „megőrizni” az utókor számára a védekezés folyamatát rögzítő tényeket, adatokat.

Jász-Nagykun-Szolnok megyei Állat-egészségügyi és Élelmiszer-ellenőrző Állomás

Az Állat-egészségügyi Állomás azt a feladatot kapta a megyei védelmi bizottságtól, hogy a Vízügyi Igazgatósággal és az FVM vadászati és halászati osztályával együttműködve gondoskodják a mérgezett állattetemek összegyűjtéséről, elszállításáról és szakszerű ártalmatlanításáról.

Az ártalmatlanítás módja attól függ, hogy a haltetekem milyen mennyiségben tartalmaznak a mérgeanyagot, ilyen vizsgálatot azonban addig senki sem végeztetett, pedig a szennyeződés már nyolc napja az országban volt.

Február 07-én felvették a kapcsolatot az ÁTEV Fehérje-feldolgozó Rt.-vel, ennek debreceni gyáregységével, továbbá a Szikszón működő SZATEV igazgatójával, és két darab 5 t-s konténert helyeztek ki Kiskörénél a Jászszági főcsatorna kiindulásánál, ahol a vízügyesek szűkítőt, haltermelőt építettek ki.

Február 08-án Kiskörénél és Tiszanánán megkezdtek az elhelyezett három konténerbe a haltetek gyűjtését, továbbá kb. 150 kg halmintát, — szabályos hatósági min-tavételezéssel — az Országos Állat-egészségügyi Intézetbe szállítottak abból a célból, hogy meghatározzák a tetemek cianidtartalmát, és hogy hivatalosan megállapíttasson: a halpusztulás valóban a folyót ért cianidszennyezés következménye.

Február 08-án a rendőrséggel közös akcióban Tiszabón lefoglaltak kb. 3 mázsa — a Tiszából étkezési célra gyűjtött — halat és azt fóliába zárva elszállításig őrizték.

Február 09-én a megtelt három konténert a szikszói és a debreceni ÁTEV elszállította, és a debreceni ÁTEV további konténereket helyezett el Kiskörén (2db) és Szolnokon (1-1 db). Február 09-én 15 óráig kb. 220—250 mázsa haltetemet szállítottak el, zömében a Tisza-tó területéről és további 300—400 mázsa haltetemről érkezett jelentés.

Február 10-én kezdték el a haltetek gyűjtését a halászok a Tisza alsóbb szakaszán, ezért konténert biztosítottunk Vezsenynél és Nagyrévnél is. Mivel a haltetem „csóva”, amely kb. 15 km hosszú volt, éjjel zömében levonult, ezen a szakaszon mintegy 30 mázsát sikerült összegyűjteni.

Február 10-én 14 órakor jött meg faxon az intézeti eredmény, mely szerint a haltetek cianidtartalma az 5 mg/kg határérték alatt van, tehát aggálymentesen elföldelhető megfelelő fóliavédelemmel, ezért a főállatorvos azonnal írásban intézkedett az ártalmatlanítás-ról.

A kerületi főállatorvosokon keresztül ugyanezen a napon utasítottuk valamennyi hatósági állatorvost a piaci halárusítás fokozott hatósági ellenőrzésére, illetve hogy az ismeretlen, származási igazolvánnyal nem rendelkező halakat el kell kobozni, és ártalmatlanítani kell a megadott módon.

A hulladékgyűjtés és elszállítás folyamatosan történt, és február 13-án 17 óráig a debreceni ATEV 9 konténerben 25,33 tonna, a szikszói ÁTEV 8 konténerben 29,35 tonna haltetemet szállított el a Tisza-folyó Szolnok megyei szakaszáról.

A Tiszán továbbra is folyamatosan történik a tetemek fólia zsákba és konténerekbe gyűjtése.

Február 15-én úgynevezett „túlélő” halmintákat vittünk az Országos Állategészségügyi Intézetbe további vizsgálatok céljából.

Február 17-én érkezett fax szerint dr. Borbély János a Környezetvédelmi Minisztérium helyettes államtitkára elrendelte, hogy a továbbiakban, a dorogi hulladékgyűjtőben semmisítsék meg a halteteket.

Az ÁNTSZ Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Intézete

2000.02.01. A helyettes megyei tisztifőorvos, a laboratóriumi és a közegészségügyi osztály képviselőinek részvételével a helyzet és a várható következmények elemzésére került sor.

2000.02.02. Intézeti értekezlet a társ ÁNTSZ-től kapott információkról, a laboratórium megkezdte a felkészülést a cianidmérésekre, a megyei tisztiorvos döntést hoz az MVB

A nagybányai ciánszennyezés levonulása a folyókon - cianid koncentráció értékek

Spread of the cyanide spill from Baia Mare - cyanide concentration values

összehívásának kezdeményezésére, az érintettek elérhetőségének biztosítása a riasztási szabályzat szerint.

2000.02.03. A megyei tisztifőorvos írásban kezdeményezi a MVB összehívását, a meglévőkhöz további 3 desztillálókészülék beszerzése, a vegyszerkészlet felmérése, friss reagensoldatok elkészítése.

2000.02.04. Összeült az MVB (és ettől kezdve minden délelőtt ülésezett 02.11-ig), megalakult az operatív csoport, a délelőtti és délutáni vezetői megbeszélések életbe léptetése a szolnoki városi tisztifőorvos bevonásával, a laboratóriumi önellenőrző mérések végzése, intézkedések elrendelése a 4 érintett városi intézetnél, a VCSM Rt.-től az aktualizált vízellátás biztosítási terv bekérése, a cianidtartalom határértékének túllépése esetére szakmai tanács kérése az OTH-tól az első napi jelentésben.

2000.02.06. Az MVB operatív csoportja ülései után a laboratórium megkezdte a Kiskörénél a társhatóságokkal közösen vett minták vizsgálatát.

2000.02.07. A kiskörei, a szolnoki vashídi minták feldolgozása folyamatos, a 4 érintett városi intézet által teendő intézkedések megerősítésre kerülnek, megtörténik valamennyi egészségügyi intézmény és az alapellátás tájékoztatása a cianidszennyezésről, annak toxikológiájáról, az ETTSZ elérhetőségéről, ÁÉÉÁ informálása a haltetemek gyűjtése során betartandó munkaegészségügyi, védelmi előírásokról, a Szolnok VB ülésén a városi tisztifőorvos részvétele.

2000.02.08. A megyei ÁNTSZ intézkedési tervének elkészítése, a laboratórium óránkénti vizsgálatra tér át a felszíni vízmű nyers és tisztított vizéből, társhatóságok folyamatos tájékoztatása a mérési eredményeinkről, MMMF-el írásban kapcsolatfelvétel a megfelelő védőeszközök biztosításáról, az érintett települések gyógyszer-tárvezetőinek felkészítése a lehetséges intézkedésekre, a szolnoki városi tisztifőorvos intézkedéseinek megerősítése, aki részt vett a Szolnok HVB ülésen is.

2000.02.09. Az MVB-ülést követően a lakossági ivóvíz korlátozására az azonnal megteendő intézkedések, a dializáló állomások esetében határozati rendelkezés tervezetének elkészítése, Szolnok Megyei Hetényi Géza Kórház-Rendelőintézet gyógyszer-tárának felkészítése az esetleges mérgezetek ellátására, napi jelentés OTH-nak.

2000.02.10. Az MVB ülés után utasítás ment valamennyi városi tisztifőorvosnak a bizonytalan eredetű — cianidszennyezéssel kapcsolatba hozható — élelmiszerek piaci és egyéb elárúsítóhelyen társhatóságokkal közösen történő ellenőrzésére, erről a médiák tájékoztatása, a cianidszennyezéssel kapcsolatos tapasztalataink átadása Csongrád és Bács-Kiskun Megyei ÁNTSZ-nek, Szolnok városban a biztonságból hozott tevékenységi korlátozások feloldása.

2000.02.11. A MVB ülés után a laboratórium áttért a napi 2 alkalommal történő vízvizsgálatra. A Borsod-Abaúj-Zemplén és Hajdú-Bihar Megyei ÁNTSZ-ek értesítése a megyében történő haltetem-megsemmisítésről, a városi intézetek megkezdtek a piaci és egyéb elárúsítóhelyek fokozott ellenőrzését, amelyről a médiák útján tájékoztatást kap a lakosság.

2000.02.14. A laboratórium áttért a napi egyszeri vízminta ellenőrzésére, folyamatban van a kismélységű kutak vizsgálata Tiszafüred és Kisköre között, folyamatos a piacok fokozott ellenőrzése is a társhatóságok bevonásával.

A KÖTIVIZIG

A Felső-Tisza Vidéki Vízügyi Igazgatóság tájékoztatása szerint a Szamos határszelvényét 2000. január 31-én az eddig ismerteknél lényegesen nagyobb koncentrációjú cianidszennyezés érte el. Ennek mértéke a Szamosból mért adatok alapján csúcserétként 32,6 mg/l cianid volt.

Az értesítést követően a KÖTIVIZIG egyik legfontosabb feladatának tartotta a levonulás nyomon követését és a rendelkezésre álló időelőny maximális kihasználását annak érdekében:

- hogy a lehető legkisebb nehézség legyen Szolnok és térségének ivóvízellátásában;
- a szennyezés maximális felhígításának lehetősége mellett, a szennyezőanyag levezetése a folyó medrébe valósulhasson meg, ezzel megvédve a Kiskörei-tározó medencéiben és a Tisza hullámterén élő páratlanul gazdag élővilágot;
- hogy ne okozzon a vízkormányzás olyan árhullámot, amely a Tisza alsó szakaszán a hullámtérre terelhetné a mérgező anyagot.

A mérgező anyag érkezését megelőzően a Kiskörei Vízlépcső üzemrendjének módosításával, mintegy 90 cm-es vízszintemelés történt, ami összesen 50 millió m³ víz tározását tette lehetővé. Ezt a víztömeget lehetett a későbbiekben potenciálisan felhasználni a Tisza cianidion-koncentrációjának csökkentésére.

„Holt-hal hullám” a Tiszán (Gulyás Katalin felvétele)

A mérgezőanyag-hullám mederben tartása végett elzárták a Kiskörei-tározó öblítő csatornáinak műtárgyait (8 db zsilip) és áttöltötték a Buláti-fokot.

A Tisza hullámterének élővilága megóvása érdekében ugyancsak áttöltésre került több korábbi nyári gát átszakadásának helyreállítása (többek között a Gói-tónál).

Ezen előkészítő munkálatok mellett megtörtént a duzzasztómű rendkívüli üzemmódra való felkészítése, ami a mérgezőanyag-hullám átbocsátását az előbbieken megfogalmazott célok érdekében lehetővé tette.

A szennyezőhullám érkezésének előrejelzésére a társszervektől kapott adatok — FETIKÖFE, FETIVIZIG, ÉKÖFE, ÉVIZIG, VCSV RT. Szolnok — folyamatos feldolgozása és értékelése mellett, elővizsgálatokat végzett az igazgatóság laboratóriuma a Tisza tokaji, tiszadobi és tiszakeszi szelvényéből. Ezek ismeretében vált lehetővé a további felkészülés.

Február 6-án 06.00 órától az igazgatóság egyik mérőcsoportja Ároktőnél megkezdte a kétóránkénti, majd gyorstesztel az óránkénti cianidion-vizsgálatot. Az eredményeket a további intézkedések megtételéhez a védelmi központ folyamatosan megkapta.

Február 06-án 18.00 órától megkezdődtek a tiszafüredi és a taksonyi szelvényben a szabvány szerint cianidion-mérések. A mérgezőanyag-hullám érkezési ütemének ismeretében február 07-én 22.00 órától intézkedés történt a felvízszint csökkentésére, azaz a korábban betározott víztömeg hígítóvízkénti felhasználására.

A taksonyi mérési eredmények alapján megkezdődött a cianidion koncentrációjának vizsgálata a Tisza nagykörűi szelvényében, és a Szolnok vasúti hídnál, valamint a felszíni vízkivételi műnél. A Szolnokot elhagyó szennyezés követésére Vezensenyél és Tiszaugnál került sor mintavételre. Valamennyi vizsgálati eredményről az ATIVIZIG tájékoztatást kapott.

A Tokaj alatti tapasztalatok rendkívüli nagy mértékű halpusztulást valószínűsítettek. (A halpusztulás azért csak innen volt észlelhető, mert a Bodrog torkolata fölött összefüggő jégpáncél volt a Tiszán és a Szamoson, a mérgezés közvetlen következményeit ott nem lehetett látni.)

A tokaji, a tiszalöki és az ároktői észlelések alapján az igazgatóság felkészült a folyón sodródó haltetemek eltávolítására. Az ehhez szükséges technikai eszközöket a Jászsági főcsatorna torkolatához február 07-én reggel felvonultatta.

A haltetemek eltávolítása gyakorlatilag ettől kezdődően még napjainkig is tart. A különböző begyűjtési helyeken — elsősorban Kiskörénél a Jászsági főcsatorna torkolata környékén —, valamint Tiszánána, Tiszaderzs, Tiszaszőlős, Tiszaörvény és Poroszló—Tiszafüredi híd körzetében folyik.

A cianidszennyezés levonulása után azonnal megkezdtek az ökológiai károk felméréséhez szükséges elővizsgálatokat: így a különféle méréseket és vizsgálatokat lehetővé tevő minták gyűjtéséhez, a Tisza kiskörei duzzasztott szakaszán — a kiskörei felvíz és Tiszafüred között — a Kis-Tiszán a Sarudi-medencében és a Poroszlói-medencében. Az Abádszalóki-öbölben és a tiszafüredi Holt-Tisza térségében is sor került mintavételre. A minták feldolgozása jelenleg is folyamatban van.

A Tiszán érkező haltetemek eltávolítása ugyancsak folytatódik, mivel az elpusztult halak sodródása és megjelenése még mindig nem szűnt meg.

Az elvégzett munkák legfontosabb eredményei

1. A Tisza-tó vízfelületének 93%-a nem szennyeződött, az értékes élővilág életben maradt.
2. Mintegy 25%-kal tudták csökkenteni Kisköre alatt a cián-koncentráció maximális értékét.
3. A Közép-Tisza vidéki ártéri holtágak épen maradtak, az ártér minimális része szennyeződött.
4. Az Alsó-Tisza vidék ártéri holtágai épen maradtak.
5. A KÖTIVIZIG elősegítette a szolnoki vízmű rendkívüli üzemelésének megtervezését.

A Jász- Nagykun- Szolnok Megyei Rendőr-főkapitányság

A ciánszennyeződéssel kapcsolatosan elrendelt Környezeti Kárelhárítási Készültség ideje alatt az alábbi intézkedéseket foganasították:

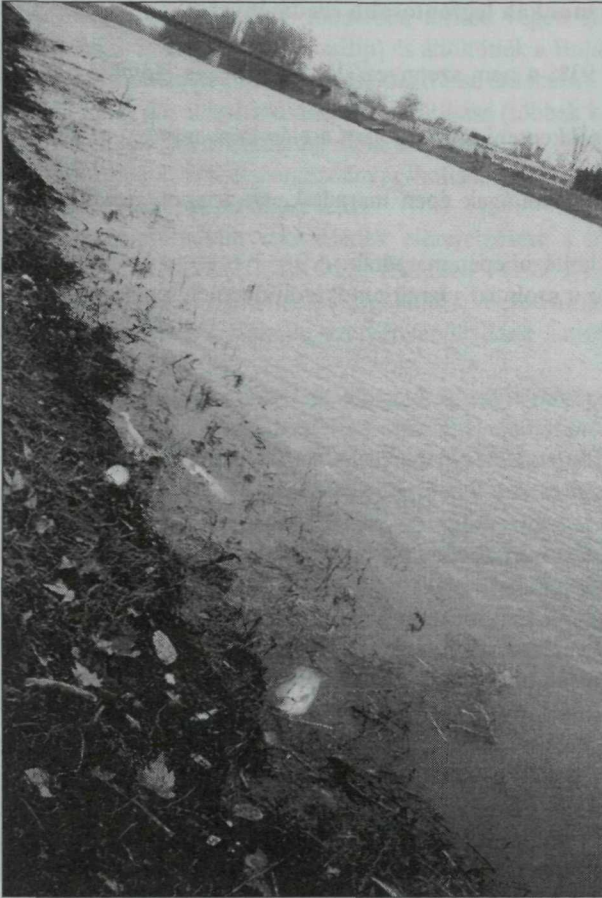
Február 04-én a Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium Jász- Nagykun- Szolnok Megyei Földművelésügyi Hivatala Vadászati-Halászati Felügyelősége által hozott határozatban (halászati-horgászati tilalom) foglaltak folyamatos ellenőrzésére soron kívüli intézkedés történt.

Azonnali kapcsolatfelvételre került sor az együttműködő szervezetekkel (ÁNTSZ, Vízügyi Igazgatóság, Fogyasztóvédelmi Felügyelőség stb.) az ellenőrzések összehangolása céljából.

A Tisza-tó, illetve a Tisza folyamatos ellenőrzésére az érintett rendőrkapitányságok területén a járőrök, illetve körzeti megbízottak, valamint polgárőrök bevonásával került sor. A halászati, horgászati tilalom betartásának ellenőrzése, a halkivétel megakadályozása céljából. Szolnok városban a Tisza-part folyamatos rendőri ellenőrzése, illetve valamennyi vízkivételi hely rendőri ellenőrzése megtörtént, továbbá felkészültek a kihangosító berendezéssel ellátott rendőrségi gépkocsik igénybevételére a Tisza-folyóból nyert ivóvízzel ellátott települések lakosságának tájékoztatása céljából.

A szolgálati gépkocsik kihangosító berendezését használva Tiszaroff, Tiszagyenda, Tiszabő, Fegyvernek és Törökszentmiklós lakosságát tájékoztatták a halászati, horgászati tilalomról, valamint az esetlegesen a folyóból kiemelt halak árusítási tilalmáról, fogyasztásának veszélyéről. A többi rendőrkapitányság területén valamennyi kereskedelmi és vendéglátó-ipari egység tájékoztatása a körzeti megbízottak és polgárőrök bevonásával került végrehajtásra, továbbá a helyi médiákban (tv, rádió, sajtó) felhívásokat tettek közzé.

A Tiszai Vízügyi Rendőrkapitányság a folyó egész szakaszán és a Tisza-tó területén is folyamatos járőrszolgálatot hajtott végre az előírt korlátozások betartásának ellenőrzésére. Az ÁNTSZ eseti felmérése alapján a víz mintavételéhez is segítséget nyújtottak. A szolgálatban lévő állomány a Tisza-folyón levonuló nagyobb tömegű hal- tetemekről az ÁNTSZ-t, illetve az Állat-egészségügyi Szolgálatot értesítették. A TVR-k

*Mérgezett Tisza-parti sétány
(Gulyás Katalin felvétele)*

szolgálatot teljesítő állománya részéről a végrehajtott szolgálatok során rendőri intézkedésre nem került sor.

Február 07-től kezdődően rendszeresen, 10-től akciószerűen ellenőrizték a piacokat, halfelhasználó, illetve halárusító helyeket a Tisza menti összes településen. Az ellenőrzések során rendőri intézkedésre nem került sor.

Február 08-án a Tiszafolyó tiszabői szakaszán történt szennyezett halkivétel tárgyában négy fő elkövetővel szemben, valamint Tiszafüred területén 2 fő elkövetővel szemben közegészségügyi szabálysértés elkövetése miatt feljelentésre került sor.

A Tiszabő községben történt halkivételről a szomszédos kapitányságokat érte-

sítették, hogy az árusítást megakadályozhassák. A ciánszennyeződés levonulása után az ellenőrzések továbbra is folyamatosan végrehajtásra kerülnek, kiemelt figyelemmel a halászati-horgászati tilalom betartására, illetve a halárusító helyek ellenőrzésére.

A Közép-Tisza Vidéki Környezetvédelmi Felügyelőség

Intézkedések

2000. február 2. elrendelt fokozat 09.00 órától I. fok. Megkezdtek a felkészülést a szükséges felszíni és ivóvízvizsgálatok elvégzésére.

2000. február 3. A Szolnoki Víz- és Csatornamű Koncessziós Rt.-nél a felügyelőség laboratóriumának közreműködésével a félüzemi kísérletek reggel megkezdődtek.

A tisztítás technológiájához kapcsolódó vizsgálatok mellett toxicitásvizsgálatokat is végeztek.

Javasolták a halászati-horgászati tilalom bevezetését.

2000. február 4. A Tisza felsőbb szakaszáról érkezett információk és a vízrajzi előrejelzés alapján a szennyezés várható levonulásának megfelelően mérési programot állítottak össze.

Az érintett tiszai vízkivételt végző ipari üzemeket előzetesen kiértékeltek.

A halászati és vadászati felügyelőség teljes halászati-horgászati tilalmat rendelt el a folyó megyei szakaszán.

2000. február 5. A felsőbb szakaszokról érkezett információk alapján a vizsgálati programot pontosították. A védekezésben részt vevő társhatóságokkal és szervezetekkel egyeztettek a teendőket. (A félüzemi kísérletek alapján a vízmű tisztítástechnológiája 2 mg/l-es nyersvíz cianidszennyezettségig képes megfelelő hatásfokú tisztításra.)

2000. február 6. A mintavételek a folyó tiszafüredi szelvényében (közúti híd, 433,5 fkm), megkezdődtek, elrendelt készütségi fokozat 08.00 óra II. fok.

2000. február 7. Szolnok város, illetve a vízszolgáltató az ivóvíz-szolgáltatásban esetlegesen szükségessé váló korlátozásokra felkészült, a lakosság tájékoztatása megtörtént. A felsőbb szakaszokról származó, várhatóan nagy tömegben megjelenő haltetek összegyűjtésére a felkészülést a vízügyi igazgatóság megkezdte. Elrendelt vízminőség kárelhárítási készütség 06.00 órától III. fok.

2000. február 8. A folyón már három szelvényben végeznek folyamatosan vizsgálatokat. A laboratórium három műszakban üzemel. Az ivóvíz-szolgáltatásban korlátozásokra még nem került sor, a lakosság tájékoztatása folyamatos. A vezetőkes ivóvíz-szolgáltatás a városban és vízhálózatba bekapcsolt környező településeken már kiegészült zacskós vízzel, valamint lajtos kocsival történő ellátással az ártézi kutak teljes kapacitással termelnek. A haltetek összegyűjtését a vízügyi igazgatóság és a halászati kezelő a Kiskörei tározóban megkezdte.

2000. február 9. A szennyzőhullám levonulásának megfelelően a felső (tiszafüredi) szelvényben a mintavételek gyakoriságát csökkentették, majd megszüntették, a kiskörei szelvényben a vizsgálatokat folytatják. A tiszauji szelvényben 14 órakor kezdték meg a mintavételeket.

2000. február 10. Az ÁNTSZ a szolgáltatott ivóvíz minőségét folyamatosan vizsgálta, legmagasabb mért érték 0,03 mg/l. A normál időszakra érvényes, szabvány szerinti határérték 0,1 mg/l, Szolnokon a jelen, rendkívüli időszakra 0,2 mg/l volt a közegészségügyi hatóság által meghatározott határérték.

2000. február 11. A haltetek vizsgálati eredményei alapján az Országos Állategészségügyi Intézet az elföldeléses ártalmatlanításnak nem látta akadályát. A vizsgálati eredmény (5 mg/kg) és a szakvélemény alapján Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Állat-egészségügyi és Élelmiszer-ellenőrző Állomás kiadta a határozatot, így a haltetek további ártalmatlanítása megoldódott. A tiszauji szelvényben a szennyezettség jelentősen lecsökkent már 0,1 mg/l alatti értékek voltak mérhetőek. A Közép-Tisza Vidéki Vízügyi Igazgatóság a Tisza-folyón az operatív munkákat megszüntette. A III. fokú kárelhárítási készütséget 18 órától II. fokúra mérsékelte.

2000. február 12. Az utóvizsgálataihoz a haltetemekből szükséges minták (fajonként két-két példány) összegyűjtésével kapcsolatosan felvették a kapcsolatot a halászati felügyelővel.

2000. február 13. A vizsgálati programnak megfelelően végezték a mintavételeket.

A halászati felügyelő tájékoztatása alapján a későbbi vizsgálatokhoz szükséges haltetemek összegyűjtése rendben megtörtént, a mintákat a Halász Kft. szajoli telepén tárolják.

2000. február 14. A felügyelőség a szennyezőhullám teljes levonulását vizsgálatokkal végigkíséri, amint a folyó vízjárása engedi, megkezdődnek az üledékvizsgálatok is.

2000. február 15. A Tiszán a jégzajlás már csak szórványos, a megjelenő haltetemek összegyűjtése ismételen megkezdődött, a Tisza folyó Tiszabábolnától Kisköréig terjedő szakaszára ismét III. fokú kárelhárítási készültség elrendelésére került sor 7 órától.

Kiskörénél és Szolnoknál a folyamatos mintázást megszüntették.

Jelenleg a cianidszennyezés miatt bekövetkezett környezeti károk teljes felméréséhez szükséges részletes vizsgálati program összeállítása folyamatban van, illetve a tartósított minták feldolgozása történik és a magas vízállás mellett kivitelezhető mintavételek, vizsgálatok folynak.

A felügyelőség a cianidszennyezés levonulása során a rendelkezésre álló laborkapacitást maximálisan kihasználva, az érintett társhatóságokkal és társszervezetekkel együttműködve végezte a feladatai ellátását.

Folyamatosan biztosította a szükséges információkat a kárelhárításban részt vevőknek, vízfelhasználóknak. Minden megkeresésnek, legyen az a lakosság vagy a sajtó részéről érkező — tekintettel arra, hogy a közérdekű adatok megismerése alkotmányos jog és a környezetkárosítással kapcsolatos információk „minősítetten közérdekű adatok” —, a rendelkezésre álló legfrissebb mérési eredményekkel, információkkal soron kívül, minden időben eleget tett.

Az események rövid összefoglalása

A romániai Nagybányánál egy ülepitő víztározónál történt baleset következtében január 30-ról 31-re virradó éjszaka nagy koncentrációjú cianvegyülettel szennyeződött a Szamos mellékfolyója.

A Tisza folyó középső szakaszán levonult cianidszennyeződés a tiszafüredi szelvényt (közúti híd, 433,5 fkm) 02.07-én 02 órakor érte el, a kimért maximális szennyezőanyag-koncentráció itt 4,9 mg/l volt.

A Közép-Tisza Vidéki Vízügyi Igazgatóság által végrehajtott beavatkozásoknak köszönhetően a Tisza-tó medencéibe szennyezett víz nem jutott be. A tározó vízszint emelésével, betárolt víztömeg hígító hatása a kisköréi szelvényben jelentős koncentrációcsökkenést okozott, amelyet a mérési eredmények is igazoltak. A mért legnagyobb cianidtartalom 3,88 mg/l Kiskörénél.

A duzzasztómú alatti szakaszon található hullámtéri holtágakat elzárták a főmedertől, a vizes élőhelyeken a károsodás nagy valószínűséggel kizárható.

Gyászol a Tisza
(Gulyás Katalin felvétele)

A szolnoki szakaszon a szennyezőhullám február 8-án 12 órától kezdődően vonult le, kimutathatósági értékre a szennyezés koncentrációja 11-én 16 órakor csökkent, 1 mg/l feletti mérgezőanyag-tartalom 12 órát meghaladóan volt kimutatható.

A kimért csúcserték Szolnoknál 2,85 mg/l.

A levonuló szennyezés a folyó élővilágában okozott károkon túlmenően veszélyeztette Szolnok város és a környező települések ivóvízellátását, azonban a város, a vízszolgáltató és az érintett hatóságok idejében felkészültek, így lényegében a vízszolgáltatásban fennakadás nem volt.

Az ipari nyersvizet használó üzemek, melyek saját vízkiviteli művel rendelkeznek, a szükséges korlátozásokat szintén bevezették.

A szennyezőhullám Tiszaugnál 02.10-én kimért, 3 mg/l-es csúcsertéssel hagyta el a Közép-Tisza vidékét.

A folyó élővilágában bekövetkezett károk teljes felmérését és kapcsolódó egyéb vizsgálatokat követően végezhető el a folyó állapotértékelése, az elkövetkező hónapok, évek hasznosíthatósági szintjének meghatározása (halászat, idegenforgalom stb.), és a rehabilitációs tervek részletes kidolgozása.

A Víz- és Csatornaművek Koncessziós Rt.

2000. február 02-án kapták az első hivatalos értesítést a Közép-Tisza Vidéki Környezetvédelmi Felügyelőségtől, hogy a Lápos és a Szamos folyók vízgyűjtő területén nagy mennyiségű ciánnal szennyezett víz került a folyókban. A Kolozsvári Vízügyi Igazgatóság tájékoztatása szerint a Lápos mellékágba, a Zavar folyóba a becslések szerint mintegy 100 ezer m³ szennyezett víz jutott.

A Szamoson mért legmagasabb érték 32,6 mg/l volt (KÖTIVIZIG tájékoztatása szerint). A csengeri szelvényben 02.02-án 0 órakor mérték a maximumot, 12,5 mg/l-t.

Lónyánál (651 fkm) 02.03-án 12.00 órakor 13,5 mg/l, Balasánál (558 fkm) 02.06-án 8.00 órakor 12,5 mg/l értéket mértek. A megyehatárnál Tiszafüred térségét (430,5 fkm) 02.07-én érte el a szennyező hullám, a csúcst 16.00 órakor mérték 4,9 mg/l.

A Tisza-tónál a KÖTIVIZIG eredményes beavatkozásának eredményeként (szennyező hullám érkezése előtti duzzasztás, majd az azt követő vízkormányzás) hígult a szennyezettség, és Kisköre-Alsónál már csak 3,8 mg/l volt a maximum érték.

A Tisza II. elhagyó folyamszakaszon két kiemelt helyen történtek mintavételezések, Nagykörű 364 fkm, és a Szolnoki Felsővízi Vízmű vízkiemelő mű előtt 338 fkm, óránkénti gyakorisággal. A két mintavételi pont távolsága 26 fkm, és a folyási középsebesség alapján

Gyertyagyújtás a Tiszáért

a szennyező hullám levonulásának ideje 5-6 óra közötti volt. Nagykörűnél 02.08-án 22.00 órakor mérték a maximumot: 3,3 mg/l-t. A szolnoki vízkivételi műnél 02.09-én 3.00 órakor 2,84 mg/l értékkel tetőzött a cianidszennyezés. Ez az idő elegendő volt arra, hogy a Szolnoki Felszíni Vízműnél tervezett beavatkozásokat el lehessen végezni. Az előzetes kísérletek alapján bebizonyosodott, hogy nátrium-hipoklorit és klórgáz adagolásával 2 mg/l cianid koncentrációig nagy biztonsággal kezelhető a nyersvíz. A közömbösítés eredményeként nátrium-klorid és nitrogéngáz keletkezik.

A mérési adatok ismeretében a vízkivételi művet 02.02-án 02.00 órakor állítottuk le, és 11 óra hosszan keresztül szünetelt a vízkivétel. Ezen időszak alatt az előzetesen tárolt víz (társzinti és magaslati tárolókban összesen mintegy 14—15 ezer m³) kiszolgálására került sor, így vízhiány egyáltalán nem volt, sőt nyomáscsökkenést sem tapasztaltunk.

Az ÁNTSZ és a saját laboratóriumunk mérési eredményei egyértelműen bizonyítják, hogy a szolgáltatott ivóvíz cianidtartalma egyetlen egy alkalommal sem érte el a szabványban engedélyezett 0,1 mg/l-es értéket, sőt az esetek 95%-ában nem is volt kimutatható.

A kritikus 2 mg/l feletti érték levonulási ideje 6-7 óra hossza volt, így teljes biztonsággal lehetett újraindítani a vízkivételt.

Meg kell jegyezni, hogy Szolnok várost és a környező településeket ellátó (120 000 fő) vízműnek nincs tartalék vízbázisa, így abban az esetben, ha a koncentráció lényegesen magasabb lett volna, illetve levonulási ideje meghaladja a 10-11 órát, a városi hálózat leürülésére került volna sor. Ez közegészségügyi szempontból rendkívül veszélyes helyzetet teremtett volna a magas talajvíz és a több helyen felléphető infiltráció következtében (esetleges vízjárvány veszélye).

CSÍKOS MIHÁLY

Egy műtéti eljárás tapasztalatairól

Stomatípusok, szövődmények és kezelésük a colorectalis sebészetben, különös tekintettel a köldökstomára

A vastagbélnek a hasfalra való kiszájaztatása manapság is gyakran végzett műtéti típus sebészeti osztályokon. Bár a fejlett országokban a stoma képzések száma, gyakorisága lassú csökkenést mutat, hazánkban még nem észleljük ezt a tendenciát, sőt a nagyforgalmú osztályokon számuk egyre nő. Emiatt a sebészek érdeklődésének előterébe kerültek az ezzel kapcsolatos kérdések: hol helyezzük el a hasfalon a tervezett stomát és hogyan kerülhetők el legnagyobb valószínűséggel az óhatatlanul jelentkező szövődmények?

Betegek és módszerek

A Szeged Megyei Jogú Város Önkormányzat Kórháza Sebészeti Osztályán 1984. január 1. és 1998. január 1. között, tehát 14 év alatt 656 betegen készítettünk valamilyen stomát. Ebből 265 nő, 391 férfi volt. Átlag életkoruk 58 év. A legfiatalabb beteg 20, a legidősebb 96 éves volt. (1. táblázat)

A rectum exstirpációkhoz vagy Hartmann-műtéthez társuló úgynevezett vég-colostomát 380 esetben képeztünk, 301 betegen (79,2%) a köldökgyűrűben, és 79 esetben (20,8%) a hagyományos helyen bal anus iliacus formájában. Akut és elektív műtétek kapcsán 201 tehermentesítő stomaműtétet végeztünk, 163 esetben (81,1%) a colon transversumon, 38 betegen (18,9%) pedig a sigmán. Irrezekábilis bal colon, illetve rectum tumoros betegeken 24 rejtett colostomát készítettünk a colon transversumon, akik a későbbiek során bizonyos valószínűséggel ileust kaphattak. A 24-ből 8 esetben kellett megnyitni a stomát, melyet lokális anesztéziában végeztünk. Hagyományos „kiszájaztatást” coecostomát 2 betegen, colon vagy rectum anastomosisnál nagy rizikójúnak ítélt esetekben 9 tehermentesítő katéter-coecostomát készítettünk. Ezek mindegyikét eltávolítottuk az anastomosis gyógyulása után. Tehát összesen 616 esetben készítettünk stomát a colon valamelyik szakaszán. (2. táblázat)

Az összesen 380 vég-colostomás betegünk átlagéletkora 62 év volt. 148 nő és 232 férfi volt közöttük, a férfiak átlagéletkora 3 évvel haladta meg a nőkéét. A 301 köldök-stomás beteg közül 115 nő és 186 férfi volt, életkormegoszlásuk hasonló az összes betegéhez. A 79 beteg megoszlása, akiken anus iliacus készült, a következő volt: 33 nő és 46 férfi, szintén az előzőekhez hasonló átlagéletkorokkal. A vég-colostomák abdomino-perinealis rectum-exstirpációk és Hartmann műtétek kapcsán készültek. (3. táblázat)

A 301 köldökstoma reoperatiót igénylő akut és késői szövődményei a következők voltak: összesen 21 esetben észleltünk szövődményt, ez 7%-nak felel meg, a hagyományos helyen (anus iliacus sigmoideus) készült stomák az irodalomban észlelt 14—57%-os szövődmény arányával szemben. A bél visszacsúsítása köldökstoma esetén 2 betegen fordult elő, mint akut szövődmény. 13 striktúra, 2 prolapsus és 3 peristomalis hernia volt megfigyelhető. Ha a stomakészítés helyével és technikájával összefüggő szövődményeket vizsgáljuk, akkor a bőr-striktúra közös szövődmény. Ha a köldökstomával legszorosabban összefüggő szövődményeket vizsgáljuk, akkor a köldökstomákat terhelő akut és késői szövődmények száma 8 (2,6%). (4. táblázat)

A 616 colostomán kívül 40 ileostomát is készítettünk, 22 nő és 18 férfi betegen. Átlagéletkoruk 43,1 év volt — látszik, hogy ez teljesen más betegcsoport: a colitis ulcerosa és a familiáris colon-polyposis illetve a Crohn betegség miatt végzett beavatkozások tartoznak ide zömmel. Definitív vég-ileostoma 22 készült. Az ideiglenes vég-ileostomákat a colitis ulcerosa és colon polyposis miatt végzett totalis colectomia és mucosa proctectomia rekonstrukciójának közbülső lépéseként, a Fonkalsrud I. műtét részeként készítettük. Kock-rezervoár 1 készült, a kacs ileostomákat tehermentesítés céljából végeztük. (5. táblázat)

Gyakorlati alkalmazás

Látván korábban az anus iliacus stoma szövődményeinek egyre növekvő számát, 1979-ben tengerentúli tapasztalat alapján kezdtük el az abdomino-perinealis rectum exstirpatiok után készített definitív vég-colostomát a köldökgyűrűbe helyezni. A betegek számára a colostoma készítésével járó műtét súlyos psychés megrázkódtatást jelent, ezért törekedni kell arra, hogy ennek súlyát a lehető legjobb stoma készítésével csökkentjük. A stomának azonnal jó elhelyezkedésűnek és funkciójúnak kell lennie, mert az esetleges későbbi korrekciós műtét — különösen idős, rossz általános állapotú beteg esetén — nem kívánatos sem a beteg, sem kezelő orvosa számára. A jó stomának két követelménynek kell megfelelnie: a könnyű kezelhetőségnek és a szövődmények hiányának. A beteg hasfalán olyan területet kell keresnünk, amelyen redő nem képződik és amelyre a stomagyűrű és zsák optimálisan fekszik fel a beteg ülő és álló helyzetében egyaránt, valamint az öltözködést, a ruha viseletét nem gátolja. Kell, hogy a beteg jól lássa a stomáját és a bél erős izomzatot, illetve fascián jusson ki a bőr felszínére.

A szövődményeket a hely jó kiválasztásával és a bél megfelelő technikával történő kiszegésével tudjuk megelőzni. A rectum exstirpációval együttjáró colostomát a köldöktájról helyezni hazánkban sokáig ismeretlen módszer volt. Az anus iliacusnak a nemzetközi szakirodalomban leírt szövődmény rátája azonban megfontolásra késztető (Egri 1997., Goligher J. 1984.). Kővér betegek a hájas lelógó hasfalon nem tudják látótérbe hozni azt, kezelni és tisztán tartani saját maguknak a bal fossa iliacaiban elhelyezett stomát. A bőr és a subcutan zsírszövet itt mobilis, előfordulhat, hogy a bőrön és a fascián levő nyílás idővel

egymáshoz képest eltolódik és ez székürítési zavart okozhat, valamint peristomalis hernia kialakulására predisponál.

A köldököt körülvevő fascia aponeurozisa ezzel szemben nem hajlamos a tágulásra, ezért a peristomalis hernia kialakulásának itt kisebb a valószínűsége. Corman (1989) írta világhírű könyvében, hogy „a köldök használata stomakészítés céljára nem egyedülálló elképzelés, némely sebész eredetileg is a köldököt részesíti előnyben a colostoma készítés céljából”. A köldökstoma készítését ugyanakkor számos elutasítás, fenntartás érte. Az egyik: a betegeket öltözködésükben zavarja a köldökstoma, a másik: a betegek által gyakran alkalmazott irrigáció nehezebben kivitelezhető, mint az anus iliacuson át. Saját tapasztalatunk ezzel szemben a következő: férfi betegeink egy része áttért a deréköv használata helyett a nadrágtartóra, de ezt teszik más típusú stomát viselő betegeink is. Számos betegünk (kb. 200) végez irrigációt — részükről a köldökstomára vonatkozó panasz nem volt, az irrigációt kifogástalanul gyakorolják.

Operált betegeink között több orvos, illetve közeli orvos hozzátartozó is volt, olyan betegek, akik saját gyakorlatukból jól ismerik a stomaviselő emberek szerteágazó panaszait. A műtét utáni években ezek a betegeink lettek a köldökstoma leghatásosabb propagálói. Jól tudjuk, hogy az eddigi gyakorlattól alapvetően eltérő módszer bevezetése mennyi idegenkedéssel, tartózkodással jár. Úgy véljük azonban, hogy a fentebb ismertetett nagy beteganyag eredményei feljogosítanak bennünket arra, hogy e stomakészítési módot az e területtel foglalkozó sebészek figyelmébe ajánljuk.

Következtetések

1. A köldökstoma viselése az öltözködést nem akadályozza.
2. Az irrigáció szempontjából kifogástalan funkciót biztosít.
3. Az akut és késői szövődmények száma és aránya ideális.
4. A hasfalon levő preformált nyílást használjuk fel a stoma készítésére.
5. A betegek a köldökstoma viselésével elégedettek, egyetlen beteg sem kérte még a stoma áthelyezését. (Arra viszont volt példa, hogy a beteg az anus iliacusnak köldökstomává való átalakítását kérte).
6. Amennyiben colostomát váltunk ki ileostomával, akkor a legegyszerűbb kacs-ileostomiát végezzük és ajánljuk. (6. táblázat)

Végezetül a colostomia hazánkban használatos terminológiájával kapcsolatosan javasoljuk, hogy az egycsővű, egynyílású vagy kétcsővű, kétnyílású anus praeternaturalis helyett használjuk az angol irodalomban is egyértelmű vég-colostoma, illetve kacs-colostoma elnevezést. Meg kell említeni, hogy a legmodernebb eljárásokkal — colonoscopiával aszisztált colostoma készítés (Mukherjee 1998) és a laparoscopos technikával végzett szájadék képzés (Schwander 1998) kapcsán eddig nem írtak le szövődményeket.

1. táblázat

1984. január 1—1998 január 1.

A betegek száma 656, átlagéletkora 58 év

A legfiatalabb beteg 20, a legidősebb 96 éves volt.

Nők	Férfiak
N=265	N=391
57,4 év	58,8 év

2. táblázat

A colostomák típusai

Vég-colostoma	köldökstoma	301
	hagyományos sigmoideostoma	79
Elterelő kacs-colostoma	haránt vastagbélen	163
	a signán	38
Rejtett colostoma		24
Coecostoma		2
Katéter coecostoma		9
Összesen		616

3. táblázat
Végcolostomák
Ezek a végstomák abdomino perinealis rectum extirpatio
és Hartmann műtét kapcsán készültek.

Végcolostomák N=380, Átlag életkor 62 év			
Nők		Férfiak	
N=148		N=232	
60,6 év		63,6 év	
Köldökstoma N=301 (79,2%)		Hagyományos sigmoideostoma N=79 (20,8%)	
Nők	Férfiak	Nők	Férfiak
N=115	N=186	N=33	N=46
60,4 év	64 év	60,9 év	63,2 év

4. táblázat
A köldökstomák szövődményei. Reoperáció

Akut	Késői	Összes
Retrakció	Szűkület N=13-4.3%	21-7%
N=2	Előesés N=3-1%	
	Peristomalis sérv N=3-1%	

A szűkület általános szövődmény a stomával kapcsolatban az elhelyezkedés és az alkalmazott technika miatt. Ha csak a köldökstomával legszorosabb összefüggésben levő akut és késői szövődményeket vesszük figyelembe, ezek száma 8—2,6%.

5. táblázat
Ileostomák (N=40, átlag életkor 43,1 év)

Nők	Férfiak
N=22	N=18
42 év	44,2 év

Végleges ileostoma	22
Ideiglenes vég-ileostoma	10
Kacs-ileostoma	7
Kock-reservoir	1

6. táblázat
Következtetések

1. A köldökstoma nem akadályozza a beteg öltözködését.
2. A beöntéshez kitűnő funkciót biztosít.
3. Az akut és késői szövődmények száma ideális.
4. A hasfalon levő preformált nyílást használunk a köldökstoma készítésére.
5. A betegek elégedettek a köldökstomával: még egyikük sem kérte annak áthelyezését.
6. Ha ileostomát készítünk colostoma helyett, a legegyszerűbb kacs-ileostomát ajánljuk.

Irodalom: 1. Corman: Colon and Rectal Surgery 2 th ed. Lippincott 1989. — 2. Edwards: D. P.—Chrisholm E. M.—Donaldson DR: Closure of transverse loop colostomy and loop ileostomy, Ann. R. Coll. Surg. Engl. 1998, 80(1):33 — 3. Egri—Réfi—Tasi Magyar Sebészet 50, 1997. — 4. Goligher J.: Surgery of the anus, rectum and colon 1984 5 th ed. Balliere Tindall, London — 5. Gooszen A. W.—Geelkerken R. H.—Hermans J.—Lagaay M. B.—Gooszen H. G. Br. J. Surg. 1998 85(1):76 — 6. Mukherjee A—Parikh V. A.—Aguilar P. S.: Colonoscopy assisted colostomy — an alternative to laparotomy: report of two cases Dis. Colon Rectum 1998 41(11):1458 — 7. Schwander O.—Shiedeck T. H.—Bruch H. P.: Stoma creation for fecal diversion: is the laparoscopic technique appropriate?, Int. J. Colorectal Dis 1998 13(5-6):251 — 8. Shellito P. C.: Complications of abdominal surgery: stoma surgery, Dis. Colon Rectum 1998 41(12):1562

SZENTI ERNŐ

Nagy István kiállítására

Sokáig kerestem azt a mondatot, ahonnan elindíthatok egy szobrászművészre, jelen esetben Nagy Istvánra szabott kiállításmegnyitót. Végül is a következő mondatnál állapodtam meg: Az alkotásnak oka van, s ezt csak egy vállalt életforma teljesítheti ki.

Tehetség nélkül senki se válhat értékgyarapító művésszé. Önmagában a tehetség kevés. Mire gondolok? Az elszántságra. Az eltökéltségre. A lankadatlan odaadásra. A kitartásra. A szorgalomra. A csak azért is megmutatom alapállásra. Nem beszélve a hívságokról, lemondásról a munka, a fejlődés érdekében. A szerencse szerepéről sem szabad megfeledkezni. Nagy Istvánban gyerekkora óta élt a vágy és az igény, hogy megmutassa önmagát, értékeit, veleszületett hajlamait. Bántotta, ha a nálánál fajsúlytalanabbak fölébe kerekedtek. Volt benne adottság, hogy a vágyként maga elé tűzött célokat és feladatokat valóra váltsa. Ismert a mondás: teher alatt nő a pálma. Az egyszerű emberek között felcseperedett Nagy Istvánban magasra ívelő elképzelések fogantak meg és realizálódtak az egymást váltó évtizedek alatt.

Mikor rajzolt vagy szobrot mintázott, ösztönei vezették és irányították a jó irányába. A rajzolás és a festés egy magasabb rendű érzésnek és megtapasztalásnak lett az eszköze. Ismeretei elmélyültek, látóköre kibővült. Belátott az élet kulisszái mögé. Önbizalma kiteljesedett, önbecsülése lendületet kapott.

Azzal, hogy tehetségének teret biztosított, a szüntelen fejlődés, a többet és a jobbat nyújtás mellett kötelezte el magát. Ezen szándékán az évtizedek során ő nem akart, de nem is tudott volna változtatni. Fixálta az előbbre jutást, a többre, a maradandóra vágyást és akarást. A napról napra, az évről évre megújulni tudást. Nyitottság az újra: lehetőségben, tartalomban, formában, megoldási módokban: ezek estek egybe szándékaival.

Sem a mélyről indulás, sem a megélhetésért vívott küzdelem, sem a kegyetlen és iszonyatos háborús évek nem tudták eltéríteni kijelölt céljától. Erejét nem apasztották el a csendben folydogáló napok. Töretlenül működtek és ma is inspirálólag hatnak rá azok az erők, melyek az alkotó munkában elégtülnek ki. Ami a gyerekkorában kedves volt számára, ami a fiatalembert éltette, az ma is fényel tölti be érzéseit és gondolatait. Szisztematikusan építkező alkat volt és maradt.

Nagy István nyílt és őszinte ember. Vállalja az önmagával való szembenézést. Hibáit sem rejtegeti. Tehetségének összetevői, rétegei jól kiolvashatók műveiből. Szeret élni. Szereti az életet, az embereket. A valóság elkötelezettje. Mégis a látvány számára csupán ugródeszka. Van benne bátorság, és szerencsére képzelőerő is, hogy elrugaszkodjon a

köznapok realizmusától, a földhözragadtságtól. Mindent szeret, ami feldúsítja örömeit, ami pezsgésbe hozza érzéseit.

Megtapasztalt és átélt élmények nélkül nincs vérbő és életigenlő alkotás. A művész legintimebb, legtitkosabb érzéseit is a szobraival beszélgeti ki. Erről vallanak akt és figurális munkái. Messze esne az igazságtól, ha úgy fogalmaznánk, hogy közel áll szívéhez a természet és kivált az állatvilág. Itt nincs közel és távol. Itt nincs vagy-vagy. Nincs formakirekesztés. Érzéseit kinyilvánításakor értelmét veszti a tabu. A jelenbe behajlik a múlt.

Zsigereivel érintkezik a természettel. Mindent befogad lelke, ami emberi, ami ősi, ami nem talajtalan, ami nem humbugság. A fű rezzenésére, a bogár odébb menésére, a homokban megbújó kavicsra is szüksége van, hogy távol tartsa magától az elszürkülést, az egyhangúságot, a monotóniát. A testi és lelki örömök átforrósodott közegében kap lábra kreativitása, kimeríthetetlen variációs készsége. Az anyaghoz nyúlva önnön lelkét érinti meg a művész. Számára nincs holt, élettelen anyag. Ha egy ötlet visszhangra talál lelkében, képzeletében, az már nem lehet érdektelen vagy elvont téma.

Szinte akaratom ellenére érkeztem el ahhoz a ponthoz, ahol könnyű megtalálni az átkötéseket a művész és a megteremtett műalkotások között.

Szerintem Nagy István tudatosan és szisztematikusan törekedett élményvilágának gazdagítására, kibővítésére, árnyaltabbá tételére. Tette ezt azért, nehogy kiüresedjenek munkái. Fecsegéstől mentes szobraitól távol állnak az üres külsőségek, a könnyű látszatok. Az ő szobrai készüljenek kőből vagy samottból, a lényegét sűrítik jellel.

Látásmódját és ízlését a természetten pallérozta. Arányérzéke, mértéktartása mögött lelki kiegyensúlyozottsága áll.

Sokat elárul Nagy Istvánból az a tény, hogy nálánál jobban kevesen tudnak a szükségből érényt kovácsolni. Nem megfelelőek a munkafeltételei? Bajnak baj, de nem lehet gátja az alkotómunkának. Parányi méretű, mégis a monumentális sugalló munkák kerültek ki keze alól.

Már betöltötte a harmincötödik életévét, amikor diplomát szerzett a Magyar Képzőművészeti Főiskolán. A megkésetttségét is a maga javára tudta fordítani. Ezer meg egy dologra magától jött rá. Ezek után a rávezetések kicsengése is más kellett hogy legyen. Maga kovácsolta ki és tette erőteljessé, karakterisztikussá személyiségét, művészi autonómiáját. Egyetlen stílusba sem bábozódott be. Tette ezt úgy, hogy soha se zárkózott el a hatások elől. Csalhatatlanul érzett rá, melyik az a plasztikai fogalmazásmód, amelyik illik egyéniségéhez, vérmérsékletéhez, világlátásához, ízléséhez.

Mint már fentebb említettem, szobrai leplezetlenül és kendőzetlenül vallják be alkotójuk örömét, játékoságát, humorát és könnyedségét. Ez csak azok sajátja, akik iszonyatos küzdelmek árán emelkednek felül az élet és az alkotás bonyolult és összetett problémáin.

Nagy István tevékenységét aprólékos és részletes megtapasztalásai határolják be. Távol tartja magától az irracionális, de a könnyen érthetőség kitaposott útját se kultiválja. Nem riad vissza a mértékletes formai vagy térbeli megcsavarodásoktól. Ha túloz és torzít, ha leredukál és sallangmentesít, soha nem megy el a nézőt sokkolás határáig. Ebben visszafogja természetes ízlése, a szobrászatról vallott nézetei.

A részformák maradékok nélkül adják ki a teljes formát. A felületek díszítése és a summázó összefogottság tekintettel vannak egymásra.

Az intim érzések teljessé tételéhez a transzcendens csupán ráadás. A fenti kettősség szokatlan és bizsergető aurát kölcsönöz szobrainak, kispasztikáinak. Szobrai közel engedik magukhoz a nézőt. Legyen az fiatal, egészen kicsi gyermek vagy korban előrehaladott ember.

Talán nem erőltetek bele szobor interpretációmba miszticizmust, mikor azt állítom, az okok és a magyarázat az alkotó fiatalos lelkületében rejlenek.

A természetesség nyomvonalán haladó művész esetében szabadon szokott áramlani az energia-utánpótlás. Tanúk rá közelebbi ismerősei; nem állította magát tartaléklángra. Miként a katalógus szövegében fogalmaztam: *Nem lefelé ballag a csúcscról, fölfelé iparkodik*. Szelleme, miként ötletei is, frissek és kevéssel sokat mondóak. Kíváncsian és érdeklődve tekint a világra. Szembe akar és mer nézni a radikálisan megváltozott élet és értékrendszer kihívásaival.

A szobrai előtti meditálás, a látványra hagyatkozó szemlélődés — ezt határozottan merem állítani — érzelmileg és intellektuális értelemben nem deficités időtöltés. Az érzelmi megérintettség a lelki elmeszesedés ellenszere. A mai rohanó világban égetően szükség van az érzelmi felfrissülésre.

A mai zajos és kavargó élet agresszíven tolokodó. A Nagy István szobrok nem ezt az életérzést erősítik fel. Ellenkezőleg! Segíti a magunkra találást.

Egyszerre szeretném megszólaltatni a hálát, a köszönetet és a szívből jövő jó kívánásokat. A magam és tisztelői nevében gratulálok életművéhez, az itt látható, zömében samott munkákhoz, valamint az ország számos körzetét díszítő szoborkompozícióihoz. Sok sikert, jó egészséget és Isten áldását kérem pályája további kiteljesedéséhez.*

* Elhangzott Nagy István kiállításának megnyitóján, a Damjanich Múzeumban

SZABÓ ISTVÁN

Gondolatok egy kiállítássorozat kapcsán

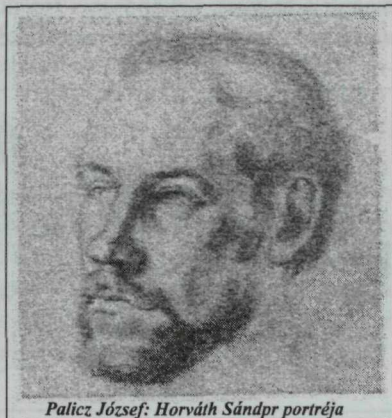
A Szolnoki Galéria Étterem Rajz címmel képzőművészeti kiállítássorozatot rendez. A sorozat olyan válogatásokat, gyűjteményeket mutat be, amelyek alkotóik, témájuk, szemléletük, vagy eszközeik folytán — mint maga a kiállítóhely is — mások, mint a megszokott művészeti tárlatok. A Szapáry utca 1. alatti étterem galériáján jó másfél éve fut ez a program, amelyet a B & D 2000 Műterem Bt. munkatársai rendeznek, a Blazsek Gyöngyvér, Deák László építész házaspár szervezésében. Szándékuk szerint olyan rajzokat, fotókat akarnak a sorozatban ismertté tenni, amelyeket talán sohasem látni, amelyek valamely más művészeti területen alkotók kedvtelésből papírra vetett ötletei, rajzi feljegyzései. A sorozatban láthattak már a látogatók többek között építészektől akvarelleket, festőktől könyvillusztrációkat, illetve vázlatrajzokat, fotósoktól grafikai hatást keltő felvételeket.

Legutóbbi, sorrendben immár a nyolcadik rendezvényünk Művészrajzok a Néplapból címmel került — a hatalmas anyag és a szűk kiállítási lehetőség miatt természetesen közel sem a teljesség igényével — összeállításra, amelynek kapcsán a következő gondolatok jutottak eszembe:

A műfaji meghatározás szerint újságrajzokat láthatunk, amelyek azonban csak annyiban fedik a valóságot, hogy újságpéldányok lapjain tették közzé őket. Amúgy — akár tematikájukat, akár minőségüket, kvalitásukat tekintjük — intim, érzékeny rajzok, skic-

Palicz József rajza

Palicz József: Horváth Sándor portréja

cek, vázlatok immár másodszeros reprodukciói, amelyeket e helyen szemlézhetünk, s amelyek talán jobban hozzásegítenek az alkotók lelkivilágának, gondolatainak megértéséhez, mint ismert, művészileg kiérlelt, úgynevezett „fő műveik”. Hiszen itt vázlatfüzetekben talán örökké szunnyadó elsődleges megfogalmazások, ötletek, krockik alkotják a többséget, s talán azt is mondhatnánk: felvázolt megjegyzések, odavetett, láthatóvá vált „szavak”, némelykor tán „viccek”, netán „benyögések”. Amelyek azonban efemer módon, — s ezért emberközelibben — mutatják az alkotók szándékait. S mindenki által követhetővé, nyilvánvalóvá teszik az úgynevezett „alkotói út” fázisait, sokszor talán plasztikusabban, értelmezhetőbben, mint ha azt az életpályák kiemelkedő stációi szerint követnénk.

A művészek munkásságának ilyenfajta megközelítése nem új keletű. A magyar művészeti szakirodalom egyik legjelentősebb megteremtője, a maga is művészként rajtoló, s így másoknál talán érzékenyebb Lyka Károly, az általa indított legjelentősebb művészeti folyóirat, a *Művészet* hasábjain 1902-től kezdve nemcsak a lap és a művészek szemléletesebb bemutatása és propagálása okán, de tudatosan is programjává tette, hogy egy-egy művészről elemző tanulmányokat és megfelelő kvalitásos képeknek reprodukcióit — néha még színesben is közölve — egy-egy lapszámát az érdeklődési körébe vont, választott művésztől, vázlatkönyvének fő alkotásai melléktermékeként készült tanulmányrajzainak bemutatását is feladatának tartsa. Erről határozott véleményt is kialakítva nemegyszer írt is. Elég talán ennek igazolásaként megemlíteni az 1903-as számban közölt „A rajz”, az 1904-esben publikált „Rajzműveltség”, vagy az 1905-ös évfolyamban közzétett „Szimbolikus rajzok” című cikkeinek sorát, hogy láthassuk: mekkora fontosságot tulajdonított a mesterség fölüeny ismeretét jelentő alapnak, a rajzolás tudományának.

Az akkori nyomdaviszonyok költségessége kevés teret tudott biztosítani az effajta törekvéseknek. Pedig biztosan lettek volna kezdeményezésének szép számmal követői. Az övéhez hasonlatos kivitelű és gondos szerkesztésű folyóiratok azonban ritkaságszámba mentek. Sem a kiállítási katalógusok, sem a nagyszámú sajtóorgánum nemigen közölt illusztrációkat, képeket, hacsak nem a képes megjelenítés volt elsődleges specialitásuk. Így számtalan művész, ügyes kezű illusztrátor, rajzoló tehetség munkássága maradt és marad még sokáig ismeretlen, feltáratlan.

Szolnokon, az 1902-től egzisztáló Művésztelep jóvoltából kedvezőbben, másképpen alakult a helyzet. Különösen 1945 után. Bár sajtóorgánumok tekintetében látszólag nem volt rossz a helyzet, hiszen volt a *Jászkunság* folyóirat, a *Tiszavidék*, majd utódja a *Néplap*

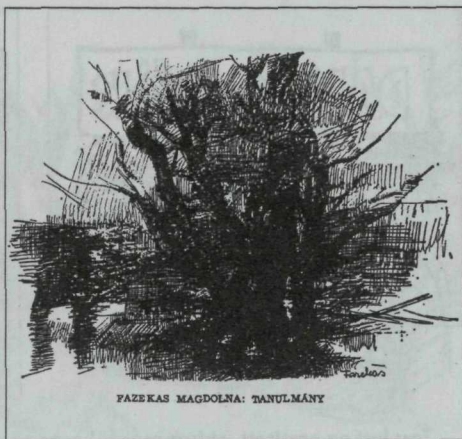
Meggyes László: Zagyvahíd.

Meggyes László: Halászcsonák

és a vidéken megjelenő variáns számai, (Karcagi Kiadás, Mezőtúri Kiadás, Tisza Cipőgyár Kiadás) és a melléklapok (Karcagi Hírlap, Mezőtúri Híradó, Tisza Cipő, Ifjú Csatornaépítők), valamint a Néplap égisze alatt megjelenő üzemi lapok (Alföldi Kőolajbányász, Alföldi Olajbányász, Földművesszövetkezeti Híradó, később a Szövetségben, illetve Szövetség és az Új Barázda), ám ezek egyike sem adott még a vicces, karikatúrisztikus ábrázolások megjelenítésére sem lehetőséget. Így a művészekben lappangó, akár humoros ötletek képi megjelenítésére még annyi alkalom sem nyílt, mint amilyenekkel a húsz-harminc évek közepe táján például Pólya Tibor rendszeresen ellátta az ország vezető napilapjait: a Vírradat-ot, vagy az Est Lapok-at.

A napilapok rajznélküliek, illusztráció szegények voltak, legfeljebb — jeles alkalmakor — egy-egy Rákosi, vagy Sztálin fotó tagolta a központi lapok által két-három oldalon egy az egyben átvett vonalas cikkeket.

Az 1956-os forradalom után változott a helyzet. Legalábbis Szolnokon. Nem a Néplap szemlélete változott, hiszen az mindig is a politikai irányvonalat szolgálta, hanem a város kulturális életében bekövetkezett változások okozták a lap küllemének megújult profilját. 1956 után voltunk, amikor államellenes szerepvállalásuk, tevékenységük miatt vidékre kényszerültek olyan neves művészek, mint az akkor fiatal Mádi Szabó Gábor, Somogyvári Rudolf, Mensáros László például a színészek közül, akik aztán nemcsak koruknál fogva, de szellemi partnereiket is keresve hamarosan rátaláltak az 1957 táján a városban megtelepedő művésztelepi új honfoglalókra, Gácsi Mihályra, Mészáros Lajosra, Palicz Józsefre, akikkel aztán erős barátságok, jó hangulatú együttlétek alakultak. Ezt a művészek alkotásai szemléletesen bizonyítják. Elegendő talán csak Simon Ferenc egyik kitűnő portréjának, a Mensáros-portrénak a felemlítése, vagy a Horváth Sándor színművészről készített kitűnő portré. De említhetnénk a városban nagy népszerűségnek örvendő Gácsi Mihálynak azt a ritka kirándulását a társművészetek felé, amikor az ötvenes-hatvanas évek fordulóján bemutatott III. Richárdhoz — tőle szokatlanul — plakát készítésére vállalkozott.

De nemcsak színészek és festő-szobrász-grafikus művészek szellemi, mentalitásbeli egymásra találása volt az 1950/60-as évek fordulójának időszaka. Bár kétségtelen, hogy ők adták meg az alaphangot. Ugyanis nemcsak az úgymond fővárosból „kitelepített” neves színészek színesítették az akkor még meglehetősen álmos város képét. Hanem az az akkortájt még élő gyakorlat is, miszerint a Színművészeti Főiskolán diplomázottaknak néhány esztendőre le kellett menniük „vidéki üzemi gyakorlat”-ra. Vagyis hogy bármilyen nagyleptékű tehetséget mutattak is fel tanulmányaik idején, nem maradhattak a fővárosi vezető színházaiiban, hanem a mesterség fogásainak elsajátítása végett „terepgyakorlaton” kellett először bizonyítaniuk. S bizonyítottak is.

Gácsi Mihály újságillusztrációja

Így lett az említett, akkor már jól csengő nevű, de „bélyeges” művészek partnere kezdő létere Upor Péter, Piróth Gyula, Szekeres Ilona, Csomós Mari, Szombati Gyula, vagy a „kis” Halász. Nem volt ez a kényszer feltétlenül „büntetés”, hiszen egy vidéki színházban — lévén azok vegyes profilúak: vagyis operett, opera, kabaré szintű és drámai darabok bemutatóinak színhelyei — a még csak szárnyaikat bontogató ifjú titánok minden műfajban kipróbálhatták és ki is próbálták magukat.

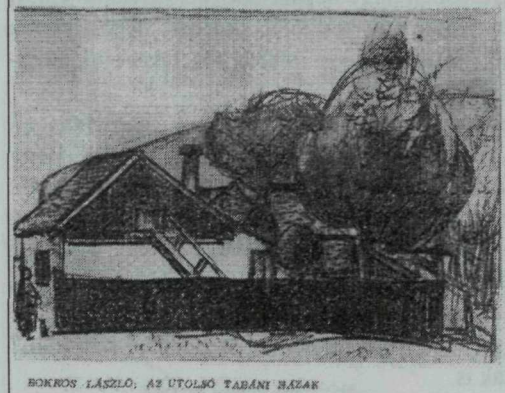
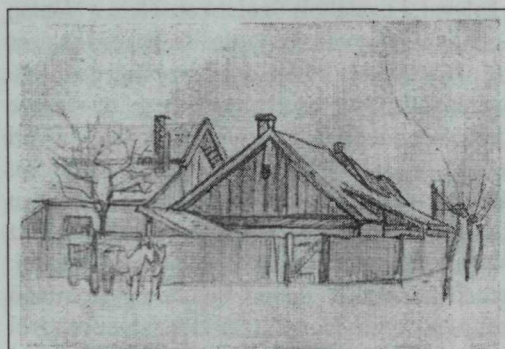
És e próbálkozások, nagyot akarások közepette és végeztével hol jöhetnek össze az akkori Szolnokon?

A színész klubban, a Néplap „Cseresznyés-kert”-nek nevezett kiméréseiben, a színházzal átellenes „Tiszá”-ban, vagy talán napközben a „Dózsa” kerthelyiségben.

Míndezen a műintézmény tízperces elérhetőségi távolságban volt akár a színháztól, akár a művészteleptől, akár a Néplap székházától vagy az uszodától. És ez a három-, vagy négyszög bármikor megközelíthető volt. Valamelyik helyen biztosan ott töprengett valamelyik barát, akivel aztán meg lehetett váltani akár az egész „búval bélelt világot is”.

Az itt kiállított művészeink változtak is. Voltak, akik ritkábban, voltak akik sűrűbben.

A megváltáshoz azonban fedezet is kellett. Némiképpen pénzmag, amihez a hatvanas években a Néplap szerkesztősége önzetlen segítséget nyújtott, külö-

BOKROS LÁSZLÓ, AZ UTOLSÓ TABÁNI HÁZAK

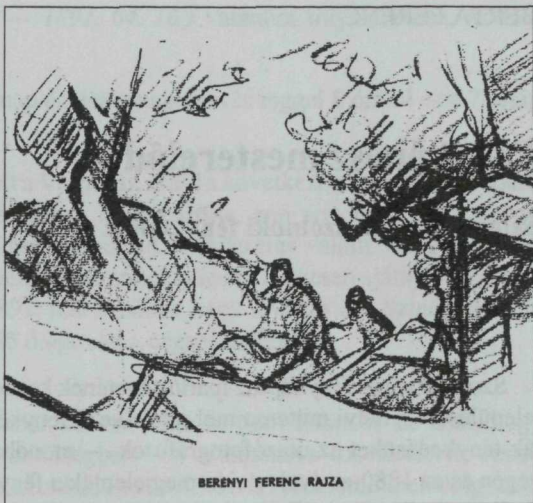

nősen a hatvanas évektől kezdődően. Nemcsak emberbaráti, művészetpártoló segélynyújtás volt ez, hanem kultúrmisszió is. Gondoljunk csak arra az illusztrációk kísérete „Múteremlátogatás” sorozatra, amely a hetvenes évek végéig több-kevesebb rendszerességgel tudósított az itt élő művészek tevékenységéről.

Örömmel tekinthetünk végig immár jó huszonöt-harminc év távlatából arra az újságírók általi művészetpártolásra, amelynek a kiállított, még ha csak mutatóba, jelzésként összeállított rajzokat, képeket tekintjük is.

Mert ezek, nemcsak egy művészetet mecenáló, művészeket segítő időszakot jelentenek a város kulturális életében, de idézik a kortársakat, a város hajdan volt képét, régvolt embereket, egyszóval azt az időszakot, amire mindnyájan szívesen visszarévedünk. Ez a múltidézés ráadásul művészi értékű rajzokkal, vagyis egy olyan nemes eszközzel történik, ami — legalábbis ez a szent meggyőződésem — mindenkinek élvezetet nyújt.

Hála és köszönet érte a kiállítás értő rendezőinek és kivitelezőinek.

BERÉNYI FERENC RAJZA

BERTA FERENC

Fényképész mesterelődök

Szigeti Henrik, szolnoki fényképész

Szolnok város fényképész ipartörténetének kezdeti szakaszában — mint az ország több településén- a helyi műteremmel rendelkező fényképészek mellett párhuzamosan folytatták ténykedésüket az utazófotográfusok — mondhatni napokra -, majd az 1870-es évek végén és az 1880-as évek elején megjelentek a fényképészeti fiókműtermet nyitók hada.

Ezen iparosok egyike volt Szigeti J. székesfehérvári fényképész, akinek fehérvári tevékenységéről *Horváth Júlia tanulmányából* tudhatunk többet.

„...1892 márciusában Szigeti József engedélyt kért a hogy a Kaszárnya u. 5. sz ház telkén lévő fényképészeti műtermét kibővíthesse. Az építészeti szakosztályi ülés jegyzőkönyve szerint a terv — „az építészeti szabályoknak általánosságban megfelel, az építkezés megengedhetőnek véleményeztetik” — Szigeti József Szolnokról érkezett Fehérvárra, adóhátralékot hagyva maga után. Ennek fejében 1893-ban egy Wertheim-szekerényt foglaltak le, tudjuk meg egy adóvégrehajtó jelentéséből.”

Tömören talán csak ennyit, ám szolnoki működése szakmailag valamivel bővebb és zajosabb.

Szigeti József székesfehérvári lakos. Egy ottani (Kaszárnya u. 5.) főüzlet ismert tulajdonosa. Szolnokon mint Szigeti J. és Társa fényképész iparra (fióküzlet nyitására) irányuló igényét 1891. március 6-án jelenti be a helyi iparhatóságnál. Három nap múlva — március 9-én — iparlajstromba vették, majd március 12-ét követő vasárnap elkezdí fotográfiai tevékenységét.

(Szolnok város Iparlajstrom „E” iparosokról /1885—1902./ 1891.)

„Helyi hírek

Új fényképészeti műterem Szolnokon. A Szigeti J. és Társa című jó hírnevű fényképész cég a Sárkány-féle házban /Magyar utca 1439/ állandó fényképészeti műtermet építtetett és rendezett be és már a jövő vasárnap kezdi meg a felvételeket.” *(J.Nk.Sz. m-i Lapok — 1891. 03.12.)*

Üzletvezetője Szigeti Henrik volt. Bejelentett szolnoki lakos Steiner Antal, 2454. sz. alatti lakos. *(Szolnok város Iparlajstrom „E” iparosokról — 1891.)* Korabeli térképek alapján megtudható, hogy e műterem a Magyar — és a Molnár /gr. Szapáry/ utcáról is megközelíthető volt, de maga az épület a gr. Szapáry utcában állt. Itt kell megjegyezni, hogy ez időben a városban két fényképészeti műterem működött. Szigeti József műterme e szakmába vágó, mindennemű munkát elvállalt és elvégzett („aquarelle, cromat, olajban

festett portrait”) (*J.Nk.Sz. m-i Lapok — 1891. 04. 16.*) valamint folyamatosan, az első perctől kezdve hirdetett.

„Felvételt naponta, valamint vasárnap és ünnepnapokon is reggel 8 órától este 7 óráig eszközöltetnek.”⁵

Már az első évben kirakatot létesített a Városház, majd a következő évben a Monszpart-féle ház falán. Felvételeit még borús időben is eszközölte, ami arra utal, hogy a napfénytetős műteremben műfény világítást is használt. Rendszeres vállalt vidéki munkát, ahová segédet küldött ki. Rövid időn belül a műtermet téliesíti. Szívesen ajánlja felvételeit karácsonyi és újévi ajándékozásra. 1892. márciusában nagy érvágás éri. Szigeti Henrik, aki eddig mint üzletvezető és felügyelő dolgozott a cégnél, kilépett.

„Értesítés

... szolnoki fényképészeti üzletünkben semmi változás nem állott be az által, hogy Szigeti urat — ki csakis felügyelői minőségben volt alkalmazva üzletünkben, ebbeli állásától felmentettük. ... A fényképek azonban Székesfehérvári főüzletünkben dolgoztatnak ki, ...”

J.Nk.Sz. Vm. Lapok
1892. március 24.

Ettől kezdve igen nehéz az igények kielégítése a szolnoki fióküzletben. E naptól folyamatos árszállítást végez, hirdet. Természetesen ez már nem tartott sokáig, 1893. január 26-án lemondja szolnoki iparát és beszünteti tevékenységét. (*Szolnok Város Iparosok Lajstroma E — iparosok 1885-1902 — E 931.*) 437/93 sz. tanácsi határozat.

Szigeti Henrik

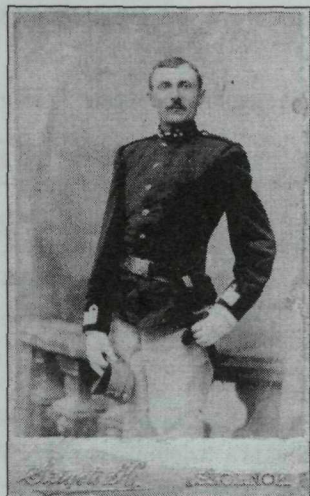
Szigeti Henrik önálló üzletnyitási kérelmét 1892. március 7-én nyújtja be. Március 27-én iparlajstromba veszik. (*Munkakönyvek Nyilvántartása — 1874—1926*)

A már 1891-től Heimberg, majd „utóda Hungária” által működtetett műtermet bérlí ki a gr. Szapáry utca 499. sz. alatt, a Korona Szálló mellett. 1892 március 27-én megkezdte működését. Első lépéseit a még örökölt, verzo kártyalapocskával ellátott kartonra helyezi, ami egyértelműen jelzi a műtermi elődöket.

A műteremnyitás tényét közölte a helyi sajtóban, aminek 27. számához egy külön üzletmegnyitási értesítést is mellékel.

„Lapunk olvasóinak figyelmét felhívjuk Szigeti Henrik fényképész (Szolnok) lapunk mai számához mellékel üzlet megnyitási értesítésére.”

J. Nk. Sz. Vármegyei Lapok
Helyi hírek — 1892. március 27.

1.a) fotó
Szigeti Henrik: Ismeretlen
férfi felvétele
(vizitkártya, 1892; 6x9 cm)

1.b) fotó
Az előző vizitkártya verzője
1891-ből

2. fotó
Egy vizitkártya verzője
1892-ből

Indításkor végeredményben ugyanazt teszi, mint volt munkaadója — hirdet.

„Legszebb Karácsonyi és Újévi ajándék
egy művészies kivitelű arczkép.

Van szerencsém értesíteni a n. é. közönséget, hogy a közelgő ünnepekre szánt arczképeket mielőbb rendeljék meg, mert úgy helyben mint vidékről tömeges megrendelések érkeznek és ezáltal a későbbi megrendelések késést szenvednének.

Elvállalok fényképeket egész életnagyságig művészies kivitelben.

Minden e szakmába vágó megrendeléseknél a felvételek eszközlése végett költsönös megegyezés után egy segédet hajlandó vagyok kiküldeni.

Kiváló tisztelettel
Szigeti Henrik”

J.Nk.Sz. Vármegyei Lapok
Helyi hírek — 1892. december 4.

Működését, a megrendelőkkel való kapcsolatteremtő kézségét már munkaadójánál is kamatoztatta az első perctől kezdve, így nem volt kétséges, hogy önálló ületének megnyitását követően szinte egyeduralkodó volt a belvárosban, a közép — és felső osztályban, mint fotográfiai szolgáltató. Nem is bízott semmit a véletlenre

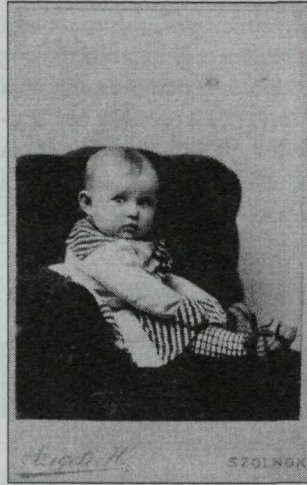
„Hirdetés.

„...chromot-fényképek, sőt elhaltak után is minden nagyságban, találóan festetnek.

Fényképek lapos porcellánra fekete és olajban festve. Megújítások, másolatok mindenemű olaj, pastell, aquarell-képek, rajzolatok, rézmetszetek és könyomatok, ...

...Pillanat fényképezés. Különlegesség gyermek felvételében ...épületek, tájak és ipartárgyak fényképezése, művészies kivitelben, a legolcsóbb árak mellett ...”

3. fotó

Szigeti Henrik: Ismeretlen gyermek felvétele (vizitkártya, 6x9 cm, 1893)

Folyamatosan fejleszt. Helyi festők időnkénti alkalmazása mellett külön műtermet alakít ki a gyermekfelvételezésre. Saját kirakata mellett sok helyi cég kirakatát veszi igénybe, hogy műtermét (Első szolnoki Fényképészeti és Festészeti Műintézet) reklámozza.

Itt kell megemlítenem, hogy Szigeti minden egyes, általa készített fényképet kartonra ragasztotta, valamint a karton képpoldalának alján aláírásával, bélyegzőjével, matricával látta el, mely tartalmazta nevét és műtermének címét, valamint mindenkor alkalmazta a verzo lapocskát a karton hátulján. A verzo tartalmazta nevét és a mindenkori üzleti változást, ha késve is.

Sajnos a kontároktól ő sem volt védve. Emlékezzünk a helyi lapban, 1884-ben Kalmár Péter erélyesen fellépett az úgynevezett kontárok, mestereket utánzó, sőt mesterek nevével visszaélő utazó fotográfusokkal szemben.

„Helyi hírek

...azon tapasztalást nyertem, hogy vannak oly utazó egyének, kik — hogy a közönséget tévútra vezessék — minden jog nélkül, dacára annak, hogy készítményük torzképe a fényképésznek — fővárosi fényképészeknek adják ki magukat.”

J.Nk.Sz. Vm. Lapok

1884. augusztus 3. — VIII. évf. 36-353.

Úgy látszik, a helyzet 1896-ban sem változott. Erről tanúskodik a helyi lap egyik munkatársának figyelmeztetése.

„Figyelmeztetés

Gyönyörű gyermek fej látható életnagyságú olajfestményben a Kalmár cég kirakátaban, mely Szigeti Henrik előnyösen ismert szolnoki fényképész műterméből került ki. Ez alkalommal nem mulaszthatjuk el a n. é. közönséget figyelmeztetni, miszerint egy megbízható cég munkája abban különbözik egy másik, kevésbé ismert és megbízható cég munkájától, — hogy az előbbi cég munkájának kivitele kiváló festőművészek által eszközöltetik, míg az idegen ügynökök rábeszélő tehetsége folytán a közönség oly festmény birtokába jut, mely nem mondható festménynek, hanem egyszerű nagyított nyers fénykép festékekkel lazírozva és colodium réteggel átvonva, azon a colodium réteg a legcsekélyebb nedvesség, holott a nem gyárilag, hanem művészek által készített olajfestmény hosszú évtizedekig sem szorulnak még csak javításra sem, ...”

J.Nk.Sz. Vm. Lapok 1896. október 11.

Itt kell hivatkoznom arra a tényre, hogy a kunszentmártoni Helytörténeti Múzeumban megnyitásra került fényképészeti műterem tulajdonosa, Sáradi Szabó Albert 1896. március 23-án kezdte meg fényképészeti tanulmányait Szigeti Henriknél, ahol segédként munkakört — ha rövid ideig is — betöltött. Tanúja lehetett a műteremfejlődés egyik fontos szakaszának, de sajnos közben távozott a cégtől.

1897. év végén nagy megtiszteltetés éri mindamellelt, hogy az ez évi Nicei pályázaton első díjat ér el.

„Hírek.

Szigeti Henrik szolnoki fényképész gr. Zichy Jenő által magaslati birtokain rendezett vadászatnak alkalmával fényképei — melyeknek főalakja Milán Király volt — nem csak nálunk, de országsszerre feltűnést keltettek és azok a „Vasárnapi Újság” multheti számában megjelentek. E képek magukra vonták a szerb udvari körök figyelmét is és az udvarnál azon kitűntető méltánylással találkoztak, miszerint Szigeti meghívást kapott a szerb udvarhoz, ahol Sándor Királyt — és atyját Milánt, a hadsereg mostani főparancsnokát a vezérkar élén, valamint több udvari méltóságot sikerült fényképfelvételekben örökített meg.

A szerb udvarban elért sikerek által Szigeti Henrik fényképész részére nemcsak elismerés nyilvánított, de az udvari fényképész címet adományozása is kilátásba helyeztetett. Városunk és a vidék közönsége bizonyára örvendetes tudomást vesz arról, hogy oly fényképésszel bír, ki a szerb udvari körök figyelmét is magára vonta.”

*J.Nk.Sz. Vm. Lapok
1898. február 20.*

Mindezt figyelembe véve, feltételezhető, hogy anyagilag sem járt rosszul, mivel még ebben az évben fiókküzletet nyitott Székesfehérvárott, 1898. november 1-től, volt munkaadója (Szigeti József) műtermét bérelte.

A nagyság átka, hogy ezt követően óvást jelent be, miszerint

„...A n. é. vidéki közönség szíves figyelmébe, miután utazót nem tartok, ha mégis cégem alatt vidéken fényképészeti felvételeket eszközölne, azokért semmi néven nevezendő felelősséget el nem vállalok...”

A kontárok, a későn ébredők megjelenése mindennapos volt. Egy jól hangzó név, egy bemutatott referencia jól jövedelmezett, mivel a környéken nem volt mindenhol állandó műterem.

Szigeti Henrik az 1898-as évtől élete végéig biztosíthatta volna maga és családja számára a megélhetést, ám ez kevés volt számára.

„... október hóban Szigeti Libits jószágigazgatótól kapott megbízást, ott a főhercegi családról, Fülöp orleansi herceg és nejéről és a vadásztársaság több tagjáról csinált felvételeket, amelyek után kitűnően sikerült felvételek előállítását a napokban fejezte be.”

*J.Nk.Sz. Vm. Lapok
Hírek — 1898. december 4.*

Úgy látszik, hogy Szigeti egy-egy őt érintő nagyobb esemény után újabb lendületre kap, illetve újra hirdet. Mai szóval mondhatni, hogy kiváló marketing szakember. Következő év nyarán — 1899 — bevezeti a tartós krétarajzokat.

„...bármely kis fénykép után kiváló szép kivitelben és olcsó áron ...Tartósság és hasonlóságért kezességet vállal.

kiváló tisztelettel

Szigeti Henrik”

*J.Nk.Sz. Vm. Lapok
1899. június 29.*

Emellett bevezette az előrendelést, illetve a bejelentkezés rendszerét. Ennek egyik része volt, hogy

„Gyermekek felvétetnek naponta de. 10 órától délután 2 óráig.”

Reklámfogás vagy valóság? Ismerve az évszámot, a város adott rétegének igényét nem valószínű.

„József főherceg mint a m. kir. honvédség főparancsnoka a magyar honvédség 25 éves fennállására Szigeti Henrik szolnoki fényképész által készített emléképet, mely a főherceg ő fenségének bemutatott, igen sikerültnek találta és Szigeti Henriknek udvari titkári hivatala útján elismerését fejezte ki.”

*J.Nk.Sz. Vm. Lapok
1900. június 1.*

Az újabb elismerés mellett a fotográfia más technikai területével is képes dolgozni. Az ő keze munkája az a 11 db sztereófelvétel, melyek a fővárosban készültek és a hajógyárat és a villanytelepet, annak műhelyrészleteit ábrázolták. A felvételek 7x7 cm-es képpárok, melyek fel vannak kasírozva. (Foto — 30. évf. 2. sz. 1983/73. o.)

Természetesen nem csak a királyi udvarban történnek események. A külső felvételek sorozata megénkben folytatódik.

„Szigeti Henrik szolnoki fényképész műtermében sikerült fényképek láthatók, a múlt hóban Törökszentmiklóson tartott lóverseny alkalmával eszközölt felvételekről. Különösen kitűnően sikerültek a versenyre induló négyes és kettes fogatok, valamint a versenyző úrlovasok paripáikon, a bírói páholy és a tribünök a nagyközönséggel. A verseny némely szereplői kitűnően vannak eltalálva. ... A meglehetősen nagy alakban készült fényképek ára 2-2 korona.”

*J.Nk.Sz. Vm. Lapok
1901. július 4.*

Az 1903-as év fényképészünk életében a legcsodálatosabb év lehetett, mivel ez év májusában udvari fényképész lett, vagyis

„Ő cs. és kir. Fensége József főherceg udvari fényképésze és a szerb királyi udvari fényképész.”

Még ez évből egy összehasonlító árjegyzék:

1903 októberében ismerteti árjegyzékét ami ugyan kicsinyítésre vonatkozik, ám mérvadó lehet egy összehasonlításra.

„ 30 db 2 kor.
100 db 4 kor
500 db 18 kor
1000 db 30 kor
5000 db 130 kor
10000 db 220 kor”

*J.Nk.Sz. Vm. Lapok
1903. november 25.*

Mindezek mellett el kell ismernünk, hogy Szigeti felismerte a város és a környék műkedvelő fotó-amatőrizmusának jelentőségét is. Ennek tudatában engedélyt kér és kap fotográfiai cikkek árusítására.

„A fényképészethez szükséges vegyszerek, lemezek és eszközök állandó nagy raktáral!

A sötétkamrát t. vevőim díjmentesen használhatják. Műkedvelő fényképészeknek mindenféle kézi és állványos fényképezőgépek a legegyszerűbbtől a legfinomabbikig pontosan kipróbálva, teljes felszereléssel a legjutányosabb árakon, részletfizetésre is kaphatók.

Szigeti Henrik

Képes árjegyzék kívánatra ingyen és bérmentve.”

*J.Nk.Sz. Vm. Lapok
1908. május 28.*

4. fotó
Szigeti Henrik:
Egy vizitkártya verzója
1896-ból

5. fotó
Szigeti Henrik:
Egy vizitkártya verzója
1904-ből

6. fotó
Szigeti Henrik portálja és
kirakatai 1913-ból. A felvétel
az általa készített levelezőlap
részlete

Egy ilyen gép teljes felszereléssel 100 korona volt.

Meg kell jegyezmem, hogy Szigeti eddig ugyan nem propagálta, de a városról készült képes levelezőlapok nagy része az ő felvétele. Természetesen mások is készítettek városképeket más kiadók gondozásában, ám Szigeti képeslapjainak majd mindegyike felismerhető a komponáltsága, emberközelsége végett.

Az üzlet újabb lendületet vett, amikor Szigeti ez év októberétől egy egyszerű levelezőlap meghívásra is hajlandó elmenni, még vidékre is, ám útiköltséget nem számít fel.

Bővíteni kell. Minden fényképész álma ez, főleg ha az olcsóbb is az új és megfelelő műterem. Szigeti a régi műtermet elhagyja és az újonnan épült Kereskedelmi és Hitelbank Palotájába költözik, a legfelső emeletre, ahol egy tökéletes napfényműtermet alakíthat ki a saját ízlése szerint.

„Szigeti Henrik udv. fényképész műtermét a szolnoki kereskedelmi bank palotájának emeletére helyezte át...”

J.Nk.Sz. Vm. Lapok
1904. augusztus 4.

Az oldalhomlokzaton — a legfelső emeleten — hatalmas betűvel felírt nevével hirdette műtermét Szigeti. (Az épület rajzát verzoin feltünteti.) Kirakata még egy darabig a volt műterem falán díszelgett, amiben sűrűn cserélte a képeket az új cím megadásával.

Lassan fényképészeti üzlete teljes mértékben csak a műkedvelő fotográfusok kiszolgálásával, azok igényeinek kiszolgálásával foglalkozott, mindamellett, hogy a vidéki fényképészek anyagigényét is kielégítette. (Hivatkoznék özv. Hanczár Sándorné, Ónodi

Erzsébet, mezőtúri fényképész nő visszaemlékezésére: „Volt, hogy a Szigeti fényképész kirakatát bámultuk. Nagyon szépen dolgozott. Szóval mindig ezt szerettem, ha mentünk beszerezni.” — (Fotóművészet 1989/2 — 22 old., Berta Ferenc: Hetven év a kamera mögött)

Az 1905-ös esztendőben az erre a célra kialakított laboratóriumot díjtalanul az amatőrök rendelkezésére bocsátja. Valamilyen apropóból, vagy megrendelés gyanánt, de majd minden fotográfus készített a helyi nagyságokról képet, majd sokszorosítva árulta azt.

„A főispán arcképe

Dr. gr. Almási Imre vármegyénk népszerű főispánjának arcképét sikerült felvételek után sokszorosította Szigeti Henrik...”

J.Nk.Sz. Vm. Lapok
1906. július 7..

Szigeti 1907 nyarán vezette be műtermében a villanyvilágításos, műfény rendszerű világítást. Enyhén szólva kicsit későn, de figyelembe véve Szigeti eddigi tevékenységét, nem meglepő.

„Fényképfelvételek időjárástól függetlenül, 8 — 19 h-ig.

Este villanyfénynél.

Előre bejelentett felvételek este 10 h-ig...”

J.Nk.Sz. Vm. Lapok
1907. július 7.

A munkaidő reggel 8 órától este 7 óráig tartott. Emellett a kései felvételek újabb terhet, de egyben bevételt is eredményeztek.

Az 1912-ben felépített Kádár-féle cukrászda első emeletén, az épület bal szárnyán lévő volt lakás helyén létrehozott fotográfiai műterem bérlője lett. Szigeti, amíg kész nem lett e lakás, illetve műterem, az utca másik oldalában bérelt egy műtermet (gr. Szapáry utca 2., míg lakása a Tabánban, Kádár tulajdonában lévő házban volt). A műtermet Szigeti kb. 300 koronáért bérelte). Szinte azonnal készített egy képes levelezőlapot, melyen maga az épület, és tulajdonosa, Kádár Kálmán látszott. Természetesen nem ez volt az első és utolsó képeslap, mely Szigeti nevéhez fűződik. Főleg azok a felvételek tulajdoníthatók neki, melyeken saját műterme, kirakata látható és a környező épületek, de megrendelésre több ipari létesítményt és állami épületet is megörökítette e célból.

Hogy mi történt ezután, milyenek voltak egy fényképész műterem bérleti viszonyai?

Kádár Kálmán feljegyzései alapján a következők.

„1914. augusztus 386 kor.

1915. november 494 kor

1919. február 504 kor.

1921. május 1.619,37 kor.” (Grósz Tamás szíves közlése)

Szigeti — a magas infláció dacára — továbbra is tartotta magát. Az 1912-ben felépített szolnoki Színházban megfordult színésznőkről és színészekről szinte csak ő készíthetett felvételeket.

Harangozó Károlyné (Bereczky Ibolya) visszaemlékezéséből tudhatjuk meg a következőket.

„Én voltam az első fodrászról a szolnoki színházban. ... Szigetit is ismertem, mert sokat járt hozzánk. A színészek viszont mind hozzá jártak. Ő csinálta és csak ő csinálhatta a színészekről a képeket. ... A fényképezés előtt sokat beszélgetett velük. Mikor már leültette őket és így, vagy úgy ültette, mindig igazított a hajukon valamit. Volt úgy, hogy újra kellett csinálnom a haját, mert neki nem tetszett. Amikor már mindennel meg volt elégedve, gyorsan ment minden, de előtte... Sokat pepecselt a ruhákkal is. Olyan is volt, hogy nekem el kellett szaladnom hozni egy-két másik ruhát, mert amiben volt a színésznő, nem tetszett neki.”

„Alacsony termetű, de erős testalkatú, fekete hajú és szemű fényképész volt. Sokat segített a város amatőrjeinek.”

(*Tabák Lajos — 1985*)

Szigeti Henrikről szól ez az írás, de csak röviden. Az emberről, a fényképésztől, a mesterelődéről.

DANKÓ IMRE

Gy. Vad Erzsébet jubileumi kiállítása Debrecenben

Gy. Vad Erzsébet — Gyúró Györgyné — nem tartozik a sokak által ismert festőművészek közé, jóllehet több mint 50 egyéni kiállítása mellett számtalan csoportos kiállításon szerepelt, szinte az egész országban. A legjobb indítással, kiváló művészek számontartott tanítványaként lépett annak idején a pályára. Ez a mostani, november 12-én megnyílt kiállítása, a debreceni református Nagytemplom Galériájában, kétszeresen is jubileumi kiállításnak tekinthető. Először azért, mert Vad Erzsébet 1925. november 2-án született Túrkevéen, tehát napokkal ezelőtt volt 75 éves. Tanárai korán felfigyeltek fejlett rajzkészségére, rajztudására. Tekintettel arra, hogy Vad Erzsébet akkoriban — tanárai példájára — rajzot tanító tanítónő szeretett volna lenni; tanácsukra és segítségükkel a debreceni Dóczy Leánynevelő Intézet Tanítónőképzőjében folytatta tanulmányait. Itt jó indítást kapott, Tar Zoltán festőművésztől sokat tanult; „annyit, hogy elég volt ahhoz, hogy a Képzőművészeti Főiskolára felvegyenek”. A főiskolán is nagyon jó kezekbe került. Berény Róbert, Kandó László, de főleg Szőnyi István tanítványaként hívta fel magára a figyelmet. Különösen Szőnyi István volt rá nagy hatással, mind tárgyválasztásban, mind festési modorban, technikában, hangulatteremtő ecset- és festék-szín kezelésben. A legígéretesebb művészjövő elé nézett, amikor is főiskolai tanulmányai befejezése után, mégsem művészi pályára lépett. Kenyérkereső foglalkozást kellett keresnie; az UVATERV-nél műszaki rajzolóként dolgozott pár évig. Arra vágyva, hogy közelebb kerüljön a művészethez, a XX. kerületben rajztanári állást vállalt az egyik általános iskolában. Lelkesen tanított, sokat foglalkozott a gyerekekkel, a tanítást hivatásának tekintette és mintha gyermekkori álmait látta volna beteljesülni, sok gondnal, odafigyeléssel, türelemmel, és szép saját példaadással tartott afelé, hogy neves rajzpedagógussá fejlődjön. Hirtelen jött veszedelmes betegsége akadályozta meg abban, hogy mint kiváló rajzpedagógus fejezze be pályáját; 50 évesen rokkantnyugdíjba kellett mennie.

Gy. Vad Erzsébet sohasem hagyott fel a festéssel, nem hagyta nyugodni tehetsége, a magamegmutatás igénye. Úgy tűnt, hogy nyugdíjasan több lehetősége, ideje lesz a festésre. Ez így is lett, és elmondható, hogy Gy. Vad Erzsébet a hatvanas-hetvenes években mind erőteljesebben kapcsolódott be a művészeti tevékenységbe. Festett és festett. Kizárólag olajképeket készített furnérlemeze. Munkái sok csoportos kiállításon szerepeltek itthon és külföldön is. Az első önálló kiállításáig azonban elég nehezen jutott el 1974-ben. Túrkeve nemcsak egyszerű, szokványos szülőváros volt Vad Erzsébet számára, hanem a művészi pályára elindító társadalmi-kulturális környezet is, és 1974-ben az a

hely, az a közösség, ahol s amelynek megrendezte és bemutatta első önálló kiállítását, az akkor 23 éves Túrkevei Múzeumban.

Túrkevei kiállítása nagy sikert ért el. Sokan megnézték, több helyen bemutatták, így a közönség kezdett érdeklődni a művész iránt. Vezető műkritikusaink közül többen is írtak róla, közülük hármat említünk meg: Pogány Ö. Gábor, Losonczy Miklós és Kispéter András. Ennek volt köszönhető, hogy 1976-ban Vad Erzsébet a Magyar Képzőművészeti Alap tagjai közé került. A művésznő az elismerésre azzal válaszolt, hogy még többet dolgozott, szinte állandóan festett és kiállított. Hatalmas lendülete mostanában csökken valamelyest, amikor egy újabb, minden korábbinál veszélyesebb betegség támadta meg.

Túrkeve, a Nagykunság, a volt szabadkerületi parasztpolgár társadalom, a jeles mezővárosi intézmények szolgáltatták Gy. Vad Erzsébetnek a kiinduló pontot, az alapot művészetéhez. A túrkevei táj, a túrkevei ember sajátosan látott élete finom, hangulatkeltő, alapjában véve vidám, de sok-sok nehéz társadalmi kérdést is érzékeltető festményei, karaktereket felvonultató széles ecsetvonásai, sajátos színösszhangjai: túrkevei öröksége nem halványult el sem Debrecenben a Dócziban, sem Budapesten a Képzőművészeti Főiskolán. Sőt mindkét helyen megújultak, újra töltődtek és új, a korábbinál szélesebb értelmezést kaptak. Túrkeve a maga komplexitásával Gy. Vad Erzsébet számára az egész világot jelenti, sőt pótolja. Mindig és mindenütt Túrkevét festi, még akkor is, ha egyetlen túrkevei motívum sincsen a képen.

Ezeket olvasva nehogy azt higgyük, hogy Gy. Vad Erzsébet valamiféle programfestő volt, vagy lehetett is valaha. Erről szó sincs. Gy. Vad Erzsébet megmaradt egy érzékeny, de nem érzélgős, finom érzéseket ábrázolni tudó, nőies, lírai hangvételű festőnek. Munkásságával kapcsolatban minden jelzőt, ígékötőt lehet használni, egyedül a „leg”-et nem. Nem a legnagyobb festő, virágcsokrai bizonyára nem a legszebbek, de őszinteségüknél, becsületes törekvéseiknél, egyszerűségüknél fogva kedvesek, értékesek. Képei a harmóniát hozzák békétlen világunkba, megerősítenek bennünket jó törekvéseinkben, példát mutatnak a szülőhely, a táj, a haza megbecsülésében, szeretetében.

Gy. Vad Erzsébet debreceni kiállítása így és ennyiben érdemel különös figyelmet Túrkevéen, a Nagykunságban.

IN MEMORIAM DREXLER ISTVÁN

Egy könyvkötő dicsérete

Néhány évvel ezelőtt, éppen karácsony közeledtével az egyik muzeológus kollégám könyvkötőt keresett. Időszükében lévén rám bízta, hogy minél hamarabb találjak valakit, aki karácsonyig beköt neki néhány összeválogatott munkát. Nem vagyok szolnoki, így nem maradt más hátra, mint fellapozni a telefonkönyvet, s ott keresni valakit. Furcsa néven akadt meg a szemem: Drexler Könyvkötészet. A telefonban kedves és udvarias hang magyarázta meg, hogy merre találok a Pólya Tibor utcát. Szép karácsonyi ajándék volt belépni a könyvkötő műhelybe, ahol maga a mester fogadott. Igencsak megörültem a jó szagnak, meglepett a betűszekrény, meg a látvány, ahogy a lisztből főzött ragasztót kavargatta.

Tanulóveimről beszélgettünk, a betűszedésről, a papírról, s arról, hogyan kerültem kiadványszerkesztőként a szolnoki múzeumba, no meg a könyvekről! Szerettem nála lenni, szót váltottunk mi mindenről, ahogy a munka, az időjárás, az évszakok meg az élet hozta. Ő pedig szerette a múzeumot! Olyannyira, hogy a Szolnoki Képtár ajándékot is kapott tőle: Szlányi Lajos szép festményét a régi Zagyva-hídról. De szerette a mesterségét is nagyon, ezt a vele kötetők polcain sorakozó pontos, gondos munkák bizonyítják.

Végigélt egy századot szinte, hiszen 1906. augusztus 10-én született Szolnokon. De a család története ugyancsak érdekes. Katonaorvos volt a nagypapa, s Temesvárról helyezték az ország különböző városaiba, Drexler Urbán — Drexler István édesapja — még Kassán született 1878-ban. Aztán Szolnokra került az egész család az 1890-es évek táján, s itt is maradtak. Már itt született a két Drexler-testvér: Mária 1902-ben, István pedig 1906-ban. Az édesapa papírkereskedő és könyvkötő volt, még Temesvárott volt segéd, de Szolnokon 1903-ban már önálló üzletet vezetett. Gyermekai mellette tanulták ki a papírkereskedés és a könyvkötés fortélyait, s István a harmincas évektől már az

üzletvezetésbe is besegített. Hogy Drexler István a könyvkötő mesterséget nemcsak elleste, hanem mestere is lett, annak az 1940-ben, Debrecenben tett mestervizsga a bizonyítéka.

De jött a háború — immár a második, amit átéltek —, és az mindent, amit lehetett, elpusztított: a család könyvkötő műhelyét, a Tisza-hídnál lévő papírkereskedést, a nyomdát. Ami mégis megmaradt, azt államosították...

Drexler István ekkor az Ostor utcai Vas- és Faipari Szövetkezetben volt szinte szó szerint mindenre: raktáros, ügyintéző stb. — 1948-ban a KISOSZ egy kirakati versenyben elért szép munkájáért még elismerő oklevelet is adott neki. Ezekben az években történt, hogy egyszer távollétében — nem tudni, kik — feltörték a Pólya Tibor utcai családi házat, és szinte kirabolták. De a könyvkötészetet nem vették észre, és az csodával határos módon megmaradt! — Zűrzavaros évek ezek, ki emlékszik mindenre? — Egyedül dolgozott tovább, aztán a KTSZ-ben könyvkötőként cipősdobozokat készített, meg díszdobozokat, még Hruscsov számára is!

1956-ban hozta vissza a gépeit a Pólya Tibor utcai házba, amelyet újra meg kellett vásárolnia, s azóta itt dolgozott tovább, immár valóban egyedül.

Az évek során azonban egyedüli könyvkötő kisiparosként igen sokan kereshették fel és lehettek elégedettek Drexler István munkájával, mert 1966-ban a Kisiparosok a lakosság szolgálatában mozgalomban való részvételéért elismerő oklevéllel jutalmazták, 1979-ben pedig a KIOSZ ismerte el egy emléklappal 25 éves munkáját. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Kézműves Kamara 1996-ban — 90. születésnapján — emléklappal, a Magyar Kézműves Kamara pedig 1998-ban Aranydiplomával ajándékozta meg.

A hosszú évek során a család átköltözött a Tisza másik oldalára, s Drexler István naponta maga vezette autóján járt át a Pólya Tibor utcai műhelybe, hogy megrendelőinek eleget tegyen. Szeretett autót vezetni, utazni, szívesen mesélt lányaival együtt megtett görög és horvát ten-

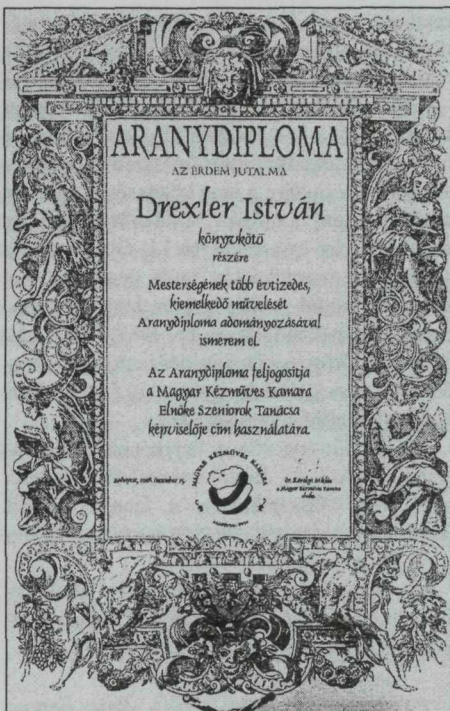

Munka közben a Pólya Tibor utcai műhelyben

gerparti útjairól. Egyik vejét még a könyvkötésre is megtanította. Büszke volt a kertvárosi családi ház szépen parkosított kertjére, bár nem sok ideje és ereje maradt azt gondozni. Kertje helyett a tudomány kertjét, a könyveket rendezte szép formába. De sok szépen kötött diplomamunka és doktori dolgozat viseli a keze nyomát!

Szinte élete legvégéig, csaknem az utolsó napokig dolgozott. 2000. május 21-én távozott közülünk. De műhelye nem árvult el, hiszen Szolnok szerencsés város: „Arany kezekbe” kerültek a betűszekrények, a szabóasztal és a vágógép. Arany Józsefné, Marika néni könyvkötő-papírrestaurátor értő kezében tovább él Drexler István könyvkötő mestersége.

Igaz, már nem a Pólya Tibor utcai műhelyben kapnak új borítót a régi könyvek, de

számítógépes-mozis világunkban varázslatos múltidéző öröm egy-egy szépen-mívesen kötött, újjávarázsolt könyvet fellapozni és megsimogatni. Ezt az örömet olyan mestereknek köszönhetjük, amilyen Drexler István volt.

Bodolai Mária

KÖNYVESPOLCRA VALÓ

Tabák Lajos

Írta és szerkesztette: Tál Gizella

A kommunikációt tudók és ismerők körében még ma is úgy vélik, hogy az általános információs gondjainkat, legalábbis azok zömét a vizuális kommunikáció képes megoldani. A vizualitás fokozatosan a kommunikáció alapvető, leghatékonyabb módszerévé vált. Korunk egyik termékét, a mindennapi és célzott fotog-

ráfiát három jellegzetességgel látták el a hosszú évtizedek során, amelyek a klasszikus két-dimenziós valóságtükrözés a térhódító szoció-fotográfia jellemzőivé is váltak. Az egyik a gyorsaság. Üzenet, szimbólum és a valóság természetes rögzítése. „Olvasható” vizuális látvány. A második, a kép tartalmi meggyőző ereje. „Hiszem, ha látom”, mint érzéki tapasztalat. A harmadik fontos tulajdonság, hogy a másokhoz nem fogható és hasonlítható érzéki világ megállítja a múlt pillanatot, amire más nem képes. A szem felfogja és továbbítja —

értelem. Szociófotográfia. Értelen, erő, megdöbbenés, amire a múltó szavak nem képesek. És egy látni képes ember. Tabák Lajos szociófotós — az 1929-ben alakult Szolnoki Fotóegylet alapító tagja — a hajdani, '32-es bünténnyé minősített szolnoki szociófotó kiállítás szervezője, kiállítója, újra a nagyközönség elé tárja a múlt és jelen valóságát. Mindebben tökéletes segítője az író és szerkesztő Tál Gizella, aki a vizuális kommunikációs múlt gyakorlatát, a képek tartalmát, minőségét és ami a legfontosabb, a képek mögötti ember érzékeny látását, társadalmi képi érzékenységét vetíti elének egy életrajz, monográfia és egyben egy fotótörténeti kordokumentum egyesítésével.

A szociófotográfia a fényképezés egy folyamatos történeti, történelmi szelete. A kötet a jelen képi visszatekintése a fénnel rajzolt társadalmi valóságra, ... a távoli, a múltat kutató jelen, a jövő számára.

(A könyv a Jászkunság folyóirat szerkesztőségében megvásárolható vagy megrendelhető.)

Berta Ferenc

Az irodalom és Szolnok

Szurmay Ernő: Emlékjelek

Régóta makacsul él a köztudatban az a sommás vélemény, hogy Szolnok fehér folt az irodalom képzeletbeli térképén, az egyetlen Verseghy kivételével nem született, nem élt huzamosabb ideig író-költő a városban, legalábbis olyan, aki méltán viselhetné ezt a nevet.

Szurmay Ernő részint több évtizedes szolnoki tapasztalatai, részint elmélyült kutatómunka alapján bizonyítja, hogy az idézett vélemény kiegészítésre, árnyalásra szorul. Verseghyn kívül valóban nem született, élt itt országosan ismert nevű író vagy költő, mint közeli-távolibb vidéki városokban, Debrecenben, Szegeden vagy akár Kecskeméten. Ám éltek és dolgoztak olyanok, akik publikáltak helyi és országos folyóiratokban, könyveket jelentettek meg. Műveik ma már szinte hoz-

záférhetetlen lapokban és kötetekben rejtőznek. Túl egyszerű volna azzal elintézni a sorsukat, hogy a maguk idején nem keltettek széles körű érdeklődést, tehát nem is érdemes megőrizni őket az irodalmi köztudatban. A művészetek története számtalan olyan életművet ismer, amely hosszú idő után, sokszor csak a véletlenek következtében került csak az érdeklődés homlokterébe, s váratlanul értékeket csillantott meg.

Miután eddig semmiféle összefoglaló munka nem jelent meg a szolnoki irodalomról, Surmay Ernő könyve úttörő jelentőségű a maga nemében. A kötet két részből áll. Az első címe: „Szolnok az irodalomban”, és olyan szerzőket illetve műveket idéz föl Tinóditól Szathmáry Györgyig, akik jelentős alkotásokban írtak Szolnokról. Bár éppen a szolnoki születésű Szathmáry Györgyről inkább a „Szolnoki irodalom” című második, terjedelmesebb részben kellett volna írni. Hiányolom viszont innen Galambos Lajost, aki Kűszöbön állnak a hegyek címmel drámát írt a Szigligeti Színháznak. A szolnoki tárgyú darabot végül a színház nem mutatta be, de közölte a Jászkunság folyóirat.

Szurmay Ernőnek kedvenc témája egy-egy város vagy táj megjelenése az irodalomban. Kurjantásnyi Magyarország címmel 1980-ban a megyei könyvtár kiadásában már megjelentetett egy versantológiát, amelyben a megye városairól, községeiről, tájairól szóló költeményeket gyűjtötte össze. Az Emlékjelek szűkebb és bővebb válogatást közöl. Szűkebbet, mert csak Szolnokról szól, és bővebbet, mert prózát is közöl, és olyan szerzőket is felvonultat, akik nem szerepeltek a Kurjantásnyi Magyarországon.

Nem lehet elvitatni az ilyen válogatások létjogosultságát, de mindkét gyűjtemény külön-külön eléggé vázlatos. A két kötet összeolvasztásával és további kutató munkával megalapozott bővítéssel talán össze lehetne állítani egy érdekes antológiát ilyen szempont alapján. Az Emlékjelek Szolnok az irodalomban című része inkább előmunkálatnak látszik egy később esetleg megjelenő antológiához.

A kötet irodalomtörténeti szempontból érdekesebb része a Szolnoki irodalom című fejezet, amely Szolnokon született és(vagy) ott

huzamosabb ideig élő, dolgozó írók, költők munkásságát taglalja.

A szerző a munka céljának és jellegének megfelelően teljességre törekedett. Aki az első világháború utáni időktől kezdve Szolnokon rendszeresen publikált verset vagy prózát, az bekerült a kötetbe. Szurmay Ernő nem nagyon mérlegelt, válogatott, véleményét legföljebb egy-egy megjegyzéssel jelzi. Azt vállalta, hogy összegyűjt mindent, ami kutatásának körébe esett, az értékelést ezáltal nem tartotta feladatának. Ám lehetővé tette, hogy a későbbiekben ő maga vagy más elvégezze ezt a munkát.

A két világháború közötti időszak szerzőit szemelvényekkel is bemutatja, a későbbiekben már inkább csak sorokat, szakaszokat idéz, a mai szerzők esetében pedig már azokat is alig, mivel, mint okkal írja, az ő műveik már viszonylag könnyen hozzáférhetőek antológiákban és kötetekben is.

Míndez azzal jár, hogy eltérő tehetségű alkotók kerültek egymás mellé, ez különösen azok esetében feltűnő, akik elsősorban a két világháború közötti időszakban dolgoztak. Vannak itt jó szándékú, de könnyen elfelelhető diletánsok is, de a könyv előásta a feledésből olyanok műveit, elsősorban verseit is, akik megérdemelnék, hogy életművkre több elemző, kritikai figyelem irányuljon. A kevés eredeti szöveg alapján is közéjük kell sorolnunk a szobrász Szandai-Szabó Sándort, aki verset és novellát is írt, de tevékenységének ez a területe még nem került igazán a kritika mérlegére. Varga Sándor Frigyes, Szolnoki Ernő, Kis Gábor, s talán mindegyikük közül a korán elhunyt, de így is értékes életművet teremtett Baradlai-Remillong Albert munkásságának vizsgálata ígér izgalmas felfedezéseket. Tabán Gyula nevét is itt lehet említeni, bár neki az elmúlt években két kötete is megjelent (Csend muzsika ünnepe; Mert a Szegény-Isten csókja vagyon rajtam).

A felszabadulás utáni szolnoki irodalmi életben rövidebb-hosszabb ideig fontos szerepet játszottak olyan szerzők, akik nevét később széles körben megismerte az irodalom iránt érdeklődő közönség, mint például a nagyszerű költő, Ladányi Mihály, vagy az inkább tényfeltáró riportjairól ismert Szekulity Péter.

Az elmúlt évek és a jelenkor irodalmáról szóló rész arról győzi meg az olvasót, hogy Szolnokon néhány évtizednyi szinte teljes „csend” után ismét megélenkült az irodalmi élet. Rendszeresen kötetekkel jelentkező költők és prózaírók élnek itt, akik munkássága nyomán a városban is létrejöttek a rangos publikálás feltételei, például az Eső című folyóirattal, a Pelikán könyvek sorozattal és más, alkalmi kiadványokkal. Ide sorolható a millennium alkalmából indított, ötkötetesre tervezett Szolnoki Téka könyvsorozat is, amelyet az önkormányzat jelentet meg, s amelyben Szurmay Ernő úttörő munkája is napvilágot látott.

(A könyv a Milleniumi Irodában kapható; Szolnok, Hild tér 1.)

Bistey András

Kálnási Árpád: Cívis beszélgetések Debrecenből

A nagyszerű kötetet Kálnási Árpád, a KLTE BTK Magyar Nyelvtudományi Intézetének docense, tudománytörténeti jellegű előszava vezeti be. Ebben elmondja, hogy a nagynevű Csúry-iskola, illetőleg Csúry Bálint terveiben szereplő debreceni, vagy más néven cívis szótár munkálatai, az 1930-as évek impozáns előkészületei abbamaradtak (ennek legjelentősebb darabjai a különböző, gyors egymásutánban megjelenő úgynevezett „tárgykör-monográfiák” voltak). Áttekintve a Debrecenről szóló gazdag irodalmat úgy tűnik, hogy az utóbbi 50 évben a helytörténeti kutatások és feldolgozások kerültek előtérbe, míg a nyelvészeti háttérbe szorultak. Ezen a helyzeten napjainkban tapasztalható némi változás, amelynek során előtérbe került a debreceni, vagy ismeretesebb nevén cívis szótár munkálatainak folytatása, befejezése és megjelentetése is.

1998-ban megkezdődött a munka. Először a meglévő anyagot nézték át, amelynek során kiderült, hogy a meglévő gyűjtések — amelyek idestova fél évszázaddal ezelőttiek — hiányosak, és a gyűjtést a „fehér foltok” felszámolása végett folytatni kell. Megindult az újabb

gyűjtés, amelynek során az derült ki, hogy a gyűjtők egyáltalán nincsenek könnyű helyzetben, mert Debrecenben az utóbbi 50 évben oly nagyméretű migrációs kulturális változások mentek végbe, hogy nehéz jó, minden tekintetben megfelelő adatközlőt találni. Pusztaszó-, illetve kifejezsgyűjtésről nem is nagyon lehet szó. Helyette Kálnási Árpád az úgynevezett „beszélgetések”, „népi beszélgetések” — azaz egy-egy meghatározott tárgykörrel szóló nyelvészeti interjúk készítésének — módszerét alkalmazta. Már régebben is ezt a módszert ajánlotta és használta: 1995-ben jelent meg Népi beszélgetések Szatmárból című gyűjteménye, amelyet az akkor folyó nagyarányú szatmári helynévkutatás és feldolgozás tett különösen aktuálissá.

Jelen kötetünk hét beszélgetőpartnerrel folytatott, összesen 13 különböző tárgyú, különböző terjedelmű interjút tartalmaz. A beszélgetéseket Kálnási az egyezményes hangjelölési rendszer szerint írta. Kerülve a „sematizáló átírást” úgy igyekezett közreadni a szövegeket, ahogyan azokat az interjúalanyoktól hallotta. Kálnási a hét interjúalanyt egyenként jellemzi és megnevezi, hogy a vele való beszélgetés mely tárgykörhöz szolgált a legtöbb és legértékesebb anyagot. Elsőnek dr. Balogh Istvánt mutatja be és közli a vele folytatott két beszélgetés szövegét (7—28. p.). Dr. Balogh István a „cívus tudós”, a tudományok doktora, a Déri Múzeum volt igazgatója, majd levéltár-igazgató, országosan ismert és elismert történész (agrártörténész elsősorban), címzetes egyetemi tanár először a régi Debrecenről mondott el mind a néprajz-történettudomány, mind pedig a nyelvi kifejezés, a nyelvészet szempontjából értékes adalékokat. Második beszélgetésében nagyrészt személyes tapasztalatai, élményei alapján Csokonai Vitéz Mihály sírjának feltárásáról, illetve szélesebb körre kihatóan, az ötvenes évek, a Rákosi-korszak kultúrpolitikájáról van szó. Bak Gáborné (Jóna Erzsébet) volt Kálnási legtermékenyebb interjúalánya, összesen hat interjúja szerepel a kötetben, hetvennégy oldalon (29—103. p.). Bak Gáborné az egykori elemi iskoláról, a nagygazdák világáról, például a nagygazdabálokról, több női foglalatosságról: kenyérsütés, disznó-

ölés, valamint a karácsonyi ünnepkör szokásairól beszélt. Bak Imre beszélgetésének fő témái a gazdálkodás, a lótarítás és a lótenyésztés kérdései voltak (104—124. p.). Kálnási, Ménes Andrásné Nagy Katalint nevezi meg a „cívus szótári szógyűjtése legjobb adatközlőjének”. Itt a családi életéről, a lakodalomról, a földművelésről beszélt (125—138. p.). Erdei Lászlóné főleg a debreceni fiatalság társaséletéről és a tímárságról szolt (139—153. p.). Pálóczi László hentes- és mészárosmester, az egyik legjelentősebb, nagy hírű debreceni iparágról, kismesterségről, a debreceni hentesek és mészárosok világáról beszélt (154—168. p.). Kálnási utolsóként közli Lajos Gézánek több szempontból is érdekes és rendkívül értékes interjút (169—180. p.). „Az írástudatlan asszony nehéz sorsának története mintegy ellenpontozása annak az életformának, amiben a cívus középréteghez tartozó adatközlőim ifjabb éveikben éltek. Lajos Gézánek fiatal korában sohasem volt új ruhája, táncolni nem tudott, nem járt bálokba sem. De az úgynevezett felszabadulás az ő társadalmi helyzetén sem javított. A többiekén, és ez is kiderül a beszélgetések egyik-másik részletéből, csak rontott. Tisztes parasztpolgári, kispolgári létüktől fosztotta meg őket a magyar társadalom egészét kiszolgáltatottá tevő szocialista rendszer” (5. p.).

A kötet végén tárgymutató ad számot a beszélgetésekben szóba került témákról. Ez a tárgymutató rendkívül hasznos része a könyvnek, mert a kötetet könnyen kezelhetővé teszi. Ezt nézve is láthatjuk, hogy a kötet milyen sokoldalú és rendkívül értékes anyagot tárt fel szakszerűen a debreceni népéletből. A közlésre került anyag nemcsak nyelvészeti értékes és felhasználható, hanem szoros összefüggésben a nyelvészettel, elsősorban az általános kultúr-történet-művelődéstörténet, a néprajz, a folklórisztika szempontjából bír felmérhetetlen haszonnal.

(A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai 74. Debrecen, 1999. 183 p.)

Dankó Imre

HÍREK

Az ÁBK és az ÁBE 2000-ben végzett tevékenységéről

Az ÁBK (Árokszállásiak Baráti Köre) Budapesti Csoportja 13 éve alakult, azóta szervezett program szerint él és működik. 2000-ben a következő programokat szervezték az érdeklődőknek. A rendezvényeket az ÁBK az ÁBE-vel (Ágóiak Baráti Egyesülete) közösen szervezi.

Éves naptár:

- február 22.: „**Rigoletto civilben**” Bordás György operaénekes számolt be művészi életútjáról;
- március 21.: **A Jászság és a jász emberek a kivülálló szemével.** Diafilmes előadás, előadó Haraszti Gábor könyvtáros;
- április 11.: **A jászok eredete, régészeti kutatások, jászágói sírfeltárások** címmel dr. Selmeczi László régész, kandidátus, a debreceni Déri Múzeum igazgatója tartott előadást;
- május 20.: Közös rendezvény Jászárokszálláson a Palóc üdülőben;
- június 10.: Jászsági autóbussos kirándulás Jászkisérre a Jászok találkozójára;
- augusztus 19.: **Falunap**, szüreti felvonulás Jászágón;
- szeptember 12.: Találkozás Jászárokszállás és Jászágó polgármesterével Budapesten. Téma: beszélgetés a két település helyzetéről, jövőjéről;
- október 14.: ÁBK éves közgyűlés Jászárokszálláson;
- október 24.: **Kétezer éves a kereszténység.** Beszélgetés Gyenes Gyula főesperessel a „Katolikus egyház múltja, jelene és jövője” címmel;
- október 28.: **ÁBK éves közgyűlés Jászárokszálláson;**
- november 7.: Faragó Jánosné bemutatja, dedikálja a „**Könyörületesség a fegyverek között**” című könyvét;

— december 19.: Karácsonyi műsoros ünnepi összejövetel.

Gyöző Gyula
ÁBK csoportvezető

Megyei Kórházi Estek Szolnokon

A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Hetényi Géza Kórház-Rendelőintézet **V. Millenniumi Tudományos Estjét** tartották szeptember 27-én a Tisza Szállóban.

Téma: Újabb lehetőségek a modern képalkotó eljárások diagnosztikájában. A tudományos ülés elnöke Dr. Pécsi Lajos klinikai igazgató. Az előadások a következők voltak:

1. Prof. dr. Kenéz József (OPNI, Budapest): Liquorkeringési zavarok RA okozta basalis settlingben.
2. Dr. habil. Palkó András (Szegedi Tudományegyetem, Radiológiai Klinika): A spirál CT szerepe a gastrointestinalis betegségek diagnosztikájában.
3. Dr. Esztergályos János kandidátus (Mediworld Plus, Szolnoki Diagnosztikai Központ): A modern képalkotó eljárások szerepe a térdízület diagnosztikájában.
4. Náhóczkyné Ignác Gabriella osztályvezető asszisztens (Hetényi Géza Kórház-Rendelőintézet Központi Radiológiai Osztály): Multimédia alkalmazási lehetőségei a röntgenasszisztensi munkában és a képzésben.
5. Dr. Endes János osztályvezető főorvos (Hetényi Géza Kórház-Rendelőintézet Központi Radiológiai Osztály, Szolnoki Diagnosztikai Központ) és dr. Czákó László (Szegedi Tudományegyetem I. Belgyógyászati Klinika): A pancreas exocrin functio MR-vizsgálata.

A már megszokott módon művészeti program kísérte az ülést, melyet Töröcsik Mari nyitott meg. Ócsainé Szikora Ilona zongoraművész, valamint Ócsai László hegedűművész

léptek fel. Az ülés ideje alatt a szolnoki Művésztelep alkotóinak műveit lehetett megtekinteni.

*

November 8-án került sor a **VI. Millenniumi Tudományos Estre**, melynek helyszíne a Megyeháza díszterme volt, megnyitotta Szabó József, a megyei közgyűlés alelnöke, a tudományos ülés elnöki tisztét prof. dr. Csíkos Mihály egyetemi magántanár töltötte be.

Téma:

- a) Urológiai sebészet — napjaink dilemmái
b) Gyermeknefrológia — a követés jelentősége

Az érdeklődők a következő előadásokat hallhatták:

1. Prof. dr. Tulassay Tivadar egyetemi tanár, klinikai igazgató (I. Gyermekklinika Budapest, Gyermekgyógyászati Szakmai Kollégium elnöke): A születési súly és a krónikus betegségek közötti összefüggés vizsgálata.
2. Dr. Béli László osztályvezető főorvos (Hetényi Kórház, Urológiai Osztály, Szolnok): Pyelon plasztika vagy endopyelotomia?
3. Szedőné Tolveth Ildikó, Demeterné Szőke Henrietta gyermekápolónők (Hetényi Kórház, Gyermekosztály, Szolnok): Nefroitikus gyermek ápolása.
4. Prof. dr. med. habil. Reusz György (I. Gyermekklinika, Budapest): 24 órás vérnyomás monitorizálás klinikai jelentősége.
5. Dr. Károly Éva gyermekgyógyász, gyermeknefrológus főorvos (Hetényi Kórház, Gyermekosztály, Szolnok): Nefrológia a gyermekgyógyászati gyakorlatban.

A művészeti programról Verebes István színművész, Mikó Zoltán nagybőgőművész és Faragó Csilla fuvolaművész gondoskodtak.

Az ülés ideje alatt Szabó Ágnes festőművész és Pogány Gábor Benő szobrászművész műveit lehetett megtekinteni.

*

A **VII. Millenniumi Tudományos Est** helye a Megyeháza díszterme volt, ideje 2001. január 17. A rendezvényt megnyitotta Szabó József, a megyei közgyűlés alelnöke, a tudományos ülés elnöki tisztét dr. Kovács László megyei tisztifőorvos látta el. Az előadások témája: Hogyan ismerjük fel az Alzheimer-betegséget?

1. Dr. Med. habil. Tariska Péter (OPNI, Mémória Klinika, Budapest): A dementia aetio-pathogenetikai modelljére alkalmazott kezeléseket.
2. Dr. Jancsovcics Sándor (osztályvezető főorvos, Hetényi Kórház Pszichiátriai Osztály): Kezelési lehetőségek Alzheimer típusú dementiában.
3. Dr. Karsay Koppány (osztályvezető főorvos, Hetényi Kórház Neurológiai Osztály): Dementia az ideggyógyászati praxisban.
4. Dr. Szekeres Andrásné (pszichiátriai és mentálhigiénés szakgondozónő, Pszichiátriai Gondozó, Szolnok): „Ne hagyd a reménytelenséget tovább szaladni, fogj tút és próbáld ezt elvarnri.”

Az ülés ideje alatt Pogányné Rác Zsuzsanna festőművész képeit lehetett megtekinteni, valamint Hernádi Judit és az Amicus énekegyüttes nyújtott színvonalas kikapcsolódási lehetőséget az érdeklődőknek.

dr. Nemes András

Beszámoló a Jászok Egyesületének 2000. évi munkájáról

Az egyesület az elszármazott jászságiak összefogása és az otthon élőkkel történő intézményes kapcsolattartás érdekében alakult 1991-ben Budapesten. Taglétszáma 2000 végén 524 fő volt. Az ország valamennyi megyéjén túl külföldről, s a Jászság 18 településének mind-egyikéről van tagtársa. Az egyesületnek 23 alapszervezete van.

2000-ben 6 alkalommal tartottak egyesületi összejövetelt, 17 rendezvényt szerveztek. Az egyesület képviseltette magát számos otthoni rendezvényen, tanácskozáson, közösségi és egyházi ünnepen, kiállítás-megnyitón. Munkájukról folyamatosan hírt ad a nyomtatott és sugárzó média, köztük a Jászkunság is. Mun-

kájukat kilencedik alkalommal ismerte el az Országgyűlés, ezúttal 200.000 forint működési támogatás odaítélésével. Jász és nem jász támogatók jóvoltából a személyi jövedelemadó egy százalékanak felajánlásából az egyesület 1.857.439 forinthez jutott, amely a nyárra elkészülő Jász Millennium című Korniss Péter-fotóalbum megjelenését segíti. 2000-ben az egyesület 7 kiadvány megjelentetéséhez nyújtott támogatást.

2001. február 12-én került sor a Pest Megyei Megyeházán A kánai menyegző bemutatására a jásztelki asszonyok közösségének előadásában. Bevezetőt mondott dr. Barna Gábor néprajzkutató, a jelenlévőket Kisbakonyi Zoltánné, Jásztelek polgármestere köszöntötte.

Dobos László

Az MTA Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Testületének tudományos közéleti tevékenysége*

Jász-Nagykun-Szolnok megye tudományos kutatással foglalkozó szakembereinek egy csoportja (kórházak, főiskolák, múzeumok munkatársai) 1994 szeptemberében hozta létre az MTA Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Testületét. Abból a célból, hogy ez a társadalmi szervezet egyrészt fórumot teremtsen a megyeszerte szétszórta, akkor három főiskolán, öt kórházban, hat-nyolc egyéb munkahelyen tevékenykedő, illetve a megyéből elszármazott tudományos kutatást folytató szakemberek számára, másrészt, hogy ösztönözze a térséggel kapcsolatos tudományos kérdések felvetését, az értelmiségiek összefogását. Megalakulásunk óta élvezzük a tágabb környezet, az észak-alföldi régió tudományos közéletének — különösen a DAB (Debreceni Akadémiai Bizottság) mindenkori elnökségének —, és a Magyar Tudományos Akadémia vezetőinek kitüntető támogatását, mely jelentős erkölcsi és szakmai segítséget jelent számunkra.

A megyében a tudományos kutatással foglalkozó műhelyek, a minősített szakemberek korlátozott száma és területi szórtsága a testület aktivitásának lehetőségeit erőteljesen befolyásolja. Így ezen adottságoknak megfelelő tevékenységi formákat (folyóirat- és könyvkiadás, egyéni kutatásokat ösztönző pályázatok, kistérségi-munkahelyi szakmai konferenciák) kellett választanunk.

Az elmúlt években a testület közreműködésével megvalósult rendezvények közül ki kell emelnünk a Tudomány Napja megyei rendezvényeit. 1997 novemberre óta ezek a napok igazi tudományos fórummá váltak. A Szolnokon megtartott eddigi négy, tudomány napi konferencián évente 20—25 előadás, korreferátum hangzott el, melyek mindegyike összefoglaló kötetben is megjelent. A rendezvények szinte minden alkalommal a TIT, a MTESZ megyei szervezete és a Tudományos Testület együttműködésével valósultak meg. A megye tudományos közléte szempontjából igen hasznosak voltak a DAB vezetőségének kihelyezett ülésai (Jászberény, Karcag, Mezőtúr, Tiszafüred, Szolnok). Ennek folytatása volt a 2000 novemberében Kiskörén megrendezett Tisza-fórum. A Közép-Tisza vidéki vízügyi szakemberek kezdeményezésére megrendezett tanácskozás a Tisza-völgy árvízvédelmi, ökológiai és területfejlesztési kérdéseit tekintette át, melynek aktualitását a tiszai árvíz és a vízszennyezés, valamint a megyei múzeumi szervezet által rendezett „Ezer év a Tisza mentén” című millenniumi kiállítás indokolta.

Testületünk a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Önkormányzat támogatásának köszönhetően évek óta kiadója a Jászkunság című, 1954 óta megjelenő, megyei tudományos, kulturális folyóiratnak. A kiadás jogát az önkormányzattól pályázat útján nyertük el, immár a második hároméves ciklusra. Évente négy szám jelenik meg. A folyóirat rovatai igazi tudományos-szellemi fórumot jelentenek a szerzők számára, akik nem pusztán a kutató értelmiséget foglalkoztató kérdésekre keresik a választ. A folyóirat emellett kulturális, művészeti eseményekről és egyéb hírekről is beszámol. Az elmúlt három évben 124 szerző publikációja jelent meg (összesen 327 írás, ebből 143 tanulmány, 75

recenzió, 109 tudományos hír). A szerzők közül 34 fő tudományos fokozattal rendelkezik, közülük 95 fő itt él vagy dolgozik a megyében. Tudományos testületünk a nagy hagyománnyal rendelkező Jászkunságot hallatlan értéként kezeli, és a kiadói jog megszerzését továbbra is fontosnak tartja.

A folyóirat mint műhely köré több kiadványunk is szerveződik. Ezek egyike a Jászkunság Füzetek című sorozat, amelynek eddig 14 száma jelent meg. Legutóbb Fábíán Péter Közéletképár (1999) és Tál Gizella „Jászkunságban születtem...” című, tudós-, művész- és sportoló-portrékat tartalmazó kötete látott napvilágot. 1999-ben Pelikán Könyvek címen művészeti-irodalmi sorozatot indított a folyóirat. Az első kötet Szolnok olasz testvérvárosának (Forlì) kulturális életét, a második P. Nagy István szolnoki költő-tanár munkásságát mutatja be. A sorozatban további kötetek kadást is tervezik.

A Jászkunság képzőművészeti mellékleteként 2000-ben Tabák Lajos fotóművészről önálló album jelent meg, Tál Gizella szerkesztésében. Kiadás alatt áll a Korda Béla kisújszállási festőművészt bemutató könyv is. A száz éve született és egykor Kisújszálláson alkotó Korda Béla a Chiovini Ferenc, Gecse Árpád, Basilides Barna által képviselt festőművész csoporthoz tartozott. Meghatározó élményük volt az alföldi táj és az ember, a szülőhelyhez való ragaszkodás. Ez teszi különösen aktuálissá a kötet megjelenését, melyet egyébként a helyi önkormányzatok is támogatnak.

Eredményeink és közeli terveink után néhány szót kell szólni gondjainkról is. Az önkormányzati támogatás sajnos az emelkedő dologi kiadások mellett behatárolja a kiadott művek számát. Így örömmel vennénk, ha ilyen jellegű problémáink megoldásában a DAB vezetőségének személyes közreműködésére is számíthatnánk.

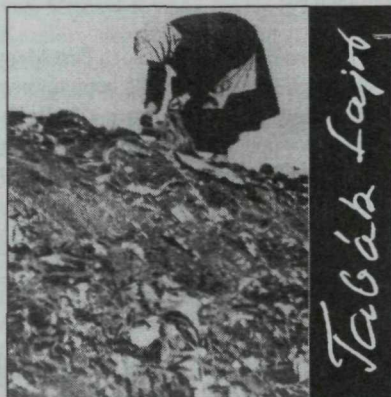
(*Elhangzott: 2000. február 8-án az MTA Debreceni Területi Bizottságának I. félévi ülésén.)

Vadász István

GRATULÁLUNK!

Lapzártakor kaptuk a hírt, hogy Tál Gizella újságíró a Jászkunságban születtem... című riportkötetéért és a Tabák Lajos fotóalbumáért a DAB-díjat vehetett át. Tál Gizella további munkásságához sok sikert és kitartást kíván

a Szerkesztőség

KÖSZÖNJÜK!

A **Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Honismereti Egyesület** köszönetet mond mindazoknak, akik 2000. évi személyi jövedelemadójuk 1%-át az egyesületnek ajánlották föl. A kapott összeget az alapszabályban megfogalmazott célok megvalósítására fordítottuk.

Egyúttal kérjük, támogassák továbbra is egyesületünket!

Adószámunk:
19223010-1-16

Számlaszámunk:
70300046-10209169

Ezúton szeretnénk köszönetünket kifejezni azon olvasóinknak, akik 1999. évi személyi jövedelemadójuk 1%-át a **Magyar Tudományos Akadémia Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Testület Társadalmi Egyesület** javára ajánlották fel.

Egyúttal kérjük önöket, hogy az idén is tiszteljék meg bizalmukkal egyesületünket!

Adószámunk:
18825468-1-16

Számlaszámunk:
10404508-45054297-00000000

KÖTETÜNK SZERZŐI

Bánkiné Molnár Erzsébet: múzeumigazgató, a történettudományok kandidátusa (Kiskun Múzeum, Kiskunfélegyháza, dr. Holló L. u. 9. 06-06-76-361 468)

Bodolai Mária: kiadványszerkesztő (Damjanich János Múzeum 5000 Szolnok, Kossuth tér 4. 06-56-421 602)

Berta Ferenc: (Damjanich János Múzeum 5000 Szolnok, Kossuth tér 4. 06-56-421 602)

Dr. Bistey András: újságíró (Új Néplap Szerkesztőség és Kiadó, 5000 Szolnok, Kossuth tér 1. 06-56-422 444)

Dr. Csikos Mihály: egyetemi magántanár (Hetényi Géza Megyei Kórház, Szolnok, Tószegi út 21. 06-56-421 521)

Dr. Dankó Imre: egyetemi tanár, nyugalmazott múzeumigazgató (4026 Debrecen, Múzeum u. 4. Tel.: 06-52-321 525)

Dobos László: ügyvivő (Jászok Egyesülete, Budapest)

Juhász Gábor: (Városi Kollégium, Szolnok)

Gyöző Gyula: ÁBK csoportvezető 06-252 2348

Dr. Nemes András: gyermekideg-elmegyógyász, főorvos (Hetényi Géza Megyei Kórház, Szolnok, Tószegi út 21. 06-56-421 521)

Kele Sándor: ÁBE 06 203 6950

Dr. Surányi Dezső: MTA doktora, tudományos főmunkatárs, Ceglédi Gyümölcsstermesztési Kutató-Fejlesztő Intézet Kht. (2701 Cegléd, Pf. 33. 06-53-311 831)

Szenti Ernő: költő, grafikus (Kisújszállás, Szabadság u. 1/a)

Dr. Szabó István: történész (Damjanich János Múzeum 5000 Szolnok, Kossuth tér 4. 06-56-421 602)

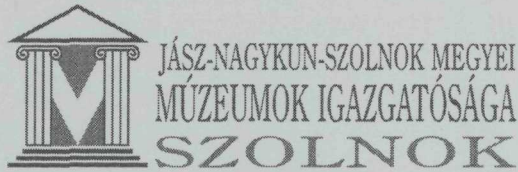
Dr. Szabó Lajos: J.-Nk.-Sz. M. Önkormányzat Oktatási Bizottság elnöke (Kisújszállás, Mészáros u. 8. 06-59-321 896)

Dr. Vadász István: muzeológus, a földrajztudományok kandidátusa, a J.-Nk.-Sz Megyei Tudományos Testület titkára (Kiss Pál Múzeum Tiszafüred, Pf. 16. 06-59-352 106)

A kiadvány megjelenésének támogatói:

Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Önkormányzat

JÁSZKUNSAÉG – XLVI. ÉVF. 4. SZÁM – 2000. október–december

AZ MTA JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK MEGYEI TUDOMÁNYOS TESTÜLETE FOLYÓIRATA

A szerkesztőség címe: Jászkunság, 5000 Szolnok, Kossuth tér 4. ☎ 56-421-602

Szerkeszti a szerkesztőbizottság: Felelős szerkesztő: Szabó László

A szerkesztőbizottság tagjai: Józsa Árpád, Hamar József, Boronkai Piroska, Pethő László, Nyári Katalin, Szabó József, Pelikán Lajos, Vass Lajos, Vadász István, Madaras László, Vörös Miklós, Újlaki Csaba, Pár Nándor, Barabás Imre, Nemes András

Olvasószerkesztő: Fábián Péter. Grafika: Katona József. Tervezőszerkesztő: Bodolai Mária

Szerkesztőségi titkár: Varju Gabriella

ISSN 0448-9144

A címlapon: Szürrealista képeslap az 1910-es évekből: Szolnok a jövőben

Kéziratokat nem őrzünk meg és vissza nem küldünk.

Kérjük szerzőinket, hogy írásaikat lehetőleg mágneslemezen (floppyn) rögzítve is küldjék meg.

Megrendelhető a szerkesztőség címén.

Kapható a J-Nk-Sz Megyei TIT Könyvesházában és a Művelődési Központ KHT-ban (Szolnok)

Készítette a Kapitális Nyomdaipari Bt.

Felelős vezető: Kapusi József

TARTALOM

TÁRSADALOM

Bánkiné Molnár Erzsébet: Redemptusok és kapitalizálódás A Jászkun Kerület polgárosításának tendenciái	233
Szabó Lajos: Kistújszállásiak kényszermunkán a donyeci szénbányákban (1945–1950)	240
Juhász Gábor: A kínálat terrorja Meddig hódítanak még a hipermarketek?	244

TERMÉSZET

Surányi Dezső: Gyümölcsfák a Tisza menti homokon A csongrádi gyümölcskultúráról	248
Egy hét története Dokumentáció a cianidszennyezés felszámolásáról	255
Csíkó Mihály: Egy műtéti eljárás tapasztalatairól Stomatikusok, szövödmények és kezelésük a colorectalis sebészetben, különös tekintettel a köldökstomára	268

MŰVÉSZET

Szenti Ernő: Nagy István kiállítására	274
Szabó István: Gondolatok egy kiállítássorozat kapcsán	277
Berta Ferenc: Fényképész mesterelődök Szigeti Henrik, szolnoki fényképész	282
Dankó Imre: Gy. Vad Erzsébet jubileumi kiállítása Debrecenben	292

TÉKA

In memoriam Drexler István	294
Könyvespolcra való Berta Ferenc: Tabák Lajos	295
Bistey András: Az irodalom és Szolnok (Szurmay Ernő: Emlékjelek)	296
Dankó Imre: Kálnási Árpád: Cívis beszélgetések Debrecenből	297
Hírek	299
Gratulálunk!	302
Köszönjük!	303
Kötetünk szerzői	303